

EHDOKASIDENTITEETTIEN RAKENTUMINEN
VUODEN 2000 PRESIDENTINVAALIEN
VAALIVÄITTELYSSÄ

Suomen kielen
Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
Toukokuussa 2002

Sannamari Halonen

Tiedekunta Humanistinen tiedekunta	Laitos suomen kielen laitos
Tekijä Sannamari Halonen	
Työn nimi Ehdokasidentiteettien rakentuminen vuoden 2000 presidentinvaalien vaaliväittelyssä	
Oppiaine suomen kieli	Työn laji Pro gradu –tutkielma
Aika Kevät 2002	Sivumäärä 79 s + liite 1 s
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tutkimuksessani tarkastelen kahden presidenttiehdokkaan identiteetin rakentumista, millaisia identiteettejä puhujille rakentui ja millä kielellisillä keinoilla nämä identiteetit rakentuivat. Aineistona tutkimuksessa on vaalien aikaan käyty televisiokeskustelu, jossa ovat keskustelemassa vaalien toiselle kierrokselle päässeet ehdokkaat Esko Aho ja Tarja Halonen. Tarkastelun kohteena oli keskustelusta tehty litteraatio, puhujien nonverbaalista viestintää ei tässä tarkasteltu. Analyysi perustuu kriittiseen diskurssianalyysiin, joka teoriataustana antoi mahdollisuuden yhdistää lingvistinen analyysi sosiokulttuurisen kontekstin tarkasteluun. Vaikka tässä varsinaisena tutkimuksen kohteena oli teksti, halusin kuitenkin laajentaa analyysia siten, että rakentuneiden identiteettien tulkinnan tukena käytettiin myös sosiokulttuurisen taustan tarkastelua.</p> <p>Tässä aineistossa molemmille puhujille rakentui asiantuntijuuden identiteetti sekä opettajuuden identiteetti. Siinä, millä kielellisillä keinoilla nämä identiteetit puhujille rakentuivat, oli joitakin eroja. Esko Aholle rakentui voimakkaasti suomalaisuuden identiteetti, joka oli yhteydessä suomalaisten puolustajana toimimiseen. Tarja Haloselle tällaista identiteettiä ei rakentunut. Puhujat erottautuivat toisistaan tekstissä selkeästi. Toisesta erottautumisen syytä hain tässä muun muassa puhujien muuten samankaltaisista identiteeteistä. Myös ehdokkaille rakentuvat suhteet paikalla olevaan yleisöön erottivat heitä toisistaan, erityisesti korostui Halosen pehmeämpi, empaattisempi suhtautuminen keskustelukumppaneihin Ahon kovaan poliittikomaisuuteen verrattuna.</p> <p>Presidenttiehdokkaille rakentuvia identiteettejä on mahdollista tarkastella vaalikeskustelun pohjalta. Jotkin yhteiskunnalliset tilanteet, kuten Suomen kahtiajakautuneisuus tai Euroopan Unionin toimintatavat saattoivat olla vaikuttamassa rakentuneisiin identiteetteihin.</p> <p>Asiasanat identiteetti, kriittinen diskurssianalyysi, presidenttiys</p>	
Säilytyspaikka Suomen kielen laitos, Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIMUSTA TAUSTALLA	4
3. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA	8
3.1. Systemis-funktionaalinen kieliteoria	8
3.2. Kriittinen diskurssianalyysi	9
3.3. Identiteetti	16
3.3.1. Identiteetti tutkimuskohteena	16
3.3.1.1. Identiteetti kulttuurintutkimuksen käsitysten mukaan	18
3.3.1.2. Sosiaalisen identiteetin teoria	19
3.3.1.3. Identiteetti, samastuminen ja politiikka	19
3.3.1.4. Identiteettien useus	21
3.3.2. Identiteettien rakentuminen	22
4. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMISEN LÄHTÖKOHDAT	25
4.1. Tutkimuksen tavoite	25
4.2. Tutkimusmateriaali ja sen käsittely	26
4.2.1. Tutkimusmateriaalin valinta ja rajaus	26
4.2.2. Aineiston käsittely	27
4.3. Tutkimushypoteesit	31
4.4. Tutkimusmenetelmä	31
5. ASIANTUNTIJUUS IDENTITEETTINÄ	33
5.1. ”Pitkä kokemus”	34
5.2. ”Me on onnistuttu”	37
5.3. ”Jos mä voisin korjata hiukan”	39
5.4. ”Beni on sanonu”	41
5.5. ”Mä tarkistin sen tänään”	42
5.6. Asiantuntijuutta rakentavia kielen piirteitä	43
5.6.1. <i>-hAn</i> -liitepartikkeli	43
5.6.2. Futuuri-ilmaukset	45
5.6.3. Tilastot ja tarkat luvut	46
6. OPETTAJUUS IDENTITEETTINÄ	47
6.1. Kehotukset ja neuvot	48
6.2. Keskustelun ohjaileminen	49

7. SUOMALAISUUS IDENTITEETTINÄ	50
8. SUHTEET IDENTITEETIN RAKENTUMISESSA	54
8.1. Puhujien suhteet toisiinsa	54
8.1.1. Toisesta erottautuminen	54
8.1.1.1. Retoriset kysymykset	55
8.1.1.2. Aidot kysymykset	56
8.1.1.3. Presuppositiot ja implikaatiot	58
8.2. Puhujien suhteet yleisöön	65
9. SOSIOKULTTUURINEN KONTEKSTI TULKINNAN TUKENA	68
10. PÄÄTÄNTÖ	72
LÄHTEET	77
LIITE	

1. JOHDANTO

*”Puhutaankohan nyt sitä niinkun
presidenttikandidaattina vai oppositiojohtajana?”*

Tässä tutkimuksessa tutkitaan sitä, millainen identiteetti vuoden 2000 presidentinvaalien ehdokkaille Esko Aholle ja Tarja Haloselle muodostuu television vaalikeskustelussa ja erityisesti sitä, miten identiteetti rakentuu. Identiteetin rakentumista tarkastellaan diskursiianalyysin näkökulmasta, eri kielellisten keinojen kannalta sekä myös sen kannalta, mistä ehdokkaat pyrkivät erottautumaan ja mihin samastumaan.

Aineistona tässä tutkimuksessa on vuoden 2000 presidentinvaalien toisen kierroksen aikaan käyty viimeinen television vaalikeskustelu, jossa keskustelijoina ja haastattelijoiden sekä yleisön kysymyksiin vastaajina olivat Esko Aho ja Tarja Halonen. Tämä parituntinen keskustelu käytiin MTV3-kanavalla 4.2.2000 perjantai-iltana, kaksi päivää ennen vaaleja.

Vuoden 2000 presidentinvaaleissa oli ensimmäisellä kierroksella mukana seitsemän ehdokasta, joista toiselle kierrokselle pääsivät Esko Aho ja Tarja Halonen. Vielä lokakuussa 1999 mielipidetutkimusten mukaan suosituimpia ehdokkaita olivat ruotsalaisen puolueen Elisabeth Rehn (29%) ja kokoomuksen Riitta Uosukainen (26%). Joulukuussa gallupien kärkeen nousi Esko Aho (Helsingin Sanomat 14.1.2000). Vaikka Sdp:n ehdokas Tarja Halonen aloitti kampanjansa viimeisenä, hänen onnistui nousta Ahon kannatuslukujen rinnalle jo tammikuussa (Helsingin Sanomien gallupin mukaan Aho 49%, Halonen 51%) (Virkkunen 2000). Tarja Halonen itse arvioi kannatuksensa kasvun johtuneen siitä, että hän oli itse ehtinyt tapaamaan ihmisiä. Esko Aho puolestaan arveli, että hänen sanomansa uusista turvallisuusuhkista on herättänyt vastakaikua. (Akkanen 2000.) Helsingin Sanomien mukaan Ahon ja Halosen nopea nousu viittaa siihen, että he ovat pystyneet vakuuttamaan äänestäjät kampanjan loppusuoran laajassa julkisuudessa. Vaalien alla seitsemästä ehdokkaasta ennakkosuosikkeja olivat kaksi poliittisesti kokeneinta ehdokasta. (Virkkunen 2000.)

Vuoden 2000 presidentinvaali käytiin valtiollisen järjestelmäkehityksen tai-tekohdassa. Puolueet, hallitus ja eduskunta olivat valmistuttaneet uuden perustuslain tulevaksi voimaan samana päivänä kuin presidentin uusi toimikausi alkaisi. (Nousiainen 2000: 22.) Vanha, vuoden 1919 hallitusmuoto oli joustava ja salli valtiollisen prosessin laajan huojunnan presidenttikeskeisen ja parlamentaarisen mallin välillä. 1990-luvulle tultaessa vahvan presidenttiyden reaaliset edellytykset olivat ratkaisevasti heikentyneet. Vuoden 2000 valtiosääntö vakaannutti suomalaisen presidenttiyden uudelle tasolle jättä-

en kuitenkin tilaa yksittäisen toimijan roolinetsinnälle. Sisäpolitiikassa presidentin toimivaltaa rajoitettiin muun muassa rajoittamalla presidentin asemaa valtioneuvostoon nähden sekä rajoittamalla presidentin lainsäädäntö- ja virkanimitysvaltaa. Presidentin keskeiseksi valtaoikeudeksi jäi osallistuminen ulkopoliittiseen päätöksentekoon (vaikka sitäkin on rajoitettu muun muassa siten, että presidentti ei osallistu EU-politiikkaan). Uuden valtiosäännön pohjalta presidentti ei tulevaisuudessakaan jää pelkäksi valtion symboliksi, vaikkakin käytännön toimintarooli näyttää painottuvan ns. reservivoiman ja mielipidejohtajuuden suuntaan. (Nousiainen 2000: 35—39.) Jaakko Nousiainen on nähnyt valtionpäämiehellä olevan useammanlaisia rooleja suomalaisessa yhteiskunnassa: presidentti on perinteisesti ollut ulkopoliittikan johtaja, valtiollinen päätöksentekijä, ristiriitojen sovittelija sekä valtion symboli. Vaikka presidentin rooli valtiosäännön perusteella olisikin muuttunut, voi näiden piirteiden silti ajatella kuuluvan presidentille vielä jonkin aikaa niin äänestäjien kuin ehkä ehdokkaidenkin mielissä. (Nousiainen 1998: 206.)

Nousiainen näkee presidentin muuttuneella roolilla myös joitakin vaikutuksia presidentinvaaliehdokkaiden vaalikampanjoihin. Nousiainen mukaan ehdokkaat jouduivat tavallaan kahden tulen väliin: yhtäällä olivat parlamentarismien nimeen vannoneet puoluetoverit ja perustuslain uudistajat, toisaalla kansanjoukot, jotka odottivat perinteiseen tapaan vahvoja henkilökohtaisia kannanottoja ja toimia. (Nousiainen 2000: 37.) Pesosen mukaan kampanjan yleinen väriltömyys ja sisällöttömyys ulottui tästä syystä myös valtionpäämiehen asemasta käytyyn keskusteluun (Pesonen 2000: 27). Joitakin mainintoja presidentin asemasta kuitenkin kampanjoissa tuli esille, muun muassa Esko Aho katsoi uuden perustuslain antavan tilaa vahvallekin vaikuttamiselle nimenomaan kansainvälisen tason asioissa. Tarja Halonen puolestaan sanoi presidentin olevan ulkopoliitikassa valtiollinen johtaja ja päätöksentekijä ja sisäpolitiikassa yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuja. Yleisesti ottaen presidenttiehdokkaat antoivat ilmeisesti suuremman kuvan presidentin valtaoikeuksista ja osallistumismahdollisuuksista. (Nousiainen 2000: 37—38.) Tämä on ymmärrettävää siltä kannalta, että kampanja-ajan kosketukset kansalaisiin näyttivät vakuuttavan ehdokkaita siitä, että laajasti odotettiin vaikutusvaltaista eikä heikkoa presidenttiä (Pesonen 2000: 31).

Myös Aarnion ja Isotaluksen mukaan perustuslakiuudistus tai presidentin valtaoikeuksien tai aseman muutokset eivät poistaneet vahvan presidentin odotusta. Tämä näkyi muun muassa vaalikampanjoinnin aikaisissa mielipidekirjoituksissa, joissa presidentin toivottiin olevan valtion ylin edustaja ja kansan puolustaja. Presidentin toivottuihin ominaisuuksiin kuuluivat rehellisyys, inhimillisyys, realismi katsantokannoissa sekä

tasa-arvon palauttaminen politiikkaan. (Aarnio & Isotalus 2000: 14.) Suuri osa kansalaisista piti vieläkin presidenttiä kansakunnan mielipiteen tulkkina, kansallisen edun puhemiehenä sekä oikean ulkopoliittisen linjan ilmaisijana ja valtion symbolina, kuten Jaakko Nousiainen on presidentin tehtäviä luonnehtinut 1980-luvun lopulla.

Televisio tuli poliittisiin vaalikampanjoihin useissa länsimaissa 1950- ja 1960-lukujen taitteessa. Suomessa televisiosta tuli väline vaalikampanjointiin vuoteen 1966 mennessä, ensimmäiset näytöt vaikutuksista presidentinvaaleissa ovat sen sijaan vasta vuodelta 1982. Television vaaliohjelmia on viime vuosina alettu pitää merkityksellisinä vaalien tulokselle (Isotalus 1996: 229). Vuoden 2000 presidentinvaaleissa oli Pekka Isotaluksen mukaan televisiolla keskeinen rooli. Myös Aino Sallinen-Kuparisen mukaan television vaikutus politiikassa yleensäkin huipentuu vaalikampanjoihin. (Sallinen-Kuparinen 1987: 120—121.) Toisella kierroksella Esko Aho ja Tarja Halonen esiintyivät televisiossa ennätysellisen paljon. Ehdokkaiden televisioesiintymisiä myös seurattiin paljon, esimerkiksi viimeistä varsinaista televisioväittelyä MTV3:ssa kaksi päivää ennen vaaleja (tämän tutkimuksen aineistona) katseli hieman yli miljoona katsojaa. (Isotalus 2000: 155.) Sallinen-Kuparinen pohtiikin, johtaako televisioesiintymisen yhä suurempi merkitys (ja suurempi seuraaminen) yhä voimistuvaan imago-äänestämiseen (Sallinen-Kuparinen 1987: 120). Televisioesiintymisten vaikutusta ei ehkä kuitenkaan tulisi painottaa liikaa, jo sitäkin syystä, että tällaista vaikutusta on vaikea tutkia ja siitä on vaikea saada pitäviä tutkimustuloksia. Tässä tutkimuksessa ei pyritäkään ottamaan kantaa siihen, miten keskustelu ja mahdollinen rakentunut identiteetti vaikuttivat äänestystuloksiin. Vaikutustutkimuksia television vaaliohjelmista on jo aikaisemmin jonkin verran tehty ja toisaalta pelkästään tämän aineiston perusteella vaikutuksia ei edes pystyisi tutkimaan.

Jos kuitenkin ajatellaan, että ehdokkaista keskustelussa rakentuneella kuvalla on merkitystä vaalien lopputulokseen, on myös tällä tutkimuksella merkitystä. Tällaisesta aineistosta on kiinnostavaa tarkastella sitä, mitkä piirteet tekstissä ovat luoneet kuvaa ehdokkaista ja millainen tämä rakentunut kuva mahdollisesti on. Näistä lähtökohdista käsin on kiinnostavaa lähteä tarkastelemaan, millainen identiteetti ehdokkaille rakentui tässä viimeisessä vaalikeskustelussa, millaisilta he ehkä vaikuttivat katsojien silmissä, kuka mahdollisesti saattoi samastua heihin, keihin he ehkä vielä viime hetkillä ennen vaaleja vetosivat.

2. TUTKIMUSTA TAUSTALLA

Tutkimuksen, jossa tarkastellaan televisiokeskustelua tekstinä identiteetin rakentumisen näkökulmasta, taustalle voi nähdä liittyvän monenlaista, erisuuntaista tutkimusta. Ne tutkimukset, jotka on tähän valittu esiteltäviksi, liittyvät kuitenkin jollakin tavalla joko samantyyppiseen aineistoon tai samaan teoriataustaan. Tässä lyhyesti esitellään keskusteluanalyttisiä tutkimuksia samasta aineistosta, viestintätutkimuksia tästä samasta aineistosta sekä lyhyesti jotakin identiteettitutkimuksesta. Ensin esitellään samankaltaisista aineistoista tehtyjen vaikutustutkimusten tuloksia sen vuoksi, että ne osoittavat tällaisten aineistojen yhteiskunnallisen merkityksen ja samalla osoittavat tällaisten aineistojen tarkastelun tarpeellisuuden. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole tarkoituksena selvittää aineiston mahdollisia vaikutuksia katsojiin.

Television vaikutus huipentuu politiikassa vaalikampanjoihin. Myös vaikutusta politiikkaan on tutkittu etupäässä vaalikampanjoiden yhteydessä. Tutkimuksissa on selvitetty vaaliohjelmien kognitiivisia, affektiivisiä ja behavioraalisia seurauksia. On siis tarkasteltu lähinnä sitä, millaisia vaikutuksia ohjelmilla on äänestäjien poliittisen tiedon tasoon, millaisia asennevaikutuksia ohjelmilla on sekä miten ohjelmat vaikuttavat äänestyspäätökseen. (Sallinen-Kuparinen 1987: 120—122.)

Suosituimman vaaliohjelmien vaikutuksia kuvaavan selitysmallin mukaan katselu vahvistaa äänestäjien poliittisia käsityksiä (Sallinen-Kuparisen mukaan esim. Chaffee 1978, Lichtenstein 1982 ja Sears & Chaffee 1979). Selitys johtuu Klapperin (1960) klassisesta ns. minimivaikutusten mallista, jonka mukaan poliittinen viestintä pikemminkin vahvistaa kuin muuttaa vaikuttamisen kohteena olevien mielipiteitä. Taustalla on klassinen homeostaattinen, tasapainoteorioihin perustuva näkemys siitä, että ihmisellä on pyrkimys ottaa vastaan omaa kantaa tukevia sanomia ja välttää ristiriidassa olevia. Vaaliohjelmiin sovellettuna malli merkitsisi sitä, että mitä enemmän katsoja seuraa oman ehdokkaansa televisioesiintymistä, sitä vankkumattommaksi hänen äänestyspäätöksensä tulee. (Sallinen-Kuparinen 1987: 122.)

Toinen yleinen selitysmalli on ns. gratifikaatio- eli tarpeidentyydyttämismalli, jonka mukaan katsojat aktiivisesti etsivät omia tarpeitaan tyydyttäviä sanomia (Sallinen-Kuparisen mukaan esim. Comstock ym. 1978 ja Sanders & Kaid 1981). Tämän mallin mukaan katsojan saisi television ääreen esimerkiksi tarve saada tietoa ehdokkaiden mielipide-eroista. (Sallinen-Kuparinen 1987: 122—123.)

Poliittisten vaikutusten kannalta on ratkaisevinta, lisäävätkö vaaliohjelmat äänestysaktiivisuutta ja onko niillä vaikutusta äänestyspäätökseen. Vuoden 1982 Suomen presidentinvaaleja tutkinut Matti Oksanen on havainnut, että joka kymmenes katsoja arvioi vaalikeskustelujen vaikuttaneen myönteisesti vaaleihin osallistumiseen ja joka 20. arvioi katselulla olleen osavaikutusta. Yleensä maassamme tehdyt kartoitukset viittaavat siihen, että television vaaliohjelmilla on suoraa vaikutusta vajaan 15%:n äänestyspäätökseen. Välitöntä vaikutusta vaaliohjelmilla on havaittu olevan sellaisiin katsojiin, jotka ovat kannastaan epävarmoja tai jotka eivät ole puolueuskollisia (Oksanen 1982: 62—63, Sallinen-Kuparinen 1987: 123.)

Poliitikkojen televisioesiintymisellä on todettu olevan jonkinlaista vaikutusta vaalien tuloksiin. Oksanen (1982) on tehnyt mm. havaintoja, että äänestäjän suhtautuminen puhujan puhumiin asioihin on ollut yhteydessä siihen, kuka esiintyi vaaliohjelmassa edukseen. Myös sitä on tutkittu, mistä tällaisen hyvän esiintyjän sitten tunnistaa. Rowland (1986) on esittänyt kolme kriteeriä, joiden perusteella televisioväittelyn voittaja saataisiin selville. Hänen mukaansa taitava väittelijä vastaa kysymyksiin tyhjentävästi, käyttää argumentoinnissaan evidenssiä sekä osaa kumota vastapuolen väitteet. Rowlandin esittämät arviointiperusteet nojaavat poliittiseen argumentointiin ja kuulijoiden sen perusteella tekemiin pätevyys- ja uskottavuuspäätelmiin. Suuren yleisön käyttämiksi arviointiperusteiksi voisi kuitenkin paremmin katsoa sopivaksi Vancilin ja Pendellin (1984) esittämät tekijät. Heidän mukaansa väittelyn voittaja on se, joka esimerkiksi puolustautuu väittelyssä parhaiten sekä se, jonka persoonallisuus sopii parhaiten presidentiksi. Äänestäjät tekevät päätelmiä poliitikkojen persoonallisista ominaisuuksista, esimerkiksi rehellisyydestä ja älystä (esim. Nimmo 1970). Päätelmät tehdään lähinnä esiintymisen perusteella. Äänestäjä päättelee poliitikon äänenkäytön, kielenkäytön, sanattoman ilmaisuuden, käyttäytymisen ja ulkonäön perusteella, millainen tämä on luonteeltaan ja persoonallisuudeltaan. Nämä päätelmät puolestaan kietoutuvat poliittisiin päätöksentekoprosesseihin. (Sallinen-Kuparinen 1987: 125.) Myös Oksanen on Suomen vaaleja tarkastellessaan tullut samankaltaisiin johtopäätöksiin. Hänen mukaansa vaaleissa tärkeintä ei ole se, mitä ehdokkaat julistavat tai mitä puolueet lupaavat kirjallisissa vaaliohjelmissaan. Entistä tärkeämmäksi on tullut se, miltä kilpailevat presidenttiehdokkaat näyttävät televisiossa, mitä he siellä esiintyessään sanovat ja *miten he sen sanovat*. (Oksanen 1983: 216.) Tämän tutkimuksen kannalta ajatus siitä, että puhujan persoonallisuus olisi puheen asiiasältöjä tärkeämpää, on merkittävä. Jos persoonallisuus on katsojan kannalta merkittävämpi tekijä kuin argumentointi, on ehkä tarpeellisempaa tarkastella ehdokkaista tekstin

perusteella muodostuvaa kuvaa, eikä niinkään heidän käyttämäänsä argumentointia. (Sallinen-Kuparinen 1987: 124—125.)

Vaikutustutkimuksen lisäksi televisiokeskusteluja on tutkittu keskustelunanalyysin menetelmillä. Pirkko Nuolijärven ja Liisa Tiittulan mukaan on televisiokeskusteluista eniten tutkittu haastatteluja. Keskustelunanalyysia käyttäen on tutkittu muun muassa sitä, miten institutionaalinen, mediassa käyty keskustelu eroaa arkikeskustelusta. Keskustelunanalyttisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteena ovat ensisijaisesti vuorovaikutuksen piirteet, esimerkiksi vuorottelun periaatteet, aloitukset ja kysymyksiin vastaaminen. Haastatteluja tutkittaessa on myös kiinnitetty huomiota haastateltavan toimintaan ja asemaan keskustelussa, esimerkiksi miten haastattelijan neutraalius säilyy keskustelussa. Myös haastateltavan selviytymismahdollisuuksia erilaisissa haastatteluissa on kuvattu. (Nuolijärvi & Tiittula 2000a: 22—23.)

Nuolijärven ja Tiittulan mukaan uudemmat televisiokeskusteluja koskevat tutkimukset korostavat keskustelujen medialuonnetta. On kiinnitetty huomiota muun muassa siihen televisiokeskustelujen erityispiirteeseen, että keskustelukumppani, jolle puhe keskustelussa osoitetaan, ei välttämättä olekaan todellinen vastaanottaja, vaan puhe on suunnattu esimerkiksi äänestävälle katsojalle. (Nuolijärvi & Tiittula 2000a: 26—27.)

Suomessa television keskusteluja on toistaiseksi tutkittu melko vähän. Radio- ja televisiopuhetta on lähestytty erityisesti puheviestinnän, tiedotusopin ja politiikan tutkimuksen näkökulmasta. Puheviestinnän tutkimus on ollut kiinnostunut viestijöiden ilmaisusta, esiintymistavoista ja vuorovaikutuksesta. Tiedotusopin puolella television keskusteluja on lähestytty journalismin ja yleisradioinstituution näkökulmasta. Siinä keskustelun kulku ei ole niinkään ollut kiinnostuksen kohteena. Poliitiikan tutkijat ovat tarkastelleet televisiota politiikan perusareenana sekä television ilmaisurakenteita, yleisösuhteita sekä argumentointia. Jukka Kanerva (1997) on analysoinut muun muassa vuoden 1994 presidenttikandidaattien PresiTenti - haastattelusarjan ja tarkastellut poliittisten kasvojen rakentumista haastattelussa toimittajan ja poliitikon yhteistyönä sekä poliittisten kertomusten luonnetta poliittisissa keskusteluissa. Kanerva on tässä tutkimuksessaan yhdistellyt erilaisia näkökulmia, kuten retoriikkaa, argumentaatioanalyysia ja keskustelunanalyysia. (Nuolijärvi & Tiittula 2000a: 29—30.)

Kielentutkijat ovat olleet kiinnostuneita julkisesta puhumisesta. Sitä on tarkasteltu niin sosiolingvivistisellä kuin kielenhuollon näkökulmasta. Hakulinen (1983) ja Lautamatti (1983) ovat analysoineet presidenttiehdokkaiden haastatteluja jo 1980-luvun

alussa. Leiwo on niin ikään jo 1980-luvulla tarkastellut presidenttihaastatteluja, tosin pragmatiikan näkökulmasta retorisena kielipelinä. (Nuolijärvi & Tiittula 2000a: 30.)

Identiteettien vuorovaikutuksellista rakentumista on tarkastellut muun muassa Kenneth J. Gergen (1989). Hänen toimittamassaan teoksessa *Texts of Identity* ovat eri tutkijat kirjoittaneet käsityksistään identiteettien diskursiivisesta rakenteesta, miten identiteetit rakentuvat erilaisille ihmisryhmille (esim. seksuaaliset vähemmistöt) tai miten niitä rakentuu erilaisissa teksteissä. Nämä tutkimukset ovat yhteydessä psykologian, sosiologian ja sosiaalipsykologian tutkimusalaan.

Pekka Isotalus on tarkastellut tässäkin tutkimuksessa tutkimuksen kohteena olevaa aineistoa Ahon ja Halosen nonverbaalisen viestinnän kannalta. Isotalus tarkastelee Ahon ja Halosen esiintymistyyliä ja niiden aiheuttamia reaktioita. Isotaluksen mukaan Ahon ja Halosen sanallisissa vastauksissa ei ollut kovinkaan suurta eroa, sillä molemmat toki olivat sanavalmiita poliitikkoja. Näkemys näiden ehdokkaiden hyvin erilaisesta esiintymisestä perustuikin Isotaluksen mukaan heidän nonverbaaliseen viestintäänsä. (Isotalus 2000: 155—156.)

Samaa aineistoa ovat tarkastelleet myös Pirkko Nuolijärvi ja Liisa Tiittula. He ovat lähestyneet aineistoa keskusteluanalyttisesta näkökulmasta. Heidän kiinnostuksen kohteenaan ovat olleet presidenttiehdokkaiden vuorovaikutus (esim. puhuttelu) ja puhetapa (esim. puhujan kielimuoto) televisiokeskustelussa. Nuolijärven ja Tiittulan tutkimuksen viitekehyksenä on heidän mukaansa vuorovaikutuksen tutkimus, etnometodologinen keskusteluanalyysi, jossa keskeistä on se, miten keskustelijat yhdessä rakentavat keskustelua. Nuolijärven ja Tiittulan tutkimus lähestyy siis tätä samaa aineistoa ja tavallaan samantyyppistä tutkimuskysymystäkin kuin tässä tutkimuksessa hieman eri suunnasta. He tutkivat minän muodostumista vuorovaikutuksessa ja tarkemmin puhuttelussa, kun tässä tutkimuksessa lähtökohtana on teksti, josta otetaan huomioon kaikki ne piirteet, jotka identiteettiä rakentavat. Lisäksi tässä tutkimuksessa tullaan ottamaan huomioon myös ympäröivä sosiokulttuurinen konteksti. (Nuolijärvi & Tiittula 2000b: 164—165.)

Edellä esitellyt tutkimukset ovat omalla tavallaan olleet ohjaamassa tämän tutkimuksen rakentumista. Vaikutustutkimukset ovat vakuuttaneet siitä, että tämänkaltaisia aineistoja on tarpeellista tutkia. Keskusteluanalyttisen tarkastelutavan avulla ei tässä olisi päästy aivan haluttuun lopputulokseen, identiteettien tarkasteluun, joten teoriaksi on valittu kriittinen diskurssianalyysi, joka mahdollistaa ympäröivän yhteiskunnan huomioonottamisen (vaikka tässä onkin kielitieteellisestä tutkimuksesta kyse). Isotaluk-

sen melko jyrkkä toteamus siitä, etteivät tämän aineiston puhujien sanalliset viestit eroaisi toisistaan juuri lainkaan, kasvatti edelleen mielenkiintoa juuri näitä sanallisia viestejä kohtaan: onko Isotalus oikeassa näin sanoessaan, puhuvatko ehdokkaat samalla tavalla ja edelleen: ovatko he puheissaan samanlaisia ja millaisia he tarkalleen ottaen puheidensa perusteella ovat?

3. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA

3.1. Systeemis-funktionaalinen kieliteoria

Tämän tutkimuksen taustalla on systeemis-funktionaalisen kieliteorian viitekehys, sen käsitys kielestä. Kriittinen diskurssianalyysi pohjautuu M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaaliseen kieliteoriaan (Leiwo & Pietikäinen 1996: 103—104). Halliday painottaa teoriassaan kielen funktionaalisuutta.

Hallidayn teorian mukaan kielellä on kolme metafunktiota:

1. ideationaalinen metafunktio (kokemusten välittäminen maailmasta)
2. interpersonaalinen metafunktio (suhteiden rakentaminen toisiin ihmisiin)
3. tekstuaalinen metafunktio (tekstin rakentaminen). (Halliday 1978: 27.)

Nämä ovat kolme päällekkäistä, toisiinsa limittyvää kielen tasoa, joiden puitteissa puhuja tekee valintansa. Näin siis yhdellä ilmauksella on samanaikaisesti useita funktioita. (Kieli ja sen kieliopit, 50—51.)

Yksi systeemis-funktionaalisen kieliteorian keskeisimpiä käsitteitä on valinta. Tekstistä tarkastellaan siinä tehtyjä kielellisiä valintoja. Ajatuksena on, että merkitys on yhtä kuin valinta. Systeemis-funktionaalisisessa tutkimuksessa tarkastellaan kieltä yhteisössä ja vuorovaikutuksessa, ei pelkästään kielisysteemiä muotojen järjestelmänä. (Kuronen, Tienari & Vaara 2000: 520.)

Hallidayn mukaan kielen lisäksi myös konteksti voidaan nähdä semioottisena konstruktiona, jolla on kulttuurista peräisin oleva muoto. Tämä muoto mahdollistaa sen, että vuorovaikutukseen osallistujat voivat ennustaa vallitsevan rekisterin eli erilaisten diskurssien piirteitä ja näin myös ymmärtää toisiaan. (Halliday 1978: 2.) Tutkimuksen osa-alueiksi tulevat näin myös erilaiset tapahtumien ja toimintojen taustat, koska näistä tekstissä sanottu saa merkityksensä (Kuronen, Tienari & vaara 2000: 521). Tässä tutki-

muksessa tämä tarkoittaisi esimerkiksi sitä, että otetaan huomioon televisiokeskustelun luonne tekstinä sekä se ympäristö, jossa tämä teksti toimii.

Valinnan käsite sekä tekstiä ympäröivän sosiaalisen kontekstin huomioonottaminen ovat oleellisia myös kriittiselle diskurssianalyysille. Viestijän vuorovaikutustilanteessa tekemät kielelliset valinnat kuvaavat hänen käsityksiään ja uskomuksiaan asioista. Esimerkiksi sanastotutkimusta pidetään ehkä selvimpänä kielitieteen ja kriittisen diskurssianalyysin yhteisalueena: asenteet ja arvostukset näkyvät sanaston valinnassa, muun muassa siinä, miten tarkoitteita nimetään. (Leiwo & Pietikäinen 1996: 103—104.)

3.2. Kriittinen diskurssianalyysi

Tämän tutkimuksen kaltaisessa tapaustutkimuksessa vaarana on tutkimuksen jääminen pelkäksi aineistosta havaittujen piirteiden luetteloinniksi tai aineiston sisällön selostukseksi. Tässä tutkimuksessa pyritään tämän vaara välttämään sillä, että teoriataustan avulla yhdistetään lingvistinen analyysi tilannekontekstin ja laajemman sosiaalisen kontekstin tarkasteluun. Tekstin kielellisiä piirteitä pyritään selittämään sitä ympäröivien sosiokulttuuristen piirteiden kautta. Teoriataustan tällaiseen tutkimukseen antaa diskurssianalyysi, joka kuuluu kielenkäytön tutkimuksen laajaan ja moniin tieteenaloihin ulottuvaan tutkimusalueeseen (Pietikäinen 2000: 191).

Diskurssin ja diskurssianalyysin käsitteiden merkitys vaihtelee kielitieteen rajatusta keskustelun rakenteen kuvauksesta yhteiskuntatieteiden laajaan tiedon rakentamisen kuvaukseen. Yhteiskuntatieteiden diskurssin tutkimuksen kanssa kriittinen diskurssianalyysi jakaa näkemyksen diskurssista tapana hahmottaa ja jäsentää maailmaa. Eron yhteiskuntatieteellisen ja kielitieteellisen diskurssianalyysin välillä voi tiivistää siten, että edellisessä tutkitaan kielen kautta muita ilmiöitä, kun taas jälkimmäisessä ovat tarkastelun kohteena kielenkäyttö ja sen piirteet. Käytännössä nämä lähestymistavat usein limityvät keskenään ja parhaimmillaan täydentävät toisiaan. (Pietikäinen 2000: 192—193.) Luukan mukaan laajimmillaan kielitieteessä diskurssianalyysilla voidaan tarkoittaa kielenkäytön, kirjoitettujen tekstien, keskustelujen ja kokonaisten viestintätapahtumien tutkimusta. Toisinaan diskurssianalyysia pidetään yläkäsitteenä lukuisille suuntauksille, kuten esimerkiksi pragmatiikalle ja keskusteluanalyysille, toisinaan taas vain yhtenä suuntauksena edellisten joukossa. Yhteistä kaikelle diskurssianalyysille on puhutun tai kirjoitetun kielenkäytön piirteiden tarkastelu. Siinä kielenkäytön yksiköitä tarkastellaan sosiaalisessa kontekstissaan. (Luukka 2000b: 133—134, Leiwo & Pietikäinen 1996: 102—103.)

Diskurssin käsite puolestaan eroaa esimerkiksi yhteiskuntatieteilijöiden ja kielitieteilijöiden puheissa siten, että kielitieteilijöille diskurssi on kirjoitusta tai puhetta, yhteiskuntatieteilijöille teoreettisempi käsite, joka on yhteydessä siihen, miten diskurssit rakentavat ja välittävät tietoa. Myös termiä teksti on kielitieteessä käytetty diskurssi-termin rinnalla. Tekstin usein käsitetään tarkoittavan nimenomaan kirjoitettua kielenkatkelmaa, mutta nykyisin sitä käytetään viittaamaan niin puhuttuun kuin kirjoitettuunkin kieleen. (Luukka 2000b: 133—135.) Tässäkin tutkimuksessa tekstillä tarkoitetaan puhuttua aineistoa, puhutun keskustelun katkelmaa, kuitenkin niin, että sillä tarkoitetaan yhtä rajattua kokonaisuutta, eli tässä kokonaista keskustelua.

Tässä tutkimuksessa tukeudutaan Norman Faircloughin määritelmiin diskurssista ja diskurssianalyysista. Fairclough määrittelee diskurssin jonkin sosiaalisen käytännön muovaamaksi tavaksi käyttää kieltä. Diskurssi ei siis ole pelkästään lausetta suurempi kielen kokonaisuus, vaan se käsitetään tässä joksikin tietyksi kielenkäyttötavaksi. Diskurssianalyysi puolestaan tarkoittaa sitä, että tarkastellaan, kuinka tekstit toimivat sosiokulttuuristen käytäntöjen sisällä. (Fairclough 1995: 7.)

Diskurssianalyysi ei ole selkeä suoraan sovellettava lingvistinen teoria, vaan enemmänkin teoreettinen viitekehys tutkimukselle. Perusajatus on, että kieli ei ole sosiaalisen todellisuuden neutraali heijastaja, vaan kieli on sosiaalisen todellisuuden tuote samalla kun se itse rakentaa tätä todellisuutta. Tekstit eivät siis niinkään kuvaa kohdettaan, vaan pikemminkin aktiivisesti muodostavat jonkin version asioista. (Eskola & Suoranta 1999: 141.) Diskurssianalyysissa etsitään tekstin merkitysten lisäksi sitä, miten merkityksiä tekstissä tuotetaan (Luostarinen & Väliaverron 1991: 54). Tarve tällaiseen kielen käytön tutkimukseen on syntynyt samalla kun kielen käytön merkitys on kasvanut nykyisessä yhteiskunnassa. Pietikäisen mukaan kielestä on tullut poliittinen arena, jossa yhteiskunnallisia tapahtumia ja toimijoita tuodaan esiin, merkityksellistetään tai jätetään sivuun. (Pietikäinen 2000:191.)

Diskurssianalyysi jakautuu useampaan erilaiseen suuntaukseen, joista tässä tutkimuksessa käytetään niistä viimeisimpiä, kriittistä suuntausta (suuntaukset esitely kuviossa 1). Kriittisen diskurssianalyysin alkulähteet ovat Yhdysvalloissa East Anglian yliopistossa, jossa ns. kriittisen lingvistiikan tutkimusryhmä (Fowler, Kress & Hodge 1979) oli kiinnostunut julkisen kielenkäytön ja ideologian välisestä suhteesta. He pyrkivät kehittämään analyyttistä mallia, jossa yhdistyisivät lingvistinen tekstianalyysi ja sosiaalinen teoria kielen toiminnasta poliittisissa ja ideologisissa prosesseissa. Tällaisen kielenkäytön teorian taustalla oli Michael Hallidayn (1978) systeemis-funktionaalinen kielioppi.

(Fairclough 1992: 25—26.) Kriittinen diskurssianalyysi siis yhdistää viitekehyksessään sekä kielitieteellisen että yhteiskuntatieteellisen diskurssin tutkimuksen näkemyksiä. Tarkastelun kohteena on kuitenkin kielenkäyttö. Muiden kielitieteellisten diskurssianalyysin sovellusten tavoin myös kriittinen diskurssianalyysi on kielen lisäksi kiinnostunut tekstin tuottamisen ja vastaanottamisen prosesseista, tekstin sosiokulttuurisista piirteistä sekä yleisemmästä organisoitumisesta. (Pietikäinen 2000: 192.)

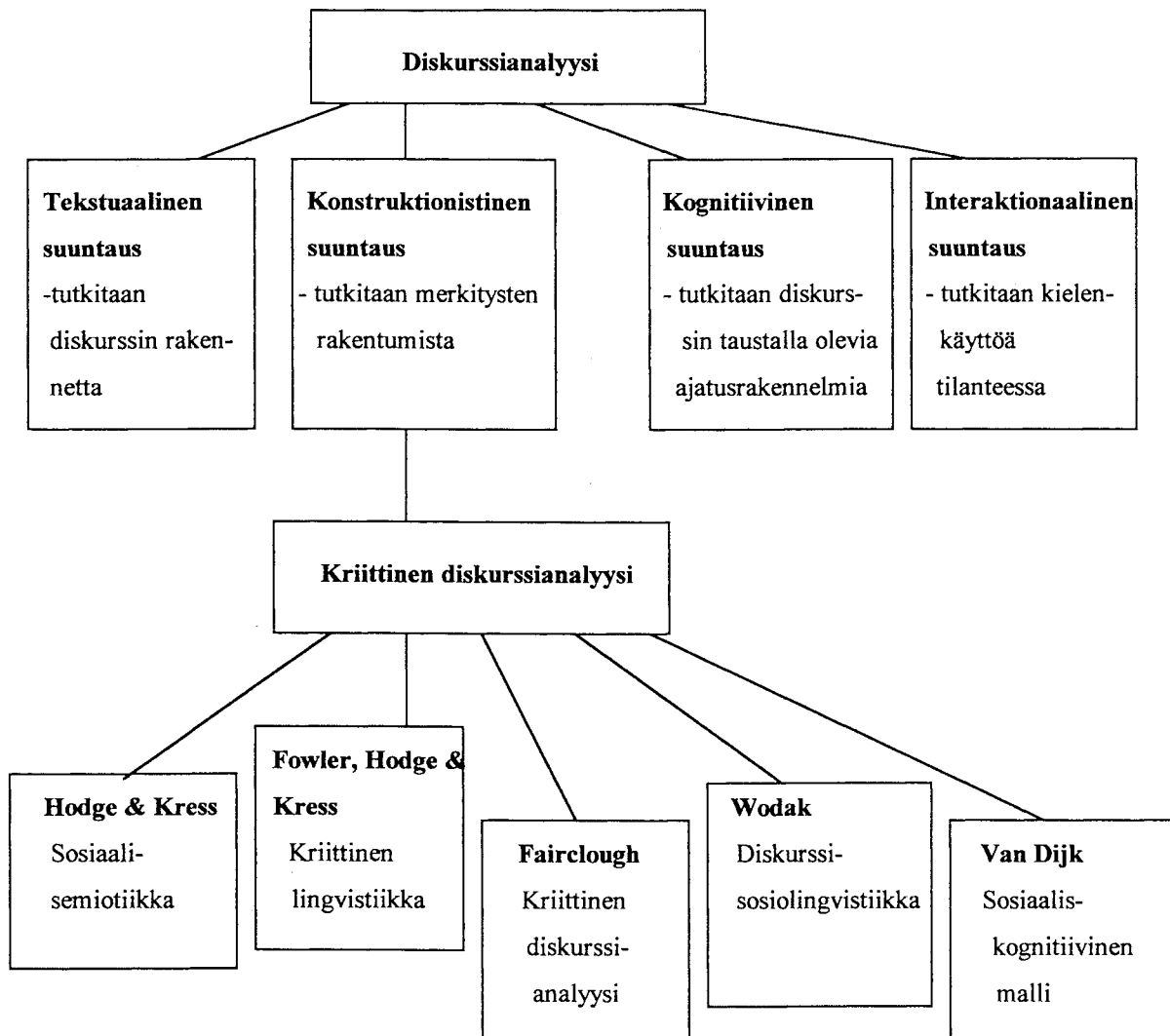
Kriittisessä diskurssianalyysissa kiinnostuksen kohteena on siis yhteiskunnallisten ja kulttuuristen prosessien lingvistinen ja diskursiivinen luonne (Luukka 2000a). Tämän tutkimuksen yhteydessä tämän voidaan ajatella tarkoittavan sitä, että ehdokkaiden puheessa heijastuu eräänlaisia yhteiskunnallisia odotuksia: millainen presidentin tässä yhteiskunnassa tulisi olla, mikä on presidenttiyden kannalta tärkeää, mikä uskottavaa, mikä luotettavaa. Millainen identiteetti tällaisille yhteiskunnallisille vaikuttajille heidän puheissaan rakentuu, kuvastaa omalta osaltaan ympäröivää yhteiskuntaa.

Kriittisyys tässä tarkoittaa pyrkimystä ottaa huomioon esimerkiksi se, miten kieli ja sen käyttö rakentavat esimerkiksi valtasuhteita. Kriittinen lähestymistapa pyrkii osoittamaan, miten valtasuhteet ja ideologiat muovaavat diskursseja ja miten diskurssit rakentavat sosiaalisia identiteettejä. Kriittinen diskurssianalyysi siis tarkastelee kahta kielenkäytön aspektia: kieltä yhteiskunnallisena tuotoksena ja kieltä yhteiskunnallisena vaikuttajana. (Fairclough 1992: 12, 1997a: 75—76.)

Myös kriittinen diskurssianalyysi jakautuu useampiin suuntauksiin. Alunperin keskeisenä ajatuksena tämän suuntauksen kehittäjillä oli, että tekstintuottajan kielelliset valinnat, esimerkiksi passiivin käyttö ja sanavalinnat voivat pitää sisällään ideologisia merkityksiä. Haluttiin päästä käsiksi erilaisiin implisiittisiin merkityksiin, jotka olivat ilmituotujen väitteiden takana. Merkitysten ajateltiin olevan sosiaalisia ja kulttuurisia eikä vain itsestään syntyneitä. (ks. Fowler 1996: 3—4.) Sari Pietikäisen mukaan 1970-luvun lopulla kriittisen lingvistiikan merkitys oli se, että se vahvisti kiinnostusta kielen sosiaalista käyttöä ja kielen vaikutuksia kohtaan ja herätti tarvetta näiden ilmiöiden tutkimiseen. (Pietikäinen 2000: 194.)

Tästä perusajatuksesta on muotoutunut useita erilaisia tapoja tutkia kielen ja sosiaalisen vallankäytön suhdetta. Näistä eri tavoista muodostuu kriittinen diskurssianalyysi tänä päivänä. Kriittinen diskurssianalyysi on siis lähinnä yleisnimi sellaisille kielenkäytön tutkimuksille, joissa ollaan kiinnostuneita siitä, miten kielen sosiaalinen käyttö ja valtasuhteet ovat kietoutuneet yhteen. (Pietikäinen 2000: 195.) Pietikäinen kuvailee alan nimekkäimmiksi edustajiksi van Dijkin, Wodakin ja Norman Faircloughin. Monen

kriittisen diskurssianalyytikon mielenkiinnon kohteena ovat olleet tekstin tuottamisen ja vastaanottamisen prosessit. Van Dijk (1984, 1987, 1991) on omassa sosiokognitiivisessa versiossaan tarkastellut sosiaalisten kognitioiden merkitystä tekstin tuottamisessa ja vastaanottamisessa. Myös Wodak (1996, "Disorders of discourse, London: Longman.) on yhdistänyt sosiaalipsykologiaa, kognitiotieteitä ja sosiolingvistiikkaa ja tarkastellut tekstin vastaanottamista ja tekstintulkinnan eroja selittäviä tekijöitä. (Pietikäinen 2000: 195.)

Kuvio 1. Diskurssianalyysin suuntaukset (Fairclough 1997a: 39—45, Fairclough 1997b: 54, Pietikäinen 2000: 195).

Kuviossa 1 kuvataan diskurssianalyysin ja kriittisen diskurssianalyysin jakautumista erilaisiksi suuntauksiksi. Tähän on valittu sellaisia suuntauksia, jotka lähteiden perusteella vaikuttavat olevan näistä merkittävimpiä. Kuvio tarkentuu alaspäin tultaessa: diskurssianalyysin suuntaukset ovat yleisemmällä tasolla erilaisia ajatusmalleja, kriittisen diskurssianalyysin alla on esitelty eri henkilöiden kehittämiä suuntauksia. Kuten jo aikai-

semmin mainittiin, kriittisen diskurssianalyysin alkulähteet ovat kriittisessä lingvistiikassa, jota olivat kehittämässä Fowler, Hodge ja Kress. Kriittisen lingvistiikan näkemysten mukaan tekstit rakentuvat erilaisista valinnoista ja nämä kielelliset valinnat sisältävät ideologisia merkityksiä. Ajatus valinnoista perustuu Michael Hallidayn systeemifunktionaaliseen kieliteoriaan. Hallidayn mukaan valintoja tehdään kolmelta eri kielen tasolta: ideationaaliselta, interpersonaaliselta ja tekstuaaliselta tasolta. (Hallidayn teoriaa esiteltä tarkemmin kappaleessa 3.1. *Systeemis-funktionaalinen kieliteoria*.) Hodge ja Kress kuitenkin ajan mittaan irtautuivat kriittisen lingvistiikan piiristä sillä tavalla, että he ns. sosiaalisemioottisessa näkemyksessään ottivat tarkastelun kohteeksi myös niin sanottu visuaalisen semiosiksen, eli toisin kuin kriittinen lingvistiikka, Hodge ja Kress tarkastelivat kielen ohella myös kuvaa. Hodgen ja Kressin teoriaa sanotaan siirtymäksi tekstianalyysistä varsinaiseen diskurssianalyysiin. Heidän mukanaan tarkastelun kohteiksi nousivat myös tuotannon ja tulkinnan käytännöt. Wodak puolestaan yhdistää diskurssisosiolingvistiikassaan sosiaalipsykologiaa, kognitiotieteitä ja sosiolingvistiikkaa. Wodak tarkastelee tekstin vastaanottamista ja tekstintulkinnan eroja selittäviä tekijöitä. Van Dijkin sosiaalis-kognitiivisessa mallissa painotetaan sosiaalisten kognitioiden merkitystä tekstin tuottamisessa ja vastaanottamisessa. (Pietikäinen 2000: 195.) Van Dijk pyrkii myös osoittamaan, kuinka yhteiskunnalliset suhteet syntyvät mikrotason rutiininomaisista käytännöistä. (Fairclough 1997a: 44–45.) Edellä esitetyt suuntaukset eivät ole ainoita kriittisen diskurssianalyysin versioita, vaikka ne ehkä ovatkin niistä vakiintuneimpia. Kriittisen diskurssianalyysin muotoja on ehkä yhtä monta kuin sen harjoittajaakin, mutta näitä kaikkia yhdistää halu tehdä sosiaalisesti relevanttia kielentutkimusta. (Pietikäinen 2000: 196.)

Tähän työhön teoriataustan antaa Norman Faircloughin näkemys kriittisestä diskurssianalyysistä ja erityisesti hänen kehittämiensä niin sanottu upotuskehikko (ks. Kuvio 2). Faircloughin lähestymistavan mukaan tekstit ovat sosiaalisia tiloja, joissa tapahtuu kaksi perustavanlaatuaista, samanaikaista yhteiskunnallista prosessia: maailman havaitseminen ja representointi sekä sosiaalisten suhteiden tuottaminen. Tekstien kaksisuonnetta korostamalla Fairclough ottaa etäisyyttä (kriittisen) diskurssianalyysin muihin suuntauksiin. (Hellsten & Pöntinen 1997: 58.)

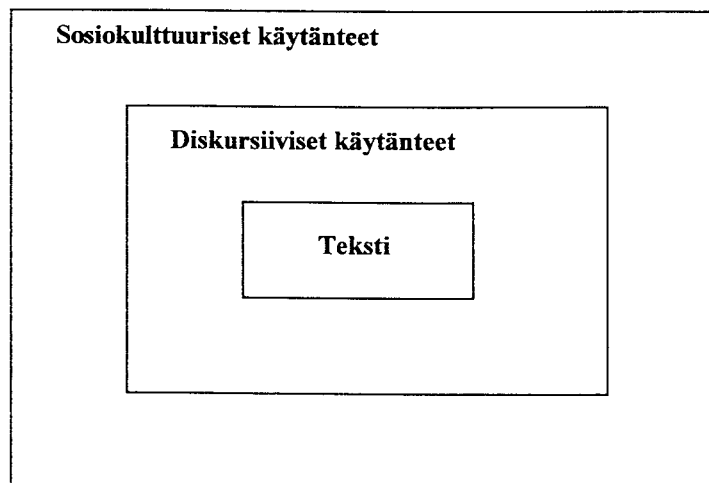
Fairclough (1992, 1995, 1997) on kiinnostunut sosiokulttuurisesta muutoksesta nyky-yhteiskunnassa ja keskittynyt diskurssin rooliin tässä muutoksessa. Fairclough käyttää tämän muutoksen tarkastelussa erityisesti intertekstuaalisuuden käsitettä,

jolla tarkoitetaan sitä, kuinka yksittäinen teksti lainaa ja yhdistelee elementtejä aikaisemmista teksteistä tai eri tyylilajeista. (Pietikäinen 2000: 195.)

Kielenkäytön ymmärtäminen sosiaalisesti ja yhteiskunnalliseksi käytännöksi tarkoittaa sitä, että se on toiminnan muoto. Se tarkoittaa Faircloughin mukaan myös sitä, että kieli on sosiaalisesti ja historiallisesti vaihteleva toimintamuoto, joka on dialektisessa vuorovaikutuksessa muiden yhteiskunnallisten alueiden kanssa. Kriittinen diskurssianalyysi tarkastelee näitä kahta kielenkäytön aspektia: kieltä yhteiskunnallisena tuotoksena ja kieltä yhteiskunnallisena vaikuttajana. (Fairclough 1997a: 76.)

Norman Faircloughin mukaan lähestymistavan kriittisyys tarkoittaa ”pyrkimystä ottaa huomioon se, että sosiaaliset käytännöt ja erityisesti kielenkäyttötavat ovat sidoksissa syy- ja seuraussuhteisiin, joita emme normaalioloissa juuri lainkaan huomaa.” (Fairclough 1997: 75, Fairclough itse viittaa tässä Bourdieu 1977.)

Faircloughin teorian mukaan viestintätilanteen kriittinen diskurssianalyysi erittelee tilanteen kolmen eri puolen, tekstin, diskurssikäytännön ja sosiokulttuurisen käytännön, keskinäisiä suhteita. Diskurssikäytännöllä Fairclough tarkoittaa tekstin tuotannon ja tekstin kulutuksen prosesseja. Sosiokulttuurisella käytännöllä hän viittaa siihen sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, jonka osa kyseinen viestintätapahtuma on. (Fairclough 1997a: 78—79.)

Kuvio 2. Kriittisen diskurssianalyysin viitekehys Norman Faircloughin mukaan (Fairclough 1992: 73).

Kuviossa 2 esitellään Faircloughin teoriaa niin sanotun upotuskehikon muodossa. Kuvio kuvaa tekstin, diskurssikäytäntöjen ja sosiaalisten käytäntöjen liitty-

mistä toisiinsa kriittistä diskurssianalyysia tehtäessä. Seuraavassa esitellään, mitä nämä toistensa sisällä olevat laatikot pitävät käytännössä sisällään.

Tekstillä Fairclough tarkoittaa sekä kirjoitettuja että puhuttuja tekstejä. Teksti sisältää varsinaisen tutkittavan kieliaineiston kielelliset piirteet, esimerkiksi sanaston piirteet tai tekstin rakenteen piirteet. Tekstin analyysiin kuuluu Faircloughin mukaan perinteinen lingvistinen analyysi, esimerkiksi sanaston ja semantiikan analyysi. Tekstianalyysi ”kohdistuu sekä tekstien merkitykseen että niiden muotoon. Vaikka näiden kahden puolen asettaminen vastakkain voi olla analyttisesti tuottavaa, todellisuudessa niitä on vaikea erotella. Työhypoteesina voidaan pitää sitä, että muotojen ollessa erilaiset myös merkityksissä täytyy olla joitakin eroja.” (Fairclough 1997a: 79—80.)

Diskursiiviset käytännöt pitävät sisällään monia tekstin tuottamisen ja tekstin kuluttamisen tapoja. Esimerkiksi televisiohaastattelua tutkittaessa otetaan tässä yhteydessä huomioon erilaiset toimitukselliset käytännöt, jotka vaikuttavat lopputulokseen. Esimerkiksi ne tavat, joilla haastateltavat saavat yleensä osallistua keskusteluun, haastateltavien ja haastattelijoiden tavanomaiset roolit tällaisissa keskusteluissa. Diskurssikäytäntöjen tasolla voitaisiin tarkastella esimerkiksi sitä, miten viestintätilanne perustuu diskurssijärjestykseen ja mikä vaikutus sillä on diskurssijärjestykseen: uusintaako se olemassaolevia rajoja ja suhteita vai muotoileeko se niitä uudella tavalla. (Fairclough 1992: 4, 1997a: 82.) Diskurssikäytännöt ovat tarkoituksella juuri tekstin ja sosiokulttuuristen käytäntöjen välissä, koska se Faircloughin mukaan toimii ikään kuin välittäjänä näiden välillä. Sosiokulttuuriset käytännöt muovaavat tekstejä muuttamalla ”diskurssikäytännön luonnetta” eli tekstien tuottamisen ja kuluttamisen tapoja, mikä taas näkyy itse tekstin ominaisuuksissa. (Fairclough 1997a: 81.)

Sosiokulttuurisella tasolla analyysiin voi sisältyä välitön tilannekonteksti, tilannetta ympäröivien institutionaalisten käytäntöjen konteksti tai jopa yhteiskunnan ja kulttuurin kokonaisuus. Näiden eri tasojen selvittämisen olennaisuus riippuu Faircloughin mukaan selvitettävästä tilanteesta. Yleensä on hyödyllistä eritellä kolme aspektia: taloudellinen, poliittinen (valta ja ideologia) ja kulttuurinen (arvon ja identiteetin kysymykset). (Fairclough 1997a: 85.)

Faircloughin mukaan sosiaaliset ja kulttuuriset muutokset (joita Fairclough pyrkii tarkastelemaan) ilmenevät usein diskursiivisesti siten, että diskurssijärjestysten sisäiset ja keskinäiset rajat tulevat määritellyiksi uudestaan. Vallalla olevat ryhmät pyrkivät pitämään yllä itselleen sopivia rakenteita diskurssijärjestyksissä. Diskurssijärjestyksellä Fairclough tarkoittaa yhteisön tavanomaisia kielenkäyttötapoja, diskursiivisten käy-

täntöjen muodostamia verkostoja. Diskurssilla tässä yhteydessä tarkoitetaan kieltä, jolla tietty sosiaalinen käytäntö representoidaan tietystä näkökulmasta. (Fairclough 1997a: 77.)

Sosiaalisten ja kulttuuristen muutosten tarkastelussa Faircloughille tärkeä on intertekstuaalisuuden käsite. Intertekstuaalinen tekstianalyysi keskittyy Faircloughin mukaan tekstien ja diskurssikäytäntöjen rajalle. Sen tavoitteena on eritellä erilaisia genrejä ja diskursseja. Esimerkiksi vaaliohjelmia tutkittaessa voidaan tarkastella, mitä jälkiä tekstissä on nähtävissä suostuttelun, informaation ja viihteen lajityyppien sekoittumisesta. Intertekstuaalinen analyysi menee lingvistisestä analyysistä tavallaan askelen pitemmälle siten, että kun lingvistinen analyysi on luonteeltaan kuvailevaa, on intertekstuaalinen analyysi pikemminkin tulkitsevaa. Lingvistinen analyysi tarkastelee lähemmin sitä, mitä tekstissä varsinaisesti on, kun taas intertekstuaalisen analyysin tekijä tulkitsee tekstiä sosiaalisen ja kulttuurisen tietonsa avulla. (Fairclough 1997a: 84.)

Faircloughin mallin mukaan analyysi käytännössä voidaan aloittaa tekstin tasolta, tekstin kuvauksesta. Tutkimuskysymys kuitenkin tyypillisesti nousee yhteiskunnan tasolta. Diskursiivisten käytäntöjen kautta tekstiä pyritään tulkitsemaan. Löydettyjä tekstin piirteitä pyritään selittämään mallin uloimmalta tasolta löytyvien mahdollisten yhteiskunnallisten piirteiden kautta. (Fairclough 1992: 231.)

Tässä tutkimuksessa keskitytään tekstiin, lingvistiseen analyysiin. Tekstistä löytyneiden piirteiden avulla koetetaan selvittää, millaisia identiteettejä puhujille rakentuu. Faircloughin upotusmalli on tässä tutkimuksessa suurena apuna taustalla, koska sen avulla tutkijan on tulkinta ja selitysvaiheessa ”helppo” pitää silmällä erilaisia tekstiin ja tekstin tulkintaan liittyviä tekstin ulkoisia piirteitä.

3.3 Identiteetti

3.3.1. Identiteetti tutkimuskohteena

Tällaisesta aineistosta identiteetin tarkasteleminen on kiinnostavaa, koska erilaisten seuraavassa esiteltävien identiteetin teorioiden mukaan voidaan ajatella, että puhujille rakentuvat identiteetit voivat vaikuttaa äänestäjän päätöksiin. Tällainen vaikutus äänestyspäätökseen on todennäköisesti äänestäjän huomaamattomissa, eikä tässä tutkimuksessa muutenkaan voida ottaa kantaa siihen, onko tällaista vaikutusta sitten ollut vai ei. Muun

muassa Kenneth Burke on puhunut tällaisesta piiloisesta vaikuttamisesta oman samastumisen ja erottautumisen retoriikan teoriansa yhteydessä. Burken retoriikan teoriassa keskeistä on identifikaation eli samastumisen tuottaminen, hänelle retoriikassa identifikaatio on perustavampaa kuin vakuuttaminen tai suostuttelu. Jos puhuja onnistuu luomaan sellaisen yhteisöllisyyden, johon sekä puhuja että kuulija kuuluvat, niin silloin ja kuulijan intressit on helppo saada näyttämään yhteneväisiltä. Näin identifikaatio tekee Burken mukaan suostuttelemisen ja vakuuttamisen mahdolliseksi. (Karvonen 2000: 139—141.)

Monet tutkijat ovat olleet sitä mieltä, että identiteetin käsitettä on sen monivaihteisuuden takia erittäin vaikea määrittellä ja vielä vaikeampi tutkia. Kuitenkin sen tarkastelua on pidetty monien asioiden selvittämisessä tarpeellisena, jopa välttämättömänä. Identiteetin käsitteen määrittelyssä täytyy erottaa se, puhutaanko identiteetistä psykologian käsitteenä vai kriittisen diskurssianalyysin eli kulttuurin tutkimuksen piiriin kuuluvana käsitteenä. Psykologiassa identiteetin käsite kytkeytyy läheisesti minän ja egon käsitteisiin. (Liebkind 1988: 62—63.) Egon käsite on tyyppillinen lähinnä psykoanalyttiselle koulukunnalle. Sosiaalipsykologiassa on käytetty enemmän identiteetin kuin minuuden käsitettä, identiteetin käsitettä on pidetty minuuden käsitettä sosiaalisempana ja tilannesidonnaisempana. Identiteetin käsite voidaan sosiaalipsykologian piirissä edelleen jakaa henkilökohtaiseen ja sosiaaliseen identiteettiin. Henkilökohtaisella identiteetillä tarkoitetaan niitä ihmisen ominaisuuksia, jotka erottavat hänet muista ja tekevät hänestä ainutlaatuisen. Sosiaalinen identiteetti puolestaan viittaa niihin ominaisuuksiin, jotka ihminen jakaa saman ryhmän muiden jäsenten kanssa. (Helkama, Myllyniemi, Liebkind 1999: 366.) Välttämättömänä pidetään myös erottaa identiteetin käsitteessä toisistaan subjektiivinen ja objektiivinen puoli. Subjektiivisella tarkoitetaan ihmisen omaa kokemusta omasta identiteetistään ja objektiivisella niitä piirteitä ihmisessä, jotka ovat toisten ihmisten havaittavissa. (Liebkind 1988: 64.)

Myös kulttuurin tutkimuksen piirissä on identiteetin käsitettä koetettu määrittellä. Stuart Hall (kulttuurin tutkimus) käsittää identiteetin kokonaan ihmisen ulkopuolelta määriteltynä, toisin sanoen siten, millainen identiteetti ihmiselle *muiden ihmisten silmissä rakentuu*. Kulttuurin tutkimuksen piirissä identiteetti on myös jatkuvasti muuttuva, ei koskaan pysyvä.

Tässä tutkimuksessa identiteetin käsite nojautuu siihen, miten kulttuurin tutkimus ja sen edustajana Stuart Hall sen käsittää: muiden ihmisten luomana kuvana jostakin ihmisestä tai vielä tarkemmin jostakin ihmisestä *rakentuvana kuvana*, joka muuttuu eri tilanteiden mukaan tai jopa tilanteen aikana, ja jota voidaan muuttella. Iden-

titeetin käsite nojautuu tässä työssä myös psykologian ja sosiaalipsykologian käsityksiin sillä tavalla, että identiteetti tässä käsitetään sosiaaliseksi (liittyy muihin ryhmän jäseniin samastumiseen) ja objektiiviseksi (identiteetin piirteet, jotka ovat toisten havaittavissa). Tässä tutkimuksessa tärkeää on myös identiteetin rakentuminen nimenomaan puhutun tekstin kautta, tekstissä olevien kielen piirteiden kautta. Identiteetti tässä muodostuu eräänlaiseksi diskurssien luomaksi henkilökuvaksi.

3.3.1.1. Identiteetti kulttuurintutkimuksen käsitysten mukaan

Identiteetti käsitetään tässä työssä Stuart Hallin mallin mukaan ei minään pysyvänä minän ytimenä, joka ei muutu historian kuluessa. Identiteetti ei tässä työssä tarkoita välttämättä myöskään sellaista kollektiivia minuutta, joka yhdistäisi kaikkia niitä ihmisiä, joilla on yhteinen historia ja syntyperä. Hallin mukaan identiteetit ovat myöhäismoderneina aikoina yhä pirstoutuneempia. Ne eivät ole yksittäisiä, vaan muodostuvat aina moninaisesti erilaisista, usein toisiaan risteävistä ja myös toisilleen vastakkaisista diskursseista, käytännöistä ja positioista. Olennaisinta tässä ehkä on, että identiteetit liittyvät siihen, kuinka historian, kielen ja kulttuurin tarjoamia resursseja käytetään tullessa joiksikin eikä niinkään oltaessa joitakuita. Hallin mukaan kyse ei siis ole niinkään siitä ”keitä me olemme” tai ”mistä me tulimme”, vaan siitä, keitä meistä voi tulla, kuinka meidät on esitetty ja mikä kaikki vaikuttaa siihen, kuinka mahdollisesti esitämme itsemme. Tämä kuvaa hyvin sitä ajatusta, mihin tämäkin tutkimus perustuu. (Hall 1999: 249—250.)

Kun identiteetit Hallin mukaan rakennetaan diskurssien sisällä eikä niiden ulkopuolella, täytyy niitä myös tarkastella tietyissä yhteyksissä, tiettyjen diskursiivisten käytäntöjen sisällä, tiettyjä lausuman strategioita käyttäen tuotettuina. Lisäksi Hall sanoo, että identiteetit nousevat esiin erityisten vallan muotojen leikissä, minkä vuoksi ne ovat pikemminkin eron merkitsemisen ja poissulkemisen tuotteita kuin identtisten, luonnostaan muodostuneiden yksikköjen merkkejä - ”identiteettejä” sanan perinteisessä mielessä. (Hall 1999: 251.) Tässä työssä tämän voidaan ajatella näkyvän selkeästi siinä, miten tärkeää ehdokkaille on erottautuminen toisesta, muun muassa toisen kyseenalaistamisen kautta.

3.3.1.2. Sosiaalisen identiteetin teoria

Sosiaalipsykologiassa puhutaan sosiaalisen samastumisen prosessista. Tähän sosiaaliseen samastumiseen liittyy vahvasti ajatus siitä vinoutuneista ryhmien välisistä vertailuista: sisäryhmä eli me erottuu myönteisesti ja ulkoryhmä eli he kielteisesti. Sitä, miksi sisäryhmä usein erottuu myönteisesti (ja ulkoryhmä kielteisesti), on pyritty selittämään sosiaalisen identiteetin käsitteen avulla. (Helkama, Myllyniemi, Liebkind 1999: 311.)

Sosiaalipsykologisen identiteetin käsityksen mukaan identiteettimme liittyvät läheisesti ryhmäjäsenyyksimme (”olen ruotsalainen, nainen, sairaanhoitaja”). Edelleen tämän teorian mukaan ihmisillä on useammin myönteinen kuin kielteinen kuva itsestään. Koska osa tästä identiteetistä määräytyy ryhmäjäsenyyksistämme, näemme oman ryhmämme mieluummin myönteisessä kuin kielteisessä valossa. Oman ryhmämme arvoa arvioimme vertaamalla sitä muihin ryhmiin. Jos voimme pitää omaa ryhmäämme joillakin arviointiulottuvuuksilla toista parempana, silloin mekin voimme paistatella heijastuneessa kunniaassa. (Helkama, Myllyniemi, Liebkind 1999: 311—312.)

Pääosin tässä teoriassa on siis kyse siitä, että ihminen lukee itsensä kuuluvaksi johonkin ryhmään, joka hänen mielessään muodostaa sisäryhmän, ”me”. ”Me” edustaa ryhmää, johon minä kuulun. Tunnen ryhmän ja tiedän, mitä siinä tapahtuu ja näin tunnen oloni turvalliseksi. ”He” edustaa ryhmää, johon en voi tai en halua kuulua. Ilman tuota jakoa, ilman mahdollisuutta asettaa meitä vastakkain ”heidän” kanssaan, meidän olisi vaikea löytää merkitystä omalle identiteettillemme. (Bauman 1997: 53—70.)

Tämä teoria valaisee joitakin tässä tutkimuksessa esille tulevia seikkoja. Erityisesti näkyviin tulee se sosiaalipsykologian oivallus, että jos ihmisillä on myönteisen identiteetin tarve, he todennäköisesti yrittävät löytää keinoja, joilla oma ryhmä erottuisi myönteisesti toisesta ryhmästä. (Helkama, Myllyniemi, Liebkind 1999: 312.) Tässä tutkimuksessa oletus on, että identiteetti rakentuu erottautumisen ja samastumisen kautta, kuitenkin niin, että myös muulla tavalla voi teksti identiteettiä rakentaa.

3.3.1.3. Identiteetti, samastuminen ja politiikka

Identiteetti-sanan pohjana on latinan samuutta tarkoittava sana ”identitas”. Edustuksellisessa demokratiassa kansalaiset valitsevat vaaleissa henkilön edustamaan itseään päätöksentekokoelimityksissä. Valitusta henkilöstä tulee poissaolevaa äänestäjää edustava ja esittävä merkki: tuo henkilö tuolla politiikan näyttämöllä ilmaisee sitä, mitä minäkin ajattelen.

Ehdokkaan on siis artikuloitava sellaisia tunteja, näkemyksiä ja kantoja, jotka äänestäjät kokevat omikseen. Ehdokkaan on tarjottava sellaista puhetta, jonka hyvin monet voivat kokea omakseen. Tältä pohjalta ajateltuna näyttäisi olevan tärkeää, että äänestäjä voi tuntea jonkinlaista samuutta ehdokkaan kanssa, että hän pystyisi samastumaan ehdokkaaseen edes jollakin tasolla. Karvosen mukaan samastuminen todennäköisesti on sitä helpompaa, mitä enemmän yhteistä ehdokkaalla ja äänestäjällä on. (Karvonen 2000: 132.)

On olemassa erilaisia rajoja, jotka tavallaan erottavat ihmisiä, mutta jotka toisaalta voidaan käsittää myös ihmisiä yhdistäviksi identiteettitekijöiksi. Tällaisia rajoja mm. suomalaisessa politiikassa ovat Kyösti Pekosen mukaan olleet mm. puolue, alue, kieli, uskonto, intressipiirit (yhteiskunnallinen luokka, ammattiasema), ikä ja sukupuoli (Pekonen 1986: 47—48). Muun muassa näistä identiteettitekijöistä muodostuu henkilön identiteetti. Näin puhujalle voi muodostua esimerkiksi voimakas identiteetti sekä naisena että samanaikaisesti vaikkapa keski-ikäisenä ja kiivaasti uskonnollisena ihmisenä. Mitä enemmän äänestäjällä on samoja identiteettitekijöitä kuin puhujalla, sitä helpompi hänen on samastua puhujaan ja sitä kautta helpompi myös äänestää häntä. Tämä liittyy myös aikaisemmin mainittuun Burken retoriikan teoriaan. (Karvonen 2000: 133—134.)

Useimmille äänestäjille tiedotusvälineet ovat ainoa ikkuna politiikan ja poliitikon seuraamiseen. Näin myös tiedotusvälineiden kautta tutustutaan ehdokkaaseen, hänestä tulee tavallaan äänestäjän tuttu. Tuttuus ehdokkaan kanssa onkin suomalaiselle äänestäjälle yksi merkittävimpiä äänestyspäätökseen liittyviä tekijöitä (Pekonen 1995: 194). Marjut Kemiläisen mukaan todennäköisesti äänestäjän äänen saa henkilö, jonka äänestäjä on todennut jollakin tavalla edustavaksi representaatioksi itsestään ja ajatusmalleistaan. Tai sitten syy äänestää löytyy ehdokkaan joistakin ominaisuuksista, joita äänestäjä haluaisi itselläänkin olevan. Tuttuuden ei tarvitse olla henkilökohtaista, vaan se voi juontua tiedotusvälineiden kautta. Kemiläinen on pohtinut, onko ehdokas äänestäjän omakuva, johon tämän on helppo samastua. Tässä voitaisiin nähdä selitystä mm. siihen, miksi niin moni äänestäjä painottaa ehdokkaansa luonnollisuutta ja ”tavallisen ihmisen” käsitettä. (Kemiläinen 1998: 142.)

Kuten edellä puhuttiin sosiaalisen identiteetin teorian yhteydessä, on samastumisella ja erottautumisella tärkeä osa identiteetin rakentumisessa. Samuuden käsite liittyy välittömästi erilaisuuteen, erottamiseen. Samuus on erilaisuuden puuttumista ja kääntäen erilaisuus on samuuden puuttumista. Toisin sanoen identiteettiin liittyy erottuminen jostakin: nainen on ei-mies, suomalainen on ei-ulkomaalainen jne. (Karvonen 2000: 133.) Markku Ihonen puhuu erottautumisesta uskonnollisten yhteisöjen yhteisön

identiteetin, yhtenäisyyden rakentumisessa. Yhteisön identiteetti riippuu sen jäsenten yhteenkuuluvuuden tunteesta. Yhteisöjen kiinteyden rakentumisessa avainkysymyksenä on Ihosen mukaan nimenomaan se, kuinka selvästi liike eroaa toisista yhteisöistä. (Ihonen 1997: 98.) Tässä prosessissa on kielellä oma tehtävänsä. On muun muassa todettu, että kun jonkin kieliryhmän identiteetti on uhattuna, pyrkimykset erottautua ulkoryhmästä, ”heistä”, voivat saada kielellisen erottautumisen muodon. Koetilanteessa on esimerkiksi havaittu, että koehenkilö pyrki erottautumaan kielellisesti henkilöstä, joka jollakin tavalla uhkasi koehenkilön identiteettiä. Koehenkilö joko korosti omaa aksenttiaan tai siirtyi puhumaan kokonaan omaa kieltään. Kielellä on siis tärkeä merkitys ihmisten liittymisessä yhteen, mutta myös heidän erottautumisessaan toisistaan (Helkama, Myllyniemi, Liebkind 1999: 314, Lehtonen 1996: 48).

3.3.1.4. Identiteettien useus

Kuten jo aikaisemmin mainittiin, tässä tutkimuksen identiteettikäsitteiden mukaan on identiteettejä jokaisella monia, eli tässä tekstin kautta niitä rakentuu puhujille useita erilaisia. Näin voidaan ajatella olevan jo siksikin, että identiteettien rakentumiseen vaikuttavat samanaikaisesti useat eri asiat.

Identiteettien useuden puolesta on puhunut esimerkiksi Erving Goffman (ks. 1981, *Forms of talk*). Goffman on puhunut erilaisista kehyksistä, joilla hän tarkoittaa eräänlaisia arkipäivän toimintakokonaisuuksia, jotka pitävät yllä erilaisia todellisuksia. Ihminen tulkitsee erilaisia tilanteita käsitystensä ja aikaisemman tietämyksensä avulla ja oman tilanneroolinsa kautta. Puhujan identiteetti vaihtelee kehyksen ja puhujan siinä saaman roolin mukaan. (Goffman 1986: 10—11, Peräkylä 1990: 16.) Tämän tutkimuksen teoriataustalla olevan Norman Faircloughin ajatusten mukaan yhden ja saman keskusteluun osallistujan identiteetti voi olla hyvin monisyinen ja hän voi hoitaa esimerkiksi puheohjelmassa tai haastattelutilanteessa useita tehtäviä joko vuoroin tai samanaikaisesti. Rakennetut identiteetit voivat olla erittäin monimutkaisia ja jopa ristiriitaisia. Esimerkiksi juontaja voi yrittää olla samanaikaisesti sekä tärkeän informaation hankkija että viihdyttäjä ja edelleen ns. tavallinen ihminen, osa yleisöä. (Fairclough 1997a: 167—168.)

3.3.2. Identiteettien rakentuminen

Identiteetin rakentuminen tekstin kautta voitaisiin ajatella pelkästään niin, että tekstin sisältöjen, sen perusteella, *mitä puhuja sanoo* rakentuisi puhujan identiteetti. Esimerkiksi jos puhuja sanoisi ”*olen suomalainen*”, ajateltaisiin, että tässä hänelle rakentuu suomalaisuuden identiteetti. Näin monesti onkin, mutta joudumme kuitenkin huomaamaan, että tämä ei aivan riitä. Sen lisäksi, että huomioidaan puhujan lausumien sisällöt (suoraan ilmaistut), on analysoinnin kohteeksi otettava myös ne tavat, joilla sisällöt rakentuvat.

Identiteetin rakentumiseen vaikuttavat siis useat eri tekijät tekstissä. Lingvistisessä analyysissä voidaan tutkia esimerkiksi moduksia eli tapaluokkia (valintoja väite-, kysymys- ja käskylauseiden välillä) ja modaliteetteja eli mikä on puhujan tai kirjoittajan suhde viestiin, esimerkiksi kuinka sitoutunut puhuja on sanomaansa. Lingvistiseen analyysiin kuuluvat myös vuorovaikutuksen mekanismien tarkastelu eli esimerkiksi vuoronotto tai aiheista päättäminen. Edelleen voidaan tarkastella tekstin piirteitä vaikkapa kohteliaisuuden kannalta. Kaikki nämä osaltaan muodostavat kuvaa keskusteluun osallistujista. (Fairclough 1997a: 168.)

Edellä sanotun tärkein sisältö tämän tutkimuksen kannalta voitaisiin kietyttää seuraavaan: Identiteetin rakentumisessa tekstin kautta voidaan erotella se, tarkastellaanko identiteettiä tekstissä ilmitulevien, eksplisiittisten merkitysten kautta vai piiloisten, implisiittisten merkitysten kautta. Voidaan siis tarkastella sitä, mitä puhuja suoraan sanoo (esimerkiksi ”*olen kaupunkilainen*”) tai mitä seikkoja voidaan päätellä hänen sanomisistaan, mitä merkityksiä puheeseen kätkeytyy. Piiloisten, implisiittisten merkitysten etsiminen voi vaikuttaa hyvinkin epävarmalta tehtävältä: miten voisimme tietää, mitä merkityksiä minkäkin kielen piirteiden taakse jää? Toisaalta kuitenkin voidaan ajatella, että aivan yhtä epävarmaa on se, mitä tekstissä suoraan sanotaan, koska kieleen kuuluu niin paljon toissijaisia merkityksiä ja niiden tahallistakin käyttöä, ettemme voi sanoa eksplisiittisistä merkityksistä oikeastaan juurikaan sen varmempaa kuin implisiittisistäkään. Toisin sanoen emme voi missään tilanteessa tukeutua siihen, mitä puhuja on ehkä tarkoittanut, olipa merkitys sitten implisiittinen tai eksplisiittinen. Kuitenkin näitä implisiittisiä merkityksiä voidaan pitää tutkijan kannalta mielenkiintoisempina ja ehkä tekstin kuulijan kannalta merkityksellisempinä, koska ne vaikuttavat tavallaan huomaamatta. Niiden perusteella ei voida vedota puhujan intentioihin. Voidaan ainoastaan tarkastella sitä, millainen identiteetti niiden perusteella rakentuu. Tässä tapauksessa voidaan

sanoa ainoastaan sellaista, joka voidaan tyhjentävästi perustella tekstin antamasta kontekstista käsin.

Tässä yhteydessä on syytä tarkastella jonkin verran merkityksen käsitettä ja sitä, miten se tässä tutkimuksessa yleensä ottaen käsitetään. Merkityksen käsitteen määrittely on nähty joissakin yhteyksissä ongelmallisena. Suomen kielen perussanakirja määrittelee merkityksen käsitettä seuraavasti: ”se, mitä jokin tarkoittaa, ilmaisee, esittää, symboloi; sanan tai ilmauksen informaatioisisältö” (Suomen kielen perussanakirja 1990: 196). Tämä määrittely on kuitenkin ainakin tässä yhteydessä riittämätön. Siinä ei huomioida implisiittisiä merkityksiä, eikä siinä puhuta mitään merkityksen muodostumisesta. Seuraavissa kappaleissa esitellään tämän tutkimuksen taustalla olevaa käsitystä merkityksestä sekä käsitystä merkityksen ja identiteettien rakentumisesta.

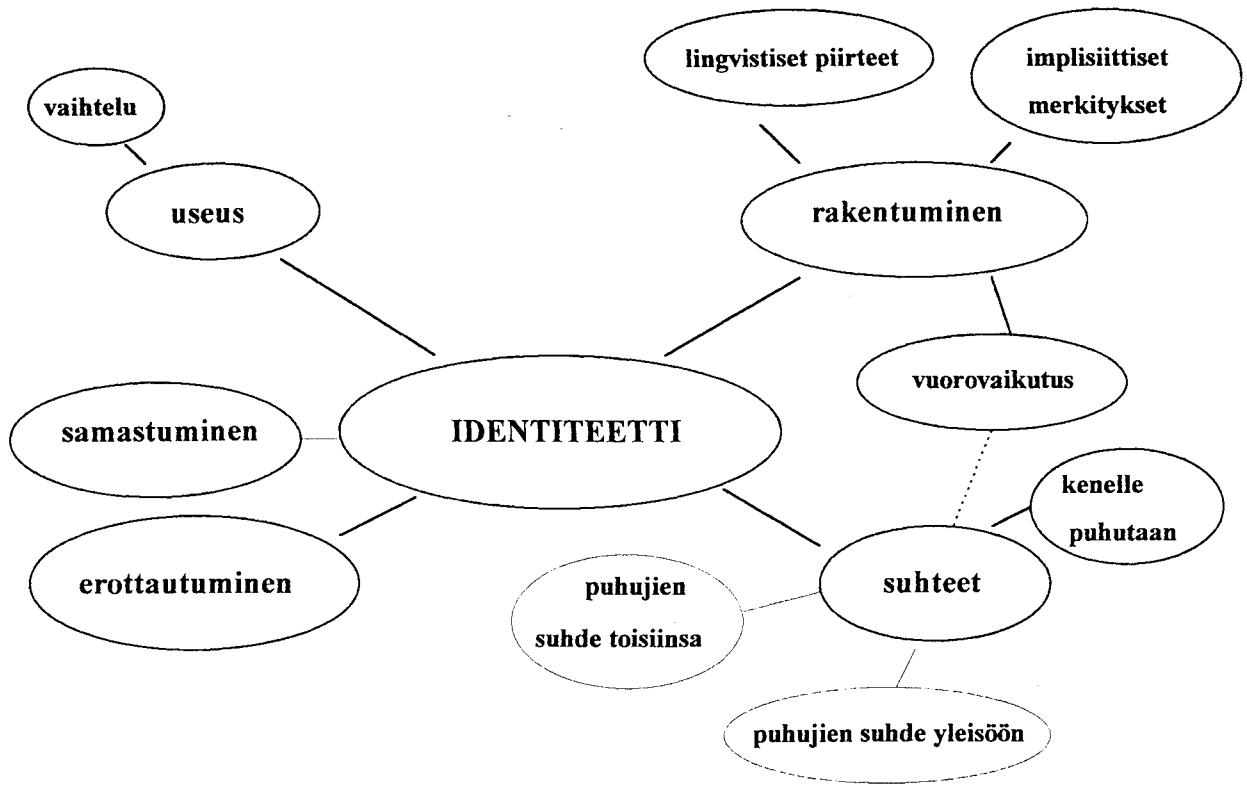
Todellisuus ei jakaudu itsessään ja itsestään merkityksellisiin osiin – olioiksi, ilmiöiksi, tapahtumiksi jne. – vaan se jaetaan niihin vasta inhimillisissä merkityksellistämiskäytännöissä. Kieli ei heijasta passiivisesti itsensä ulkopuolella olevaa todellisuutta, vaan kieli on aina myös havaitun todellisuuden esittämistä tietynlaiseksi, merkityksellistämistä eli merkitysten aktiivista tuottamista. (Lehtonen 1996: 31.) Miten merkityksellistämiskäytännöt sitten toimivat, miten merkitykset kieleen rakentuvat? Eri koulukunnat ymmärtävät eri tavalla, miten merkitykset syntyvät. Tässä työssä tukeudutaan semiootikoiden koulukunnan käsityksiin merkityksestä. Semiotikkojen mukaan sanomaan latautuu merkityksiä vasta, kun se joutuu vuorovaikutukseen vastaanottajien kanssa. Tekstin lukeminen on prosessi, jossa lukija neuvottelee tekstin kanssa. Teksti tuo tähän neuvotteluun ne merkit ja koodit, joista se on rakentunut, lukija puolestaan tuo siihen merkkejä koskevat kulttuuriset kokemuksensa. (Fiske 1992: 16.) Näin siis merkitykset syntyvät vasta silloin, kun tekstin sisältämä merkityksen aines kohtaa tulkitsijan kulttuuriset tulkintakyvyt. Pietilä toteaa tältä pohjalta, että tekstien tulkinnassa ei ehkä olekaan niinkään kyse tekstintutkimuksesta kuin tutkijan kulttuuristen tulkintakykyjen tutkimuksesta. (Pietilä 1995: 203.) Kun merkitykset nähdään sosiaalisen toiminnan tuloksina, tekstien tutkiminen irrallaan kontekstistaan ei riitä, vaan huomio on kiinnitettävä myös konteksteihin, niihin käyttöyhteyksiin, joihin tekstit asettuvat (Lehtonen 1996: 58). Vaikka tutkijan osuus tekstin tulkinnassa onkin lähes ensisijainen, on kuitenkin muistettava, että ei tutkijakaan voi mitä tahansa tekstistä päätellä, tutkittava teksti asettaa aina kuitenkin jollakin tavalla tulkinnalle rajat.

Merkityksistä neuvotteleminen liittyy myös tässä tutkimuksessa tärkeässä asemassa oleviin implisiittisiin merkityksiin. Kielentutkimuksessa ei aina pelkkien struk-

tuurien analysoinnin avulla kyetä selittämään, miksi sama virke voi eri tilanteissa ja eri ihmisille välittää eri sanoman tai miksi vuorovaikutuksessa voi välittyä sellaistaikin, mitä ei ole jäljitettävissä itse kielennyksestä. (Muikku-Werner 1993: 13.) Tällaisia kielennyksestä suoraan näkymättömiä merkityksiä sanotaan implisiittisiksi, ns. piiloisiksi merkityksiksi. Erityisesti niiden tulkitsemisessa lukija, tutkija, tarvitsee kulttuurista tietämystään. Tutkijan tekstistä tekemät päätelmät voivat myös tätä kautta saada vahvistusta, oikeutusta: saman kulttuurin jäsenet voivat näin ehkä allekirjoittaa tutkijan tekemiä päätelmiä, koska heillä on sama kulttuurinen tietämys asioista.

Tässä tutkimuksessa koetetaan päästä käsiksi muun muassa juuri näihin merkityksiin, jotka eivät suoraan näy kielennyksestä. Tällaisia merkityksiä syntyy esimerkiksi presuppositioiden ja implikaatioiden kautta. Presuppositiot ovat lausumaan sisältyviä oletuksia jonkin asiantilan olemassaolosta tai totuudesta, presupposition sisältämä väittämä esitetään itsestäänselvyytensä. Implikaatio eli eräänlainen tekstistä rakentunut vihje, vihjemerkitys on implisiittisistä merkityksistä heikoin, eniten kontekstin varassa tulkittava. Näitä erilaisia implisiittisiä merkityksiä käsitellään tarkemmin aineiston käsittelyn yhteydessä. (Leiwo, Luukka, Nikula 1992: 99—100.)

Seuraavaan kuvioon 3 on koottu edellä esiteltyjä identiteetin käsitteen piirteitä, jotka tässä tutkimuksessa ovat merkityksellisiä. Käsitekartta pohjautuu Norman Faircloughin näkemyksiin identiteetin rakentumisesta. Identiteettiin läheisesti liittyviksi asioiksi on laitettu niiden useus, niiden muodostuminen muun muassa sekä samastumisen että erottautumisen kautta, sekä niiden rakentuminen suhteiden kautta. Näitä kaikkia piirteitä on koetettu esitellä edeltävissä kappaleissa, käsitekartta tässä on kokoamassa lukijalle tutkijan ajatuksia. Käsitekartassa alaoikealla olevaa haaraa ”suhteet” ei ole edellä käsitelty tarkemmin. Sillä tarkoitetaan niitä suhteita, joita tekstissä rakentuu puhujien välille, puhujien ja yleisön välille sekä myös sitä, kenelle puhujat tuntuvat puheensa suuntaavan. Faircloughin mukaan identiteetteihin liittyviä kysymyksiä on käytännössä mahdotonta tarkastella erillään suhteista. Kuinka puhujan identiteetti rakentuu, on osa puhujan ja yleisön suhteeseen liittyvää kysymystä. (Fairclough 1997a: 166.)

Kuvio 3. Identiteetin käsitteen piirteitä tässä tutkimuksessa

4. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMISEN LÄHTÖKOHDAT

4.1. Tutkimuksen tavoite

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tekstin kielellisten piirteiden avulla pyrkiä selvittämään, millaisia identiteettejä presidenttiehdokkaille rakentuu vuoden 2000 presidentinvaalien viimeisessä television vaalikeskustelussa. Tavoitteena on myös yhdistää identiteettejä rakentavat kielelliset piirteet keskustelua ympäröivään sosiaaliseen kontekstiin (sosiokulttuuriset käytännöt) ja löytää sieltä jonkinlaista selitystä muodostuneille identiteeteille. Näin siis tässä tutkimuksessa tavoitteena on Faircloughin upotusmallia teoreettisena taustana hyväksi käyttäen muodostaa näkemys siitä, millainen identiteetti ehdokkaille rakentui ja erityisesti millä kielellisillä keinoilla, minkä piirteiden kautta tämä tapahtui. Tutkimuksen tavoitteena on kuvata ja selittää, millaisia kielellisiä piirteitä presidenttiehdokkaiden puheissa on, millaisia diskursseja tässä tekstissä on ja miksi ne ovat sellaisia ja miten niissä merkitykset rakentuvat. Kuten diskurssianalyysissa usein, tässäkin ollaan ensisijaisesti kiinnostuneita tekstistä, ei puhujista yksilöinä. (Jokinen, Juhila, Suoninen 1993: 60.)

Tässä tutkimuksessa ei pyritä selvittämään ehdokkaiden esittämien maailmojen tai heille rakentuvien identiteettien totuudellisuutta tai valheellisuutta, vaan ainoastaan selvittämään, mitä nämä maailmat ovat, millainen identiteetti aineistona olevan tekstin perusteella rakentuu.

Tutkimuksen tarkoituksena ei myöskään ole selvittää sitä, miten ehdokkaat vaikuttivat äänestäjiin. Tällä kyseisellä metodilla ei pysty tekemään vaikutustutkimusta ja mielestäni tällainen tutkimus olisi sitten enemmänkin esimerkiksi viestintätieteiden alaa kuin kielitieteen mielenkiinnon kohde. On paljon mahdollista, että sosiokulttuuriselta tasolta saa jotain vinkkiä siitä, millaista presidenttiä äänestäjien piirissä ehkä haluttiin, ja ehkä ehdokkaat ovat pyrkineet tällaisia olemaan ja tätä kautta vaikuttamaan äänestäjiin, mutta tämän tutkimuksen puitteissa ei pystytä ottamaan tähän kantaa.

Fairclough puhuu joissakin omissa tutkimuksissaan siitä, että tekstissä *rakennetaan* identiteettejä ja että esimerkiksi juontaja voi ohjelmassa yrittää olla samanlaisesti sekä tiedon hankkija että viihdyttäjä (Fairclough 1997a: 167—168). Tässä tutkimuksessa sen sijaan lähdetään siitä, että tekstin puhujan tai kirjoittajan päähän ei voida päästä, eikä näin ollen juuri missään tilanteessa voida tarkalleen tietää, mihin tekstin luoja siis on pyrkinyt. Ei siis voida selvittää eikä tässä pyritä selvittämään sitä, millaisia ehdokkaat ehkä pyrkivät olemaan, vaan ainoastaan puhtaasti sitä, millainen identiteetti tekstin kielellisten pirteiden kautta heille näyttää rakentuvan. Tässä ei haluta ottaa kantaa siihen, ovatko nämä rakentuneet identiteetit tietoisesti rakennettuja vai ovatko ehdokkaat viipittömästi omia itsejään.

4.2. Tutkimusmateriaali ja sen käsittely

4.2.1. Tutkimusmateriaalin valinta ja rajaus

Presidentinvaalien alla käydyt televisiokeskustelut vaikuttivat ensikuulemalta (ja -näkemältä) kiinnostavilta. Kun diskurssianalyysin tutkimuskohteena on yleensä jokin yhteiskunnallisesti merkittävä teksti, tuntui tämä materiaali heti sopivan diskurssianalyttisen tutkimuksen kohteeksi. Lisäksi diskurssianalyysissa yleensäkin suositetaan luonnollisia aineistoja, sillä se sävykyys ja mutkikkuus, millä merkitykset rakentuvat näissä aineistoissa, ei ole kartoitettavissa tilanteen ulkopuolelta (Jokinen, Juhila, Suoninen 1999: 237).

Ennen vuoden 2000 presidentinvaaleja erilaisia televisiokeskusteluja ja -väittelyjä tuli ainakin Ylen Tv1- ja MTV3-kanavilta useina iltoina, yhteensä useita tunteja. Siihen nähden, kuinka paljon näitä keskusteluja kaikkiaan televisiosta tuli, voi kaksi tuntia tuntua kovin vähältä tutkimusaineistoksi. Kuitenkin kun tutkimuksen taustalla on diskurssianalyysi ja sen mukaiset aineistolähtöiset, laadulliset, aineiston tarkkaan lukuun perustuvat menetelmät, ei yksi tutkija voi ottaa tutkittavakseen kovin laajoja materiaaleja. Kaksi tuntia keskustelua on kuitenkin litteroituna useampia kymmeniä sivuja ja siinä on diskurssianalyttisen tutkimuksen tekijälle riittävästi tarkasteltavaa. Kriittisen diskurssianalyysin aineistoina on yleensä pienet aineistot juuri sen vuoksi, että kielen piirteiden tarkka analyysi kovin suurista aineistoista käy ainakin yhdelle tutkijalle helposti mahdottomaksi.

Tähän tutkimukseen on valittu tämä viimeinen keskustelu oikeastaan juuri esitysajankohtansa vuoksi. Alun perin, kun tämä tutkimus oli vielä suunnittelun asteella, ajatuksena oli, että tutkimuksessa tultaisiin tarkastelemaan sitä, miten ehdokkaat pyrkivät vaikuttamaan äänestäjiin. Tästä näkökulmasta olisi ollut mielenkiintoista tarkastella tätä viimeistä keskustelua, koska siinä ehdokkailla olisi viimeinen mahdollisuus vaikuttaa. Vaikka tutkimuskysymys sitten suuntautuikin enemmän identiteetin suuntaan, tuntui materiaalissa silti kiinnostavalta se, että siinä ovat kysymyksessä viimeiset hetket ennen vaaleja, todellakin viimeinen mahdollisuus olla kontaktissa yleisöön. Samoin se, että tätä keskustelua on seurannut televisiosta yli miljoona katsojaa, on saanut sen vaikuttamaan merkitykselliseltä.

Presidentinvaalien alussa, ensimmäisellä kierroksella, ehdokkaita oli kaikkiaan seitsemän ja heistä kaksi pääsi vaalien toiselle kierrokselle. Ensimmäisiäkin keskusteluja, joissa olivat mukana kaikki seitsemän ehdokasta olisi voinut olla mielenkiintoista tarkastella, mutta nimenomaan tämän tutkimuksen rajallisuuden puitteissa on tässä päädytty ainoastaan näiden loppusuoralle päässeiden ehdokkaiden identiteetin tarkasteluun.

4.2.2. Aineiston käsittely

Kuten jo aikaisemmin on mainittu, tutkimuksen aineistona on ennen vuoden 2000 presidentinvaaleja käyty televisiokeskustelu, jossa olivat keskustelemassa ehdokkaat Esko Aho ja Tarja Halonen. Tämä keskustelu oli viimeinen televisioväittely ennen vaalien toista kierrosta, se näytettiin perjantaina 4.2.2000 MTV3-kanavalla, kun vaalien toinen kierros oli seuraavana sunnuntaina 6.2.2000. Keskustelu kesti kaksi tuntia, se alkoi illalla

kello kahdeksalta ja loppui kello kymmeneltä. Katsojia tällä keskustelulla oli toista miljoonaa (Isotalus 2000: 155).

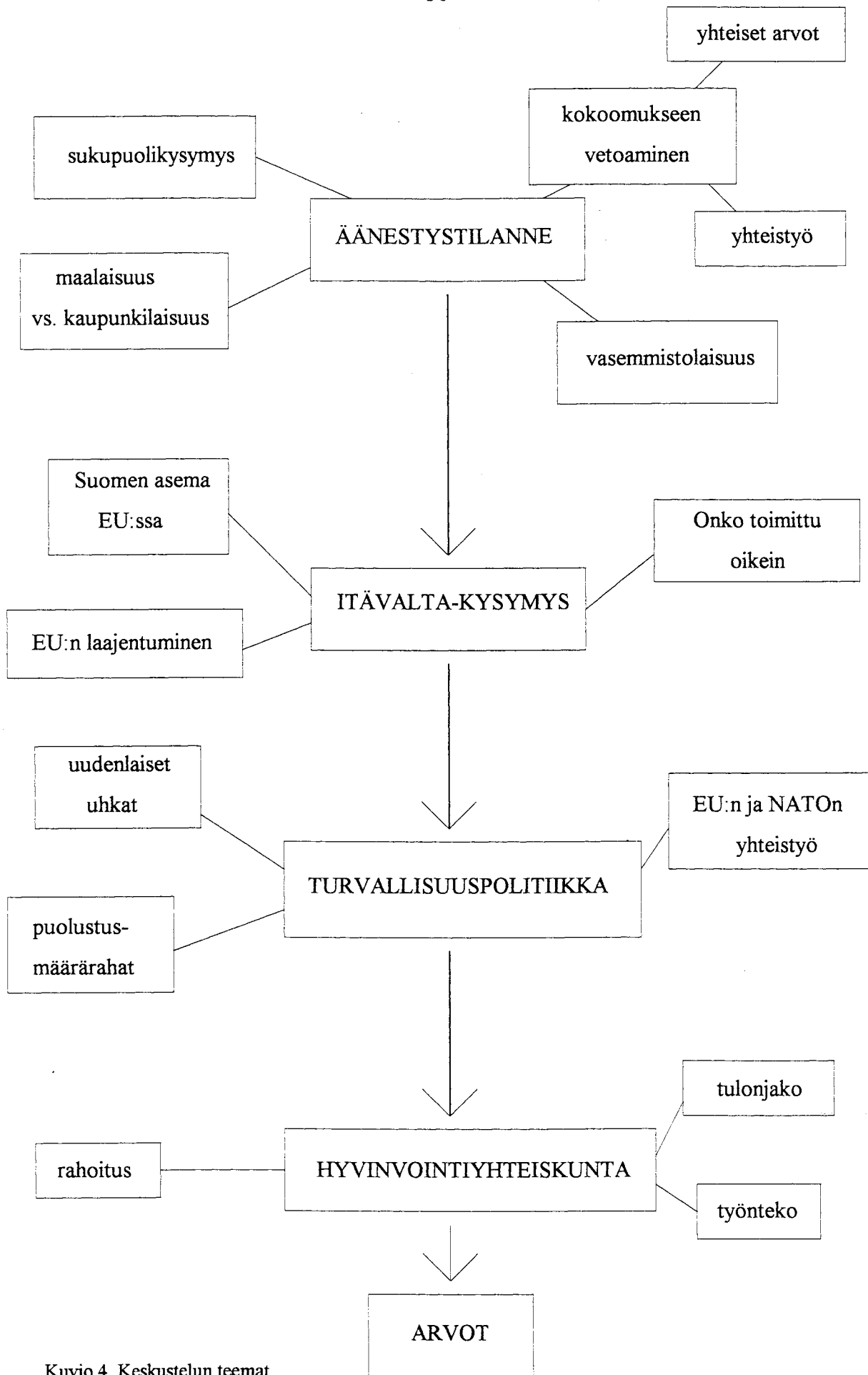
Aineistona olevassa televisiokeskustelussa oli kaksi toimittajaa, jotka ohjasivat keskustelua, he muun muassa antoivat keskustelunaiheet. Sivulla 30 kuviossa 4 on esitelty keskustelun kulku siinä käsiteltyjen teemojen kautta, keskellä kulkevat niin sanotut pääteemat ovat toimittajien antamia, sivuilla kulkevat pääteemoihin liittyvät keskustelunaiheet ovat kummunneet keskustelijoiden puheenvuoroista. Paikalla oli myös yleisöä, molempien ehdokkaiden kannattajia, jotka saivat esittää kysymyksiä ehdokkaille (vastapuolen ehdokkaalle). Näitä kysymyksiä oli ohjaamassa kaksi naistoimittajaa. Tilanne ei ollut muodollinen väittely, mutta ei toisaalta vapaa keskustelukaan, vaan toimittajat ohjailivat keskustelua, esimerkiksi antoivat puheenaiheet, jakoivat puheenvuorot ja saattoivat halutessaan keskeyttää puhujan. Kyseessä on siis institutionaalinen keskustelu. Anssi Peräkylä määrittelee institutionaalisen keskustelun sellaiseksi puheeksi, jonka avulla puhujat suorittavat erityisiä institutionaalisia tehtäviä. Tällainen keskustelu olisi esimerkiksi lääkärin ja potilaan välinen keskustelu tai jonkin muun instituution asiakkaan ja ammattilaisen välinen keskustelu. Instituutiolla tässä tarkoitetaan tiettyjä yhteiskunnan virallisia järjestelyjä, kuten oikeuslaitosta tai joukkotiedotusta. Näiden instituutioiden toimintaan liittyy muodollisten sääntöjen rajoittamaa päätöksentekoa ja seurantaa. Tämä erotuksena sellaisille ”instituutioille” kuin perhe tai uskonto. (Peräkylä 1997: 177—179.) Lisäksi institutionaaliselle puhetilanteelle on ominaista se, että siinä on voitu ennalta käsin lyödä lukkoon sellaisia keskustelun ominaisuuksia, jotka vapaassa arkikeskustelussa muotoutuvat keskustelun kuluessa. Tällaisia vapaan keskustelun piirteitä ovat esimerkiksi se, että vuorojen järjestys tai niiden pituus eivät ole kiinteitä, vaan ne vaihtelevat, keskustelun pituutta ei ole määrätty ennalta tai vuorojen sisältöä ei ole määrätty ennalta. Jos näitä kohtia on sovittu ennalta, sillä on vaikutusta koko keskustelun rakenteelle. Auli Hakulinen esittää institutionaalisesta keskustelusta esimerkiksi juuri vaalikeskustelun. (Hakulinen 1997: 35—36.) Tutkimuksen kohteena oleva keskustelu täyttää näiltä osin institutionaalisen keskustelun piirteet, onhan siinä piirteitä, joita on ennalta määrätty. Lisäksi keskustelu käydään mediassa ja siinä on keskustelemassa kaksi poliittista instituutiota edustavaa henkilöä. Keskustelu voidaan myös nähdä eräänlaisena tavoitteluna korkeaan institutionaaliseen virkaan, presidentinvirkaan.

Tässä tutkimuksessa käytetään keskusteluanalyttikoiden käyttämää litteraatiota joiltakin osilta mukailtuna tämän tutkimuksen tarpeisiin. Keskusteluanalyttikot ovat joutuneet tekemään oman litterointijärjestelmänsä, koska kielitieteen tarpeeseen

kehitetty järjestelmät ovat keskustelun tarkasteluun usein turhan tarkkoja. Keskusteluanalyysin tavoitteiden erilaisuus selittää sen, että keskusteluanalyytikot eivät ole voineet käyttää hyväkseen olemassaolevia, kielitieteen tarpeisiin kehitettyjä litterointijärjestelmiä. (Seppänen 1997: 19.) Esimerkiksi lingvistiikassa usein käytetty kansainvälinen IPA-merkkijärjestelmä (International Phonetic Alphabet) tai suomalais - ugrilaisen kielentutkimuksen oma transkriptiojärjestelmä SUT (suomalais - ugrilainen tarkekirjoitus) on kehitetty lähinnä kielen foneettisen asun merkintään, eivätkä ne välttämättä ota lainkaan huomioon joitakin sellaisia keskustelun piirteitä, joita keskustelua tutkittaessa pitäisi pystyä tarkastelemaan. Ne ovat toisaalta riittämättömiä, toisaalta liian tarkkoja. (Seppänen 1997: 19—20.)

Tämän tutkimuksen aineiston litteroinnissa pyritään vain inhimillisen havait-sijan tarkkuuteen. Puheen piirteet tuodaan esille sillä tarkkuudella, jolla niihin voi reagoi-da korvakuulolta, ilman mittauslaitteita, sillä tavoin kuin keskustelun osanottajat itse nii-hin reagoivat. Aineiston litteraatio on tehty tämän tutkimuksen tarpeisiin ja se on melko karkea. Erityisesti fonologisten piirteiden osalta on tehty tiukkaa karsintaa, koska niiden tarkkaa merkitsemistä ei ole nähty tarpeellisiksi tämän tutkimuksen kannalta. Esimerkiksi loppukahdennuksia ei ole litteraatioon merkitty. Tauot on merkitty pisteillä ja pilkuilla siten, että pilkku tarkoittaa lyhyttä taukoa (noin alle sekunti) ja piste pitempää, selkeää taukoa (sekunti tai pitempi aika) . Epäselvät kohdat on merkitty sulkeiden sisään. Koh-dat, joista ei ole saanut lainkaan selvää, on merkitty kahdella peräkkäisellä yhdysmerkillä sulkeiden sisään. Jos puheenvuorosta on jätetty jotakin pois, esimerkiksi alusta ja lopus-ta, se on merkitty kahdella yhdysmerkillä ilman sulkeita. Päällekkäin puhumisessa puhun-noksen alku ja loppu on merkitty hakasulkein. Litterointimerkeistä on tarkempi selvitys liitteessä 1.

Aineiston käsittelyn ja esimerkkien selitysten yhteydessä on käytetty käsi-tettä *puheenvuoro* tarkoittamaan puhujan koko puheenvuoroa (tai esimerkissä näkyvissä olevaa puheenvuoroa) ja käsitettä *lausuma* tarkoittamaan jotakin osaa puheenvuorosta. Tekstistä otettujen näytteiden perässä oleva numero (tai numeron ja kirjaimen *b*-yhdistelmä) kertoo miltä sivulta aineistoa esimerkki on otettu. Tämä on lähinnä helpot-tamassa esimerkin mahdollista uudelleenpaikannusta. Aineiston käsittelyn yhteydessä esitellyt aineiston katkelmat on niin sanotun leipätekstin sisällä kursivoitu. Kursivoidusta kielenaineksesta osa on voitu lihavoida, lihavoidulla kielenaineksella on vielä jokin eri-tyispaino tulkinnan kannalta.

Kuvio 4. Keskustelun teemat.

4.3. Tutkimushypoteesit

Kun tarkasteltavina ovat identiteetit presidenttiehdokkaiden vaalikeskustelussa, voisi yleistiedonkin perusteella olettaa, että puhujista todennäköisesti muodostuu kuva hyvin tietävinä, asiat tuntevina ja uskottavina, luotettavina ihmisinä. Kuitenkin tässä tapauksessa on päädytty hypoteesin suhteen sellaiseen tulokseen, että on luultavasti hedelmällisempää tarkastella aineistoa ilman kovin suuria odotuksia tuloksista. Näin aineistolla on suurempi mahdollisuus päästä yllättämään, osoittaa jotakin sellaista, joka ei ehkä olisi tullut ennalta mieleen.

Laadullista tutkimusta tehtäessä hypoteesien asettaminen ei ole välttämätöntä (Eskola & Suoranta 1999: 19). Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari ovat sitä mieltä, että kvalitatiivisessa tapaustutkimuksessa (jota tämäkin tutkimus edustaa) ei pyritä ennalta asettamaan hypoteeseja. ”Tutkijan oletukset tutkimuskohteesta voivat muuttua tutkimuksen edetessä. Tutkimusprosessi on jatkuvaa päätöksentekoa ja ongelmanasettelu tapahtuu tutkimuksen edetessä vähitellen.” Kun tutkimusaineistoa tarkastellaan, siitä voi nousta esiin uusia hypoteeseja, käsitteitä ja tapausta kuvaavia yleistyksiä. Tässä tutkimuksessa tietenkään ei pyritä kovin laaja-alaisiin yleistyksiin, koska tällainen yksittäinen teksti ei anna siihen mahdollisuuksia. (Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1994: 15—16.)

4.4. Tutkimusmenetelmä

Kun tavoitteena on kuvata ja selittää, millaisia identiteettejä presidenttiehdokkaille rakentuu tekstin piirteiden pohjalta, tarkastelun kohteena ovat paitsi tekstin ja puhunnosten kielelliset piirteet, myöskin eri viestintätyylit, joita ehdokkaille muodostuu tekstin kautta. Lopuksi tarkastellaan vielä tekstin sisältämiä diskursseja ja sitä, miksi ne ovat sellaisia kuin ovat ja miten niissä merkitykset rakentuvat. (Luukka 2000a.)

Tutkimuksen näkökulma ei ole pelkästään tekstuaalinen, vaan sosiokonstruktivistinen. Tekstiä tarkastellaan ensin pääasiassa sellaisenaan, mutta esille nousseiden piirteiden tulkinnassa teksti nähdään osana laajempaa yhteyttä, eli tulkinnassa otetaan huomioon myös tekstiä ympäröivä sosiokulttuuri. Tutkimus on osaltaan deskriptiivistä, mutta tarkoitus on, ettei tekstin tarkastelu jää pelkästään sen piirteiden luetteloinniksi, vaan että tekstin piirteiden kuvaukseen yhdistetään myös niiden tulkintaa.

Kuten teorian taustalla, myös metodisena viitekehysenä tässä tutkimuksessa käytetään kriittistä diskurssianalyysia. Diskurssianalyysi ei ole yhtenäinen tai vaikiintunut tutkimusmenetelmä, vaan joukko kieltä, sen käyttöä ja yhteiskuntaa koskevia teoreettisia lähtökohtia, jotka väljästi ohjaavat tietyn suuntaisiin kysymyksenasetteluihin ja menetelmällisiin ratkaisuihin (ks. esim. Fairclough 1992 & 1995, Jokinen, Juhila, suominen 1993). Kun kyseessä on väljä teoreettis-metodinen viitekehys eikä eksakti metodi, kasvaa tutkijan omien rajausten, määritelmien ja metodisten ratkaisujen merkitys (Valtonen 1998: 97).

Diskurssianalyysi on hyvin aineistolähtöistä. Tutkijalla voi olla jonkinlaisia hypoteesejakin siitä, mitä aineistosta saattaa löytyä, mutta laadullisessa tutkimuksessa (erityisesti eräissä diskurssianalyysin muodoissa) on mahdollista myös se, että liikkeelle lähdetään puhtaalta pöydältä ilman ennakkoasettamuksia (Eskola & Suoranta 1999: 19). Tällöin aineistosta tehdyistä yksittäisistä havainnoista edetään yleisempiin väitteisiin (Eskola & Suoranta 1999: 83). Tällaisessa tutkimuksessa aineiston rajausta on tärkeää, jotta analysointi olisi mielekästä tai edes mahdollista. Ongelmana nimittäin on, ettei laadullinen aineisto lopu koskaan. (Eskola & Suoranta 1999: 19.)

Kriittisen diskurssianalyysin perusidea on se, että kieltä ei voi erottaa sitä ympäröivistä diskursiivisista ja sosiokulttuurisista käytännöistä. Norman Fairclough on kehittänyt eräänlaisen upotusmallin kuvaamaan analyysia (kuvio 2 aikaisemmin teorian esittelyn yhteydessä sivulla 14). Diskursiivisilla käytännöillä tarkoitetaan niitä tapoja, joilla tekstejä tuotetaan ja ymmärretään sekä tapoja, joilla diskurssit järjestyvät. Esimerkiksi televisiokeskustelussa keskustelun institutionaalisuus muokkaa tekstiä, samoin toimitukselliset käytännöt. Sosiokulttuurisilla käytännöt puolestaan tarkoitetaan yhteiskuntien valtarakenteita, niitä vallitsevia arvoja ja ideologioita, joiden sisällä teksti tuotetaan ja ymmärretään. Tässä tutkimuksessa sosiokulttuuriselle kehälle kuuluu juuri pohdinta ehdokkaille rakentuvista identiteeteistä. Samoin tälle mallin uloimmalle kehälle kuuluu sen tarkastelu, kenen ääntä teksti kaiuttaa (valta). Tässä tutkimuksessa tämä on ajateltu niin, että se, kehen nämä ehdokkaat samaistuvat, mitä identiteettejä heille rakentuu, niitä ääniä he myös vievät eteenpäin.

5. ASiantuntijuus IDENTITEETTINÄ

Tässä aineistossa yksi ehdokkaille selkeimmin muodostuva identiteetti on tässä nimetty asiantuntijuuden identiteetiksi. Tällainen identiteetti rakentuu molemmille ehdokkaille tekstissä useampien eri kielen piirteiden kautta, jotka muodostavat aineistossa voimakkaana näkyvän asiantuntijadiskurssin. Asiantuntijuus määritellään tässä Suomen kielen perussanakirjaa mukaillen siten, että asiantuntija on ”henkilö, jolla on asiantuntemusta, erikoistuntija, ekspertti, spesialisti; vars. henkilö, jolta asiantuntemuksen perusteella pyydetään lausunto jostakin” (Suomen kielen perussanakirja 1990: 55). Presidentin asemaa ajatellen voisi kuvitella, että tällainen asiantuntijuuden osoittaminen olisi ehdokkaille tärkeää. Vaikka presidentin valtaoikeudet ovatkin kaventuneet, on presidentillä kuitenkin todennäköisesti vielä ihmisten mielessä samanlainen rooli kuin aikaisemminkin. Presidentin rooliin on Antero Jyränki kuvannut kuuluvaksi muun muassa aseman poliittisen mielipiteen muokkaajana ja poliittisena päätöksentekijänä (Jyränki 1978: 1—2). Asiantuntijuutta voidaan tässä pitää eräänlaisena yläkategoriana muutamalle erilaiselle sisällölle, joita ehdokkaiden puheista rakentuu. Asiantuntijuus rakentuu tässä sekä joidenkin implisiittisten merkitysten kautta (jotkin kielen piirteet tekstissä rakentavat merkitystä) että joidenkin eksplisiittisten merkitysten kautta, joita tekstissä on. Joissakin tapauksissa on tosin niinkin, että sisällöllisetkään piirteet eivät suoraan merkitse sitä, mitä niiden voisi ajatella tarkoittavan. Sekä eksplisiittiset että implisiittiset piirteet ovat tässä aineistossa kiinnostavia, vaikkakin implisiittiset piirteet voidaan ajatella eksplisiittisiä kiinnostavamiksi. Tämä siksi, että implisiittiset merkitykset ovat kuulijalle huomaamattomampia, ne vaikuttavat eräällä tavalla piiloisesti. Jos esimerkiksi haluttaisiin vaikuttaa kuulijaan jollakin tavalla, olisi tehokkaampaa käyttää tällaisia implisiittisiä merkityksiä, joiden kautta merkityksiä voidaan rakentaa huomaamattomammin.

Asiantuntemuksen ja kokemuksen osoittamisen lisäksi voisi myös olettaa, että tällaisessa vaalikeskustelutilanteessa ehdokkaat pyrkivät vaikuttamaan mahdollisimman uskottavilta. Esimerkiksi Leiwo on vuoden 1982 presidentinvaalien vaalitentien ominaisuuksien tarkastelun yhteydessä todennut viestin ja viime kädessä viestijän uskottavuuden olevan tärkeää (Leiwo 1988: 117). Uskottavuuteen taas joidenkin tutkimusten mukaan näyttäisi vaikuttavan nimenomaan asiantuntijuuden osoittaminen. Esimerkiksi Anu Kuivasmäki on pro gradu -työssään tarkastellut sitä, mikä vuoden 1994 presidentinvaaleissa koettiin uskottavaksi ja hän totesi, että molemmilla ehdokkailla (Elisabeth Rehn

ja Martti Ahtisaari) uskottaviksi tulkituissa puheenvuoroissa näkyi asiantuntijuus. (Kuivasmäki 2000)

5.1. ”Pitkä kokemus”

Yksi sisällöllisistä asiantuntijuutta rakentavista piirteistä aineistossa on puhuminen kokemuksesta. Kokeneisuus voisi olla kokonaan omana identiteettinäänkin, mutta tässä tutkimuksessa se on luettu yhdeksi asiantuntijuutta rakentavaksi tekijäksi. Sen, että on kokenut, voidaan ajatella tuottavan myös asiantuntijuutta, ainakin tässä ne kuuluvat samaan kategoriaan. Kovin monta kertaa tässä aineistossa ei puhuta suoraan omasta kokemuksesta. Oman kokemuksen korostaminen voisi tuntua kuulijasta mainostamiselta, ainakin suomalaisessa kulttuurissa, jossa vaatimattomuutta voidaan pitää hyveenä.

Omasta kokemuksesta puhuminen alkaa heti keskustelun ensimmäisten minuuttien aikana.

EA: -- uskon että seuraavankin presidentin velvollisuus on (nii)ku rakentaa (tämmöst) siitaa etelän ja pohjoisen välillä ja maaseudun ja kaupungin välillä ja voin kuvitella olevani siinä aika hyvä, nyt menee sinne kehumisen puolelle [TH: no niin no] mutta, mutta en en malttanut olla olen kaksyt vuotta elänyt, maaseudulla ja tunnen maaseudun ja nyt, kolmisenkymmentä vuotta kohta, kaksykyviis vuotta, öö lähinnä, Helsingissä -- 3b

Tässä Esko Ahon lausumassa huomiota kiinnittää kohta, jossa hän pahoittelee itsensä kehumista ”*nyt menee sinne kehumisen puolelle mutta*” ja johon Halonen kommentoi väliin hyväksyvästi ”*no niin no*”. ”*Sinne kehumisen puolelle*” johtaa tässä yhteydessä sellaiseen tulkintaan, että puhujat ovat sopineet olevansa kehumatta itseään, ainakin tästä on jossakin vaiheessa ollut aikaisemmin puhetta. Aineiston käsittelyn yhteydessä on kiinnostavaa seurata, miten tämä mahdollinen sopimus vaatimattomuudesta toteutuu, keuhvatko puhujat itseään? Kontekstihan on kuitenkin väittely, jossa puhujien pitäisi osoittaa paremmuutensa toiseen nähden. Lausuman loppupuolella Aho viittaa pitkään kokemukseensa sekä maaseudun että kaupungin asioista. Vaalien yhteydessähän käytiin keskustelua siitä, kenelle maalaiset antavat äänensä, kun ehdokkaina ovat perikaupunkilainen Halonen ja kaupunkilaistenkin ääniä tavoitteleva Aho, kaupunkilaistunut keskustalainen. Vuosikymmenien kokemuksen korostaminen molemmista alueista voidaan nähdä tässä yhteydessä ainakin kädenojennuksena maaseudun suuntaan, muistutuksena siitä, että Aho tuntee maaseudun (mitä toinen ehdokkaista ei voi ainakaan kahdenkymmenen vuoden kokemuksella sanoa).

Seuraavat esimerkit Esko Ahon puheesta on otettu eri kohdista aineistoa. Ensimmäinen esimerkki liittyy keskustelun kohtaan, jossa puhutaan siitä, millaisia ovat vasemmistoarvot, millaisia porvaristiarvot ja millaisia niiden erot ovat, jos eroja on. Toisessa esimerkissä on kyse Esko Ahon vastauksesta yleisökysyjän kysymykseen. Keskustelunaiheena on ollut jo jonkin aikaa turvallisuuspolitiikka ja erityisesti se, mihin puolustusmäärärahoja käytetään.

EA: -- mulla on noin kahdenkymmenenviiden vuoden kokemus poliittisesta elämästä ja, kyllä niissä on oltu reippaasti eri mieltä -- (6)

EA: ma olen, o- ollut, tekemässä yhteistyötä ulko ja turvallis(uus)poliittisissa kysymyksissä, tosin toisella puolella, eli pääministerinä, pääministerinä ja., siinä mielessä on kokemusta. s-silloin toteutettiin presi(d)entti koiviston aikana, hyvin käyt- hyvin tarkasti käytännössä tuota periaatetta, ett tasavallan presidentti johtaa ulko ja turvallis(u)uspolitiikkaa, yhteistoiminnassa valtioneuvoston kanssa, mull(a) on hyvä kokemus siihen ja tiedän mitä se tarkoittaa -- 20 b

Näissä esimerkeissä Esko Aho puhuu suoraan omasta kokemuksestaan. Ensimmäisen esimerkin voisi tulkita niin, että sen avulla Aho koettaa tukea väitettään siitä, että vasemmiston, keskustan ja oikeiston arvot ovat erilaisia. Hänen poliittisen kokemuksensa mukaan työntekoon ja yrittämiseen liittyvät erimielisyydet ovat politiikassa näiden eri suuntausten välillä tulleet aikaisemminkin näkyviin. Toinen esimerkki liittyy Ahon vastaukseen yleisökysyjälle. Yleisökysyjä kysyy, miten Aho aikoo tehdä yhteistyötä hallituksen kanssa ja samalla vihjaa, että Aho on unohtanut uuden voimaan tulevan perustuslain ja sen asettamat uudet vaatimukset. Sen lisäksi, että Aho kertoo olleensa tekemässä yhteistyötä, hän myös muistuttaa olleensa aikoinaan pääministeri, mikä sekin osaltaan vahvistaa kuvaa Ahon kokeneisuudesta. Oman kokemuksen korostamisen voi tässä kontekstissa ajatella nousevan myös siitä, että yleisökysyjä on Aholle esittämässään kysymyksessä epäillyt Ahon kykyä yhteistyöhön hallituksen kanssa.

Kuten aivan kappaleen ensimmäisessä esimerkissä, myös tässä edellisessä esimerkissä huomionarvoista on Ahon maininta hänen kokemuksensa pituudesta. ”kahdenkymmenenviiden vuoden kokemus” rakentaa kuvaa Ahon pitkästä kokemuksesta ja antaa tässä jonkinlaista todistusvoimaa vielä lisää Ahon kokemukselle. Ajanmääritteen käyttäminen lisää puhujan uskottavuutta, kahdenkymmenenviiden vuoden kokemus mistä tahansa asiasta kuulostaa kunnioitettavalta.

Toisessa esimerkissä kiinnostavaa kokemuksen rakentumisen kannalta on sen suoran sisällön lisäksi se, miten siinä käytetään aikamuotoja. Perfektin käyttö (”ma olen, o- ollut tekemässä”) tässä yhteydessä rakentaa kuvaa siitä, että puhujan osoittama tekeminen jatkuu edelleenkin. Perfektin tuottama sisältö tulee paremmin esiin, jos sitä

verrataan imperfektiin, joka sekkin olisi tässä ollut sisällön kannalta mahdollinen vaihtoehto: *olen ollut tekemässä—teen edelleenkin*, vrt. *tein—en tee enää*. Imperfekti ilmoittaa tekemisen tapahtuneeksi menneenä ajankohtana, kun taas perfekti ilmoittaa tekemisen tapahtuneeksi ennen nykyhetkeä tai kestäneeksi nykyhetkeen tai tulevaan ajankohtaan saakka (Ikola 1991: 59). Samassa Ahon puheenvuorossa huomiota kiinnittää myös sen loppupuolella käytetty sana ”*siihen*” viittaamassa kokemukseen jostakin (”*mulla on hyvä kokemus siihen*”). Tavallisestihan suomen kielessä käytettäisiin tässä yhteydessä muotoa ”*siitä*” (*mulla on hyvä kokemus siitä*). Tässä yhteydessä tämän tavallaan oudon sanamuodon käyttö voidaan tulkita samaksi tulevaisuuteen suuntautumiseksi kuin perfektinkin käyttö: *siihen* viittaa johonkin sellaiseen, joka edelleen jatkuu, kun taas *siitä* rakentaa mielikuvaa jostakin sellaisesta, joka on ollut menneisyydessä. Pekonen mainitseekin, että kielenkäytön ja puheen poliittisuuden yleinen tunnusmerkki on se, että siinä on kyse tulevaisuudesta (vaikka puhuttaisiin menneisyydessä tapahtuneesta) (Pekonen 1991: 55).

Sen lisäksi, että kuva kokeneisuudesta voi rakentua suoraan sen kautta, että puhuja sanoo olevansa kokenut (eksplisiittiset merkitykset), kuva kokeneisuudesta voi rakentua myös kielen implisiittisten merkitysten kautta. Seuraavassa esimerkissä Tarja Halonen ei suoraan väitä olevansa kokenut, mutta hänen sanomansa sisältö kuitenkin asettaa siitä oletuksen:

TH: -- olen, omasta mielestäni ollu hyvä, ulkoministeri, viiden vuoden aja(n), siinä asiassa että --

Tässä kiinnostavaa on jälleen puhujan tapa käyttää perfektiä aikamuotona. Tässä sen voidaan nähdä liittyvän siihen, että puhuja on edelleenkin ulkoministeri, tässä mielessä tämä toiminta ei ole vielä päättynyt, toisin kuin aikaisemmissa esimerkeissä. Kuten aikaisemmin, myös tässä perfektiin on liittyneenä ajanmääräite: ”*viiden vuoden ajan*”. Puhujanhan olisi voinut sanoa pelkästään olleensa hyvä ulkoministeri, mutta tässä vielä korostetaan kokemusta kertomalla myös se aika, jonka puhuja on ulkoministerinä toiminut. Huomionarvoista tässä lausumassa on myös Halosen suora viittaus omaan kykyihinsä: ”*olen ollu hyvä ulkoministeri*”. Kappaleen alussa esitin päätelmäni siitä, että puhujien olisi tarkoitus olla kehumatta itseään. Siihen nähden tämä suora kehaisu kiinnittää tässä huomiota. Asiantuntijuus identiteettinä rakentuu tässä ei pelkästään kokemuksen kautta, vaan myös sitä kautta, että puhuja itse sanoo suoraan olevansa *hyvä*.

Seuraavassa esimerkissä tulee jälleen esille puhujien tapa viitata toimintaansa ja samalla kokemukseensa jatkuvana ja tulevana ilmiönä, ei menneisyyteen liittyvänä ilmiönä.

TOIM: -- olisitteko te presidenttinä valmis, tukemaan, suomen neuvotteluja kyllä vai ei.
 EA: kyllä.
 TH: (no) kyllä tietysti niim mä oon tehny ulkoministerinäki -- 34b

Aho vastaa toimittajan kysymykseen lyhyellä *kyllä*-vastauksella, kun Halonen puolestaan liittää *kyllä*-vastaustansa tukemaan vielä maininnan siitä, että hän on tehnyt niin jo tähänkin saakka (ja aikoo tehdä niin vastedeskin).

5.2. ”Me on onnistuttu”

Sen, että puhuja joillakin keinoin osoittaa olevansa mukana päätöksenteossa, voisi ajatella rakentavan myöskin omalla tavallaan kuvaa asiantuntijuudesta. Voisiko puhuja muuten olla tekemässä tärkeitä päätöksiä, jos hän ei tietäisi asioista paljon? Tässä voidaan ajatella olevan kysymys myös vastuunannosta ja vastuun saamisesta: puhujaan tai puhujan tietämykseen luotetaan niin paljon, että hänelle on annettu vastuuta tärkeissä asioissa.

Kiinnostavaa tämän piirteen yhteydessä on se, että tällainen kuva tuntuu rakentuvan ainoastaan toisesta ehdokkaasta, Tarja Halosesta. Yleisin kielen piirre, jolla kuva tässä rakentuu, kiteytyy pronominiin *me*.

TH: -- sillon kun hallituksessa tehdään päätös, niin me ollaan tietysti, sitä mieltä että niitä jatketaan j- niitä pidetään voimassa näit pelisääntöjä -- 7

TH: -- me ollaan saatu tulokseks itävallassa se että -- 7b

TH: -- minun mielestä me on onnistuttu nyt siinä -- 15 b

TH: -- mikäli mä nyt muistan sen, niin italian kohdalla me kyllä, käytännössä myöskin -
 - 12 b

Ensimmäisessä esimerkissä Halonen vastaa Ahon syytöksiin siitä, miten Euroopan unioni on toiminut väärin puuttuessaan Itävallan sisäisiin asioihin. Tässä Halosen lausumassa tulee esille hänen mukanaolonsa hallituksessa päätöksentekijänä. Seuraavissa kahdessa esimerkissä Halosen lausumasta käy ilmi, että hän on ollut mukana tekemässä päätöksiä, jotka ovat hänen sanomansa perusteella johtaneet toivottuihin tuloksiin (*”me ollaan saatu tulokseks”*, *”me on onnistuttu nyt siinä”*). Vaikka verbimuotona tässä on passiivi, on siihen kuitenkin yhdistyneenä monikon 1. pronomini *me*, jolla tuodaan esille puhujan mukanaolo. Kuten aikaisemmin kokemuksen osoittamisen yhteydessä, myös tässä huomiota kiinnittää perfektin käyttö aikamuotona. Kun Halonen on ollut mukana onnistuneissa toimissa, hän puhuu mukanaolostaan perfektissä, joka pitää sisällään ajatuksen

toiminnan jatkuvuudesta. Neljännessä esimerkissä Halonen antaa ymmärtää olleensa mukana myös EU:n päättäjissä jo joskus aikaisemminkin, kun Italian kanssa on ollut samantapaisia ongelmia kuin nyt Itävallan kanssa.

Kiinnostavaa kahdessa viimeisessä esimerkissä on yksikön 1. persoonan rooli monikon 1. persoonan yhteydessä: ”*minun mielestä me on onnistuttu*”, ”*mikäli mä muistan, niin italian kohdalla me --*”. Kun *me*-pronomini jo sinällään pitää sisällään ajatuksen puhujasta (se voidaan määritellä joukoksi, joka sisältää myös puhujan), voitaisiinko minän mukanaolo tässä tulkita jonkinlaiseksi puhujan persoonan esille tulemisen varmistukseksi? Tässä yhteydessä ei tähän voida saada varmaa vastausta.

Toinen tapa osoittaa jossakin mukana olemista on suomen kielessä passiivin indikatiivimuoto, jolla suomen kielessä puheessa usein korvataan monikon 1. persoonan verbin aktiivimuoto ja *me*-pronomini. Seuraavassa esimerkissä on kyse lausumasta, jolla Halonen vastaa Ahon esittämään toimintamalliin, miten Ahon mielestä olisi pitänyt toimia Itävaltaan liittyvässä kysymyksessä:

TH: sitä sitä koitettiin (aluksi) 9

Aikaisempien esimerkkien yhteydessä kiinnitettiin huomiota perfektin esiintymiseen aikamuotona useassa tapauksessa ja perfektin liittymiseen monikon 1. persoonan pronominin käyttöön. Tässä esimerkissä aikamuotona on imperfekti ja se on yhdistyneenä passiivimuotoon. Passiivimuodon käyttöä tässä kontekstissa voi selittää sillä, että oman itsen aktiivista mukanaoloa ei tarvitse niin kovasti tuoda esille, kun on kyse jostakin sellaisesta toimenpiteestä, joka ei ole onnistunut (vrt. aikaisemmat: ”*me on onnistuttu*”). Tässä esimerkissä ei myöskään ole mukana monikon 1. persoonan pronominia, mikä omalta osaltaan tukee sellaista tulkintaa, että oman persoonan esille tuleminen epäonnistumisen yhteydessä ei ole puhujalle kovin tärkeää.

Tämän lausuman voidaan nähdä rakentavan tekstiyhteydessään asiantuntijuuden identiteettiä myös sen kautta, että siinä puhuja tavallaan korjaa toisen sanomaa ja osoittaa tietävänsä enemmän kuin toinen. Aho on edellä pitänyt pitkän puheenvuoron siitä, miten olisi pitänyt toimia ja Halonen kiittää sen sillä, että näin on jo tehty mutta se ei ole auttanut.

Syy siihen, miksi päätöksentekijänä toimiminen korostuu Halosen identiteetissä voi löytyä yksinkertaisesti niistä keskustelun teemoista, joista puhutaan. Itävaltakysymyksen yhteydessä Halonen oli todellakin ollut mukana tekemässä päätöksiä, joista keskustelussa puhuttiin. Tehdyt päätökset ovat esillä useaan otteeseen Ahon kuulustellessa Halosta siitä, miksi on toimittu niin kuin on toimittu. Aholle tämän voidaan nähdä

olleen kiitollinen aihe: hän vastustaa Itävaltaa kohtaan tehtyjä toimenpiteitä, jotka todella joidenkin valtio-oppineidenkin mielestä olivat epäonnistuneita. Jos tehdyt päätökset alkaisivat näyttää huonoilta ja väärin tehdyiltä saattaisi samalla myös päätöksentekijä Halonen joutua huonoon valoon. Halosen päätöksentekijäidentiteetti voi korostua siitäkin syystä, että hän on hallituksen jäsen, kun taas Aho istuu oppositiossa.

5.3. ”Jos mä voisin korjata hiukan ”

Toisen sanomisten korjaaminen tai niihin jonkin lisääminen on tässä aineistossa myös yksi piirre, joka rakentaa mielikuvaa puhujan asiantuntijuudesta. Onhan sekin osoitus siitä, että tietää asioista. Toisaalta tämä piirre voisi mennä myös kohtaan, jossa puhutaan toisen kyseenalaistamisesta ja sitä kautta toisesta erottautumisesta. Tässä kuitenkin voidaan nähdä näiden lausumien ennemmin luovan kuvaa asiantuntijuudesta kuin toisen kyseenalaistamisesta, koska näissä ei ehkä kuitenkaan ole sellaista sävyä, jolla toisen sanomisia haluttaisiin kyseenalaistaa.

Joissakin kohdissa puhuja suoraan sanoo korjaavansa toista puhujaa, toisissa lausumissa taas korjaaminen käy ilmi muilla tavoin, esimerkiksi kieltämällä toisen sanoma asia.

Y: -- mitä se vasemmistolaisuus oikein on kun sitä on yritetty tässä vaalitaistelun aikana häivyttää, kai sillä joku merkitys on.

TH: joo kyllä jos mä ensinnäkin voisin kor- jos mä voisin korjata hiukan virnavirtaa että hyvin monet kokoomuslaiset palkansaajajärjestöjen, jäsenet ja johtajat ovat takanani koska he tietävät että osaan, tämän alueen aika hyvin ja, vieläkin vanhastaan -- 4b

TH: -- mutta se mitä(ä) tästä teidän ((toimittajan)) kysymyksestä ni, jää pois tai mitä pittää täydentää [toim: tuota-] ei pelkästään demokratia, vaan ihmisoikeudet ja oikeusvaltio -- 13

TH: -- tämän lisäksi mitä esko aho sanoi, niin on hyvä lisätä se ett(ä) --

Edellisissä esimerkeissä Halonen puhuu suoraan korjaamisesta tai lisäämisestä. Hän korjaa sekä yleisökysyjää että toimittajaa että vastaehdokastaan Ahoa. Ensimmäinen esimerkki liittyy yleisön kysymykseen siitä, mitä vasemmistolaisuus merkitsee, ”*kun sitä on yritetty tässä vaalitaistelun aikana häivyttää*”. Halosen vastauksessa toisen korjaamisen lisäksi voi tässä väittelykontekstissa asiantuntijuutta ajatella rakentavan hänen mainintansa siitä, että kokoomuslaiset jäsenet ja johtajatkin tunnustavat hänen osaamisensa. Toisessa esimerkissä Halonen vastaa toimittajan kysymykseen, jossa toimittaja epäilee demokraattista Itävaltaa kohtaan tehtyjen toimenpiteiden olleen liian voimakkaita. Kolmannessa esimerkissä Halonen suoraan sanoo lisäävänsä Ahon sanomisiin jotakin.

Seuraavissa esimerkeissä Halonen korjaa toisen sanomisia kiertämällä tämän sanomisten varsinaisen sisällön:

EA: -- euroopan unioni puuttui nyt. ministerineuvoston päätöksellä,
yhden maan sisäisiin asioihin
[TH: ei (ole) ministerineuvoston päätöstä ei ole ministerineuvoston päätöstä] 8b

EA: miksi nyt katkaistiin sitten yhteydet öö diplomaattiset yhteydet jos tällainen tilanne on.
TH: ei ole katkaistu diplomaattisia yhteyksiä vaan on, alennettu, niiden tasoa 8

EA: mutta nythän se, sama tilanne jatkuu
[TH: ja nämä ministerit jotka nyt ovat, ei vaan nämä ministerit jotka nyt ovat hallituksessa, eivät ole tehneet sitä vaalikampanjan aikana --] 8

EA: -- ja nyt sitten osoittautuikin itse asiassa että ei olisi tarvinnut puuttua
[TH: ei] 9

Ensimmäisessä esimerkissä Ahon lausuma sisältää eksistentiaalisen presupposition siitä, että on olemassa ministerineuvoston päätös ja sillä päätöksellä on puututtu yhden maan sisäisiin asioihin. Halonen korjaa Ahon lausumaa kieltämällä lausuman sisältämän presupposition: ”*ei ole ministerineuvoston päätöstä*”. Halonen ei voi kieltää sitä, etteikö olisi puututtu asioihin, mutta hän voi korjata päätöksentekotapaan liittyvää presuppositiota. Kontrastina tälle voitaisiin ajatella tilannetta, jossa puhuja kiistäisi keskustelukumppaninsa sanomisia sanomalla suoraan ”ei se niin ole”. Toisen lausumaan sisältyvän eksistentenssin kieltäminen voidaan televisioväittelyssä nähdä hienovaraisempana, ovelampana keinona puuttua toisen sanomisiin. Seuraavassa esimerkissä on kyse samantyyppisestä tapauksesta: Ahon lausuma sisältää väitteen siitä, että diplomaattiset yhteydet on katkaistu, johon Halonen jälleen vastaa kiistämällä tämän presupposition: ”*ei ole katkaistu diplomaattisia yhteyksiä*”. Tässä Halosen tavan korjata toisen sanomisia voidaan nähdä rakentavan hänen omaa asiantuntijuuttaan. Takertumalla toisen sanomisien sisältämiin virheellisiin väittämiin Halonen myös välttyy vastaamasta toisen esittämiin hankaliin kysymyksiin. Kolmannessa esimerkissä Halonen jälleen korjaa Ahon lausumaa ”*nythän se sama tilanne jatkuu*” yksinkertaisesti kiistämällä tämän ja selittämällä, miksi näin ei ole. Viimeinen esimerkki sisältää vain Halosen lyhyen kommentin ”*ei*”, joka kuitenkin esiintyy yhteydessään sen verran terävänä kieltona, että se todella saattaa kuulijan mielessä rapauttaa Ahon kommenttia ja puolestaan rakentaa kuvaa Halosesta asiantuntijana. Kaikki nämä esimerkit alkavat suoralla kiellolla ei, jota sitten edelleen selitetään tai ei selitetä. Tällaista kieltosanaalla alkavaa kommenttia toisen sanomisiin voidaan kuitenkin pitää aika

voimakkaana tapana puuttua toisen puheeseen. Tässä voidaan ajatella, että puhuja on varma siitä, että hän tietää asian paremmin.

Kuten päätöksentekijyyteen liittyvissä ilmauksissa myös näissä esimerkeissä asiantuntijuus rakentuu lähes yksinomaan ehdokas Haloselle. Tässäkin selitystä voidaan hakea käsitellyistä puheenaiheista. Kun kyseessä ovat Itävaltaan liittyvät asiat, on Halosella mahdollisuus korjata useaan otteeseen Ahon sanomisia, kun Aholla ei ole tapahtumista niin tarkkaa tietoa kuin Halosella. Toisaalta korjaamisen mahdollisuus tai pakko syntyy myös siitä, että Aho esiintyy tässä jonkinlaisena hyökkääjänä ja Haloselle jää puolustajan rooli, jossa hän joutuu puolustamaan omaa käsitystään asioiden kulusta.

TH: siis. eihän tässä ole mitään mitään erimielisyyttä etteikö pidä tehdä uutta aluepolitiikkaa

[EA: (mutta) mitään ei tapahdu.]

TH: kyllä, mä koetan juuri sanoa että tapahtuu -- 28b

Tässä esimerkissä Halosen viimeisen kommentin voi tulkita niin, että hän on koko ajan selittänyt jotakin asiaa Aholle, mutta Aho ei vielääkään tuota asiaa ymmärrä.

5.4. ”Beni on sanonu”

Mielikuva puhujan asiantuntijuudesta voi rakentua myös siten, että puhuja osoittaa olevansa yhteydessä asiantuntijoihin, että hän tuntee muita asiantuntijoita. Tällä tavalla myös puhuja itse liittyy asiantuntijoihin, asiantuntijoiden joukkoon.

TH: -- ben zyskooowiz on sanonu ett saa lainata häntä nimeltä ni, beni on sanonu ett -- että koeta nyt puhua sitten siitä että -- 5

Tämä esimerkki on erityisen mielenkiintoinen siitä syystä, että siinä puhujan tuttu asiantuntija on vielä kaiken lisäksi sosiaalidemokraattien vastapuolueen, porvarillisen kokoomuksen hyvin tunnettu edustaja. Puheenvuorossa tuttuutta painottavat se, että Halonen viittaa Zyskovicziin tuttavallisella etunimen mukaelmalla *Beni* ja lisäksi hän mainitsee sen, että Zyskowicz itse on kehottanut häntä puhumaan juuri jostakin tietystä asiasta, aivan kuin olisi siis neuvonut Halosta, ollut tämän tukena.

Seuraavassa esimerkissä Halonen niin ikään viittaa hyvin tunnettuun asiantuntijaan tuttavallisesti etunimellä:

TH: -- me haluttiin pitää tarkka huoli siitä ett(ä) ei mennä pidemmälle kuin nää, pettersbergin tehtävät on ja sen vuoksi havieri, havier solanan, tehtäväkuvassa ni on juuri tämä, ö lisäys-- 18

Tämä esimerkki ei tekstiyhteydessään tavallaan liity asiantuntijan sanomisiin vetoamiseen, mutta tässä puhujalle rakentuu yhteys tähän asiantuntijaan juuri tuttuuden vaikutelman

kautta. Tässä lausumassa Halonen myös osoittaa olleensa mukana päätöksenteossa, kun ”*Havierin*” tehtäväkuva on suunniteltu.

EA: -- minusta ei pitäisi verrata haiderin puoluetta, natseihin. viisenthal oli tänään juuri antanut lausunnon saman sisältöisen lausunnon ja varo(i)tannut tällaisista rinnastuksista -- 14

Tämän esimerkin yhteydessä puheenaiheena on Itävallan boikotointi. Yleisökysyjä on tiedustellut Aholta miten hän suhtautuu Haiderin puolueeseen ja fasismiin. Aho tässä vastauksessaan kiinnostavalla tavalla ensin kertoo oman mielipiteensä (*”ei pitäisi verrata haiderin puoluetta natseihin”*) ja vasta sen jälkeen vetoaa tähän *viisenthaliin*, joka on antanut *saman sisältöisen lausunnon (kuin hän)*. Ei siis niin päin, että Aho olisi samaa mieltä kuin asiantuntija, vaan että asiantuntija on samaa mieltä kuin Ahokin. Väittelykontekstissaan tätä lausumaa voitaisiin tulkita pitemmälle myös siten, että Aho osoittaa epäsuorat sanansa *”ei pitäisi verrata”* suoraan Haloselle, vrt. *”simun ei pitäisi verrata”*. Hieman aikaisemmin keskustelussa Halonen on juuri sanonut, miten tämä kysymys on arka keskieurooppalaisille, kun heillä on kokemusta kansallissosialismin demokraattisesta valtaannoususta. Tuossa yhteydessä toimittaja vielä koettaa aloittaa Haloselle kysymyksen *”olette verrannut hitler- hitleriin --”*, mutta Halonen kiertää kysymyksen puhumalla vain siitä, että tämä on keskieurooppalaisille ongelma. Aholla on tässä siis asiantuntija sen väitteensä takana, että Halosen ei pitäisi tehdä tällaisia vertauksia.

5.5. ”Mä tarkistin sen tänään”

Asiantuntijuus väittelyssä näyttää rakentuvan myös siten, että puhuja osoittaa olevansa jollakin tavalla aktiivinen asioiden selvittämisessä.

TH: -- tän päiväsen keskustelun pohjalta jota meill(ä) oli esko ahon kanssa (ni) mä vielä tarkistin, tämänhetkisetkin, eu, maiden kannat -- 11

TH: -- mä tarkistin sen tänään -- 11

TH: mää mä mä katselin mikä tässä, ku siit oli aikasemmin puhetta nin kysyin tätä kantaa, ja nähdäkseni. euroopan. (ö) unionin maista ne -- 12b

Nämä Halosen lausumat liittyvät EU:n Itävalta-boikottiin. Lausumissa ilmaistaan eksplisiittisesti, että puhuja on tarkistanut tai kysynyt jonkin asian. Tällä tavalla puheesta rakentuu aito kiinnostus asiaan ja myös se, että puhuja on valmis ottamaan selvää sellaisista asioista, joista hän ei vielä tarpeeksi tiedä. Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä huomio kiinnittyy myös ajanilmauksiin *tämänhetkiset* ja *tänään*, joilla rakentuu kuva ajanmukai-

suudesta, ajan hermolla olemisesta. Puhuja pysyttelee selvillä siitä, mitä koko ajan tapahtuu.

5.6. Asiantuntijuutta rakentavia kielen piirteitä

5.6.1. *-hAn*-liitepartikkeli

Liitepartikkelit ovat epäitsenäisiä kieliopillisia morfeemeja, joiden tehtävänä on ilmaista sovinnaisia implikaatioita (Muikku-Werner 1993: 189). Niillä tarkoitetaan lausetyyppisiin muodollisiin keinoin konventionaalistuneita lisämerkityksiä, jotka eivät sisälly lauseen totuusehtosemanttisesti kuvattavaan perusmerkitykseen. Konventionaalistuneiksi lisämerkityksiä sanotaan sen vuoksi, että jokainen tällaisen lauseen kuulija tulkitsee siihen sisältyvän vihjeen samalla tavalla. Penttilän mukaan ”loppuliitteellinen sana poikkeaa merkityksensä puolesta saman sananmuodon muista esiintymistä tavallisesti sävyltään, painokkuudeltaan, esiintymäympäristönsä suhtautumiseltaan tai koko lauseelle luonnetta antavan tehtävänsä takia” (Penttilä 1963: 119). Joissakin tapauksissa lisämerkitykset voivat muuttaa väitelauseen puhefunktion toiseksi, Hakulinen ja Karlsson esittävät tapauksesta esimerkin, jossa väitelause muuttuu toissijaiseksi kysymykseksi *-hAn*-partikkelin avulla: Teillä+*hän* on tänään vapaapäivä? Aina lauseen puhefunktio ei kuitenkaan muutu, tässä aineistossa partikkelin käyttö liittyykin pääsääntöisesti muun laisiin lisämerkityksiin kuin puhefunktion muuttumiseen. *-hAn*-partikkeli kuuluu siis niin sanottuihin pragmaattisiin partikkeleihin, joiden tehtävänä lauseessa on jonkin lisämerkityksen tuominen lauseeseen ilman, että lauseen puhefunktio kuitenkaan muuttuu toiseksi, esimerkiksi lauseessa minä+*hän* sinne lähdän (”et sinä”). (Hakulinen—Karlsson 1979: 276—278.)

Sen lisäksi, että liitepartikkeli *-hAn* voi muuttaa väitelauseen puhefunktiota, se voi myös olla implikoimassa eräänlaista yhteistä, oletettua, olemassaolevaa tietoa. Kyllikki Keravuoren mukaan *-hAn*-partikkelin ensisijainen tehtävä keskustelussa on kuitenkin sitoa keskustelua, muistuttaa yhteisestä tiedosta, johon uusi tieto voidaan perustaa. Keravuori esittää tämän ajatuksensa erityisesti opetusdiskurssiin liittyvänä, mutta ajatus on yleistettävissä muihinkin keskustelutilanteisiin. (Keravuori 1988: 78—79.)

EA: -- meillähän on omassa historiassamme kokemuksia tilanteista joissa on katsottu että tämmöst(ä) puuttumista o(n) ollut -- 10

Tässä aineistossa *-hAn*-partikkelin runsas esiintyminen kiinnitti huomiota. Puhujat käyttävät sitä paljon. Sen käyttö näyttäisi liittyvän sellaisiin lausuman sisältöihin, joissa puhuja antaa tietoa, informoi kuulijoitaan tai ehkä erityisesti keskustelukumppaniin. Asiantuntijuuden identiteettiä, mielikuvaa, partikkelin käyttö rakentaa siten, että sillä luodaan kuva juuri tällaisesta itsestään selvästä totuudesta, jota puhujan kuitenkin täytyy toiselle terottaa, muistuttaa. Tulee kuva siitä, että ”minä tiedän paremmin kuin sinä”. *-hAn*-partikkelin käytön voisi katsoa rakentavan myös opettajuuden identiteettiä, koska kyseinen kielenaines on myös opettajien puheessa paljon käyttämä, mutta tässä se on valittu tähän kohtaan. Asiantuntijuuteen *-hAn*-partikkeli liittyy tässä, koska tässä vaikuttaisi siltä, että tänä partikkeli liittyy tässä enimmäkseen omien tietojen, omien sanomisten itsestäänselvyyksinä tuottamiseen.

EA: -- tähän on, ö laajempi eurooppalainen ongelma 15b

EA: -- nythän on tapahtunut valtava tuloerojen kasvu 22b

Näissä esimerkeissä näkyy juuri tällainen asioiden itsestään selvinä totuuksina esittäminen. *-hAn*-partikkeli on tässä liittyneenä perusväitelauseeseen, joka ilman modifioijia on suomen kielessä tunnusmerkitön tapa ilmaista, että puhuja pitää väitettä totena (Leiwo, Luukka, Nikula 1992: 97).

Keravuori esittää myös, että *-hAn*-partikkelin käyttö on mahdollinen silloin, kun puhujan asema on korkeampi kuin puhuteltavan tai kun keskustelijat ovat läheisiä tuttuja (Keravuoren mukaan Karttunen 1975) (Keravuori 1988: 78). Tässä aineistossa ei voi olettaa, että partikkelin käyttö johtuisi puhujien tuttuudesta (vaikka ovatkin tuttuja, niin eivät kuitenkaan läheisiä ja jo tilannekin tässä estää tällaisen läheisyyden). Niinpä tässä kontekstissa partikkelin käyttö rakentaa kuvaa ei pelkästään asioiden hallitsemisesta, vaan myös niiden hallitsemisesta paremmin kuin toinen. Siten tässä väittelykontekstissa rakentuu kuva myös siitä, kumpi milloinkin koettaa asettua toisen ehdokkaan yläpuolelle. Statuksen ylemmyyden ollessa kyseessä *-hAn*-partikkelin käyttö edellyttää Muikku - Wernerin mukaan tietyn tyyppistä kohteliaista varovaisuutta (Muikku - Wernerin mukaan Karttunen 1975) (Muikku-Werner 1993: 190). Kieltämättä tämä vaikuttaa kohteliaalta tavalta neuvoa toista ja saada itsensä näyttämään paremmalta kuin toinen. Partikkelia käyttämällä oma tieto tuodaan esille ilman turhaa itsensä korostamista, onhan kyseessä yhteinen tieto.

TH: -- sen takiahan meillä toki on, viisi puoluetta hallituksessa – 5

TH: -- komissiohan, ei juuri sen takia, ota kantaa – 12

EA: -- ranskahan on tätä linjaa noudattanut hyvin pitkään -- 18b

Lausumista rakentuu sellainen kuva, että puhuja esittää asiansa sellaisena itsestään selvänä tietona, jota toinen ei kuitenkaan tiedä.

5.6.2. Futuuri-ilmaukset

Suomen kielessä ei ole varsinaista futuuri-muotoa lainkaan. Tulevaisuudessa tapahtuvaa tekemistä voidaan kuitenkin ilmaista joko preesensmuodolla tai *tulen tekemään* -tyyppisellä ilmaisulla (Ikola 1991: 59). Tässä aineistossa huomio kiinnittyy nimenomaan sellaisiin lausumiin, joissa esimerkiksi sanaliitolla ”*tulee tapahtumaan jotakin*” ilmaistaan futuuria. Korosteinen futuuri rakentaa niissä asiantuntijuutta siten, että kun puhuja pystyy kertomaan sellaisista tapahtumista, jotka sijoittuvat tulevaisuuteen, voidaan hänen ajatella olevan asioista jollakin tapaa perillä. Hänen voidaan ajatella myös tietävän asioista enemmän kuin muut.

TH: öö minun nähdäkseni tilanne tulee olemaan se että nyt seurataan sitten jonkin aikaa, sitä millä tavalla itävallan hallitus, käyttäytyy ja sit mä uskoisin et sit vähitellen, otetaan pois käytöstä nämä -- 11b

TH: mä luulisin ett näin se tulee menemään 11b

EA: -- ei varmasti tule riittämään -- 19

Näissä edellisissä esimerkeissä futuuria ilmaistaan juuri ”tulee tapahtumaan” -rakenteella. Kaksi ensimmäistä esimerkkiä, Halosen lausumat, liittyvät Itävalta-keskusteluun. Niissä Halonen kuvailee, miten tilanne tulee edistymään. Halosen lausumat seuraavat Ahon melko kiihkeäkin puheenvuoroa, jossa hän sanoo Euroopan unionin olevan pahassa umpisolmussa tehdyn Itävaltaan liittyvän päätöksen kanssa. Kolmannessa esimerkissä Aho vastaa toimittajan kysymykseen siitä, riittävätkö nykyiset puolustusmäärärahat kaikkeen, mitä haluttaisiin tehdä.

TH: -- seuraavan kerran luultavasti, ulkoministeri puhuu siinä, lounaskokouksessaan -- 12

TH: -- siit tulee vuonna kakstuhatta yks, tulee se väliselonteko ja siinä yhteydessä, sekä hallituksella että eduskunnalla, on mahdollisuus katsoa, minkälaisen, muodon, nämä seuraavien vuosien, suunnitelmat saa -- 21b

Näissä esimerkeissä tulevaisuuteen viitataan leksikaalisilla keinoilla *seuraavan kerran luultavasti* sekä *vuonna kakstuhatta yks*. Ensimmäisessä esimerkissä on vielä kiinnostava se, miten Halonen viittaa ulkoministerin lounaskokoukseen: *siinä lounaskokouksessaan*. Tästähän syntyy kuulijalle mielikuva siitä, miten tuttuja nämä asiat Haloselle ovat: hän

puhuu *siitä* tietyistä lounaskokouksesta, joka kuulijalle ei todennäköisesti ole mitenkään tuttu, kuulija ei tiedä, mistä kokouksesta on kyse.

5.6.3. Tilastot ja tarkat luvut

Asiantuntijuuden rakentumisessa omaa pientä rooliaan pelaavat myös erilaiset tilastot. Määrän ilmaiseminen etenkin tarkkojen lukujen avulla antaa tekstille objektiivisuuden ja tieteellisyyden leiman ja voi siten saada myös puhujan vaikuttamaan tietäväiseltä (Mikkola, Julin, Kauppinen, Koskela, Valkonen 1999: 59). Seuraavissa esimerkeissä Esko Ahon puheesta rakentuu kuva asioista perillä olevana puhujana erilaisiin tilastoihin vetoamisella. Keskustelun teemana on hyvinvointiyhteiskunta ja sen rahoitus.

EA: -- tulonjakotilastojen mukaan, tulonjako pysyi suurin piirtein, ennallaan 1- laman pahimpien vuosien yli -- 22b

EA: no minä tässäkin, kunta-a- alan kohdalta voin, kyllä, ihan, ilomielin esitellä, tilastot yhdeksänkymmentäluvun kuntataloudesta -- 28

Ensimmäinen esimerkki liittyy Ahon vastaukseen yleisökysyjälle. Kysymyksessä on tiedusteltu Ahon kantaa tulonjakokysymykseen. Vastauksellaan Ahon voisi tässä myös ajatella hakevan perustelua omalle taidolleen hoitaa tulonjakokysymystä, hänhän on itse ollut pääministerinä noina laman pahimpina vuosina, joista hän lausumassaan puhuu. Toinen esimerkki on myös osa hyvinvointiyhteiskuntaan liittyvää keskustelua. Siinä Aho kommentoi Halosen puheenvuoroa, jossa Halonen puhuu kuntien talousvaikeuksien käynnissäolevasta selvitystyöstä. Ahon puheenvuoron voi tässä tilanteessa tulkita niinkin, että hän jo tietää ne asiat, joita muut vasta yrittävät selvittää.

EA: -- meillä on tällä hetkellä puoli miljoonaa ihmistä, jotka eivät pysty siihen lainkaan osallistumaan ja se on tämän--

[TH: puoli miljoonaa oli teidän hallituksen]

[EA: hyvinvointiyhteiskunnan – se puolimiljoonaa se on täsmälleen joulukuussa viisisataaviisituhatta, jos halutaan ihan tarkkaa lukua käyttää ja viisisataaviisituhatta on yli puoli miljoonaa.] 22b

Tämä esimerkki liittyy keskusteluun hyvinvointiyhteiskunnasta ja sen perustasta. Aho on ennen tätä lausumaansa puolustanut työnteon ja yrittäjyyden asemaa hyvinvointiyhteiskunnan tuottajana. Tässä lausumassaan hän vielä toteaa kuinka moni ihminen ei pääse työntekoon nykyään osallistumaan. (Työttömyys määritellään tässä kauniisti siten, että työtön ei pääse osallistumaan hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseen.) Ahon tietämys tarkoista luvuista korostuu vielä, kun Halonen yrittää korjata hänen sanomisiaan ja hän pääsee edelleen tarkentamaan ja painottamaan ("*se on täsmälleen*") aikaisemmin sanoomaansa. Ahon puheenvuoroon sisältyy vielä ironinen sävy loppupuolella:

”viissataaviituhatta on yli puoli miljoonaa”. Televisioväittelyssä oman tietämyksen korostaminen näyttäisi olevan molemmille ehdokkaille tärkeää.

EA: -- tähän kertoo tästä meidän työelämämme yhdestä ongelmasta ett(ä) meillä on toisilla, liikaa töitä ja toisilla ei ollenkaan. ja jotain pitäisi tälle tehdä otetaan se hoitoala, tai sosiaali ja terveysala esimerkiksi, joulukuussa oli kolmekymmentäviituhatta, hoitoalan, ammattilaista, työttömänä. jokainen maksaa yhteiskunnalle (--) satatuhatta markkaa, ö vuodessa, jos työllistettäisiin se maksaisi satakaksikymmentä satakolmekymmentä tuhatta markkaa vuodessa -- 33b

Tässä esimerkissä voidaan Ahon asiantuntemuksen nähdä taas rakentuvan erilaisia lukuja esittämällä. Tämä Ahon vastaus yleisökysyjän kysymykseen on sikälikin mielenkiintoinen, että siinä Aho pääsee osoittamaan olevansa tietoinen myös hoitoalan työtilanteesta. Kysyjä on nimenomaan epäillyt Ahon tietämystä naisvaltaisten alojen työelämästä.

6. OPETTAJUUS IDENTITEETTINÄ

Eräs aika ongelmallinenkin puhujille tässä aineistossa rakentuva identiteetti on tässä nyt nimetty ”opettajuuden identiteetiksi”. Tämä niin sanottu ”opettajuus” on joiltakin osin hyvin lähellä asiantuntijuutta, mutta siihen kuitenkin liittyy myös jotakin sellaista puhtaasta asiantuntijuudesta eroavaa, että se on tässä haluttu erottaa omaksi kokonaisuudekseen.

Erityisesti ”opettajuus” vertautuu tässä opettajan rooliin keskustelussa. Opettajuus pitää asiantuntijuuden lisäksi sisällään myös sen, että puhuja koettaa opettaa tietämiään asioita toiselle. ”Opettajuus” myös herättää mielikuvan ylemmydestä, auktoriteetista ”opetettavaan” nähden. Kriittisen diskurssianalyysin valta-aspekti voidaan tässä kontekstissa yhdistää tähän: toista ”opettava” asettuu toisen yläpuolelle ja täten saavuttaa myös jonkinlaisen valta-aseman toiseen nähden.

Tässä käsitys opettajuudesta, opettajamaisesta puheesta pohjautuu joihinkin opettajien puheesta tehtyihin tutkimuksiin. Vaikka tässä aineistossa ei olekaan kyse oikeista opettajista, ovat nämä tutkimustulokset tässä perustelemassa niitä käsityksiä, miksi näiden puhujien puhe joissakin kohdin vaikuttaa todella ”opettajamaiselta”. Lähtökohdiltaan erilaisissa ja eri maissa tehdyissä tutkimuksissa on toistuvasti havaittu, että opettaja ohjaa ja johtaa luokkakeskustelua ja oppilaan rooli on reaktiivinen ja myötäilevä. Opettaja määrää keskustelun kulun, tavoitteet ja keskusteluteemat (Leiwo, Kuusinen, Nykänen, Pöyhönen 1987: 45). Tässä aineistossa tulee esille opettajamainen rooli kes-

kustelun ohjaajana sekä opettaja eräänlaisena kehottajana ja neuvojana, jotka myöskin ovat Kyllikki Keravuoren mukaan opettajan rooleja. Keravuori puhuu opettajasta aloitteentekijänä, diskurssin jäsentäjänä, kysyjänä, ohjailijana sekä informoijana (Keravuori 1988: 9—10).

6.1. Kehotukset ja neuvot

Tässä aineistossa puhujille rakentuvan ”opettajuuden” hahmon voisi ajatella liittyvän jotenkin eräänlaiseen kansakunnan suunnannäyttäjänä ja ohjailijana olemiseen. Ehdokkaiden puheessa on erilaisia kehotuksia, jotka kohdistuvat sekä toiseen puhujaan että kuuli-joihin yleensä.

Se, mitkä kielelliset piirteet rakensivat aineistossa erityistä ”opettajuuden” identiteettiä, oli alussa vaikea havaita. Tekstistä löytyi kuitenkin joitakin piirteitä tätä mielikuvaa tukemaan.

EA: -- minusta pitäisi, tässä kysymyksessä nyt ruveta jo miettimään ett miten -- 7

TH: sis tää on se keskieuropalainen ongelma ja meidän pitää koettaa myös ymmärtää -- 13b

TH: mä väitän niin että, nyt ois paras katsoa -- eteenpäin -- 28

EA: -- parasta olisi toimia niin kun euroopan parlamentti edellytti -- 7

Näissä esimerkeissä ohjaileminen tai neuvominen tulee esille verbillä *pitää* (*tehdä jotakin*) tai sanaliitolla *olla paras* (*tehdä jotakin*). Molemmat ehdokkaat käyttävät näitä molempia muotoja, joten tässä neuvomisen voimakkuuden suhteen ei ole eroa. Kehotus *pitää tehdä jotakin* voidaan tulkita hiukan voimakkaammaksi kuin ehdotus siitä, miten *olisi paras tehdä*. *Pitää*-verbin avulla voidaan myös vaatia jotakin siten, että vaatimus ei tunnu suoraan puhujan esittämältä. Toisin sanoen puhuja esittää sen, miten hänen mielestään olisi hyvä toimia, mutta tekee sen niin, että se näyttää yleismaailmalliselta pakolta, puhujasta riippumattomista syistä on nyt toimittava näin. Neuvo ilmaistaan väitelauseella. Tällöin puhuja esittää menettelytavan, jota noudattamalla kaikki pääsevät parhaimpaan lopputulokseen. (Keravuori 1988: 88.)

Nuolijärvi ja Tiittula ovat todenneet Ahon ja Halosen puhuttelu- ja viittaustavoista tässä aineistossa, että he lopulta aika vähän viittaavat toisiinsa eksplisiittisesti (erityisesti Aho Haloseen). Tässä voidaan nähdä myös tällaista implisiittistä toiseen viittaamista, kun sanotaan yksipersonaisesti, että jotakin *pitää* tehdä. Kuitenkin, kun ote-

taan konteksti huomioon, voidaan tällainen lausuma useimmiten väittelykontekstissa tulkita niin, että sillä viitataan keskustelukumppaniin. Miksi ei sitten sanota suoraan, että *kyllä sinun pitäisi jo ruveta ajattelemaan realistisesti?* Mitä tällä epäsuoralla viittauksella saadaan aikaan? (Nuolijärvi & Tiittula 2001: 595—598.) Ahon lausumassa *nyt ruveta jo miettimään* on myös käytetty verbiä geneerisesti, ilman mainittua subjektaa, eli ei ole puhuteltu suoraan ketään. Lausuman kontekstista tosin käy selkeästi esille se, kenen tässä Ahon mukaan pitäisi ruveta miettimään. Jos tällaisessa tapauksessa haluttaisiin välttää suoraa persoonaviittausta kohteliaisuussyistä, käytettäisiin todennäköisesti enemmän passiivia, jolla voitaisiin sisällyttää myöskin puhuja ohjeen noudattajaksi. Tässä kuitenkin kontekstin perusteella voitaisiin päätellä, että puhuja haluaa erottautua niistä/hänestä, kenen pitäisi jotakin tehdä. Mahdollisesti siksi hän on tässä tällaista geneeristä muotoa käyttänyt. Kohteliaisuudeksi sitä ei siis kannata tulkita.

Seuraavat lausumat ovat kiinnostavia siltä kannalta, että niissä tulee esille Halosen eräänlainen pehmeämpi puoli: hän kehottaa olemaan *onnellinen ja tyytyväinen. ollaan nyt* on selvä kehoitus kuulijoille, vaikkakin passiivi tässä sisältää myös puhujan.

TH: -- ollaan nyt yhdessä siitä tyytyväisiä -- 7b

TH: -- ollaan nyt tavattoman onnellisia myöskin siitä et meillä ei ole -- 10

Molemmat esimerkit liittyvät Itävalta-keskusteluun. Ensimmäisessä esimerkissä Halonen kehottaa olemaan tyytyväinen siitä, että EU-maiden osoittama poliittinen painostus on tuottanut tulosta Itävallassa. Toinen esimerkki liittyy lausumaan, jossa Halonen kehottaa olemaan onnellinen siitä, että Suomen hallituksessa ei ole yhtään sellaista puoluetta, joka olisi lausunut myönteisiä kannanottoja natsi-Saksaa kohtaan. Vaikka lausumat ovatkin tässä siis kehoituksia, ne ovat kovin myönteisiä sävyiltään, ja ehkä näin naisen sanomana tuovat myös puhujaan mukanaan jonkinlaista lämpöä ja pehmeyttä.

6.2. Keskustelun ohjaileminen

Kyllikki Keravuori tarkoittaa opettajan ohjailevalla diskurssilla sitä, että opettaja käskää, määrää tai rajoittaa, kehottaa, varoittaa, ehdottaa, neuvoo tai toivoo oppilaan tekevän jotakin. Enimmäkseen nämä Keravuoren ohjailevat puhunnokset kuitenkin liittyvät siihen, mitä oppilas halutaan saada tekemään. Tässä aineistossa ja tämän tutkimuksen yhteydessä ohjailulla tarkoitetaan sitä, että puhuja ohjaa *keskustelua*.

Keravuoren mukaan opettajan ohjaileviin aloitteisiin voi liittyä myös lisämerkityksiä. Tällaisina lisämerkityksiä tuovina aineksina esiintyvät pragmaattiset partikkelit, muun muassa *-s*, *-pA*, *-pAs* ja *-hAn*.

Y: mutta miksi yrittäjien asia jäi, jäi, kokonaan, pankkien, asian taakse, et miksi hallitus suosi pankkeja, ja yrittäjät, jo(i)sta itseki puhutte ni, a- ajautuivat konkurssiin itsemurhiin, täydelliseen tuhoon.

-- ((tässä välissä Aho intää kysyjältä, *mitäs pankkia suosittiin*))

EA: mutta, mutta, mut jos jatkan nyt tähän peruskysymykseen koska mä oletan ett tää pankkituki ei nyt kuulu tähän kauhean paljon ja siitä voitais, väitellä koko ilta, mut mennä tähän, tähän kysymykseen mitä tapahtu yhdeksänkymmentäluvun alussa -- 25b

EA: -- (mä) vielä palaan tähän peruskysymykseen. tässä asiassa suomen toimintalinja ei voi määräytyä sen mukaan, mitä toiset maat ajattelevat -- 14

Tässä esimerkissä Esko Ahon puheenvuoroista rakentuva keskustelun ohjailu tulee esille parillakin eri tavalla. Ensinnäkin Aho väistää osan yleisökysyjän kysymyksestä, joka on liittynyt pankkitukiin (miksi Ahon pääministerikaudella (laman aikana) yrittäjät jätettiin oman onnensa nojaan ja pankkeja tuettiin). Samalla Aho määrittelee *peruskysymyksen*, joka ei siis Ahon mukaan ole se, mitä pankkeja tuettiin (vaikka Aho on itse tätä asiaa kysyjältä inttänyt) ja miksi, vaan se, mitä yhdeksänkymmentäluvulla muuten tapahtui. Näin Aho ohjaa keskustelun ehkä sellaiselle alueelle, johon hän osaa paremmin vastata ja joka mahdollisesti on hänelle itselleen edullisempi. Samassa lausumassa on myös toinen kielen piirre, jolla Aho keskustelua ohjaa. Tämä keino on Keravuoren mainitsema pragmaattinen partikkeli *-s*, liitettyinä Ahon käyttämään sanaan *mennään* > *mennääs*. Nykysuomen sanakirjan mukaan *-s* -partikkeli liittyy merkitykseltään kehottaviin verbin imperatiivimuotoihin. Tuntidiskurssissa *-s*:n tuoma lisämerkitys on seuraava: *s* puskuroi toteutuvan käskyn antamista sekä vastaanottamista. Se pehmentää interaktiota, vaikka se ei muuta käskyn perusmerkitystä toiseksi. (Nykysuomen sanakirja 1985, Keravuori 1988: 90.) Pelkällä *mennään*-sanallakin Aho olisi voinut ilmaista se, mitä asiaa hän aikoo seuraavaksi käsitellä tai siis että hän aikoo muuttaa puheenaihetta. *Mennääs*-muodon kautta Ahon lausuman sisältämä ohjailu kuitenkin lievenee. Ohjailun lieveneminen on väittelyssä todennäköisesti puhujan hyödyksi, eihän ole syytä näyttäytyä liian ohjailevana, päällepäsmärinä, se voisi herättää kuulijoissa vastarintaa.

7. SUOMALAISUUS IDENTITEETTINÄ

Presidenttiehdokkaille äänestäjät ovat luonnollisesti tärkeitä. Ehdokkaat ovat samaa kansallisuutta kuin äänestäjät, joten on odotuksenmukaista, että suomalaisuus tulee vaalikes-

kustelusta kerätystä aineistosta jollakin tavalla esille. Kuten aikaisemmin identiteetin käsitteen yhteydessä mainitaan, yksi merkittävä keino saada kuulija puolelleen on esiintyä sellaisena, johon kuulijan on mahdollista samastua. Ja mikäpä olisi merkittävämpi tai enemmän yhteinen asia kuin suomalaisuus.

Kanervan mukaan kansallisuuden käsite tulee useimmissa tapauksissa esiin sellaisessa kontekstissa, joka sisältää joitakin uhkia tai muita negatiivisia asioita. Jopa neutraaleilta vaikuttavissa tapauksissa jonkinlainen piilevä uhka väijyy suomalaisparkojen yläpuolella. ”Me” esiintyy suomalaisuus-terminologian yhteydessä, mutta myös muissa yhteyksissä. ”Me” esiintyy useimmiten negatiivisten asioiden yhteydessä. (Kanerva 1997: 109—112.)

Tässä aineistossa suomalaisuuden identiteetti näyttäisikin rakentuvan ainakin osittain siten, että tekstistä rakentuu kuva puhujasta suomalaisuuden ja suomalaisten puolustajana.

EA: minä puhun ihmisenä joka kantaa huolta myös suomen kannalta siitä mitä seuraa siitä jos unioni puuttuu yksittäisten jäsenmaiden sisäisiin asioihin. 7

Tämä esimerkki liittyy Itävalta-keskusteluun. Ennen tätä Ahon lausumaa Aho on ensin pitänyt pitkän puheenvuoron siitä, miten Itävallan suhteen olisi pitänyt toimia. Tuossa lausumassaan Aho on hyvin kriittinen tehtyä päätöstä ja päätöksentekotapaa kohtaan (EA: ”— edes en oikein tiedä miten se kannanotto syntyi jotain pikkudirektiiviä väännettään kuukausikaupalla ja vuosikaupalla, tällainen, merkittävä kauaskantoinen päätös syntyi, yhdessä hetkessä --”). Halonen vastaa Aholle ivailevaan sävyyn kysymyksellä ”*puhutaankohan nyt sitä niinkun presidenttikandidaattina vai oppositiojohtajana*”, johon edelleen Aho sitten vastaa edellä olevan esimerkin tavoin.

Seuraava esimerkki on Ahon vastauksesta toimittajan kysymykseen, jossa toimittaja kysyy ehdokkailta miten he toimisivat, jos Suomessa tulisi vastaava tilanne kuin Itävallassa tuolloin eli että EU puuttuisi eduskuntavaalien jälkeiseen hallitusratkaisuun.

EA: (minu)sta tällais(a) tilannetta ei saisi syntyä ja senpä takia juuri suomenkaan ei ois pitänyt mennä tähän mukaan -- tilanne on siis suomen kannaltakin, pitkän päälle ajatellen hyvin kiusallinen (että) on olemassa mahdollisuus siihen, että unioni voi tällä tavalla sekaantua maan sisäisiin asioihin. 9b

Tässä esimerkissä tulee kiinnostavalla tavalla esille se, että puhuessaan Itävallan hallitusratkaisuun puuttumista vastaan Aho tavallaan puhuukin suomalaisten puolesta. Siis että jos Itävallassa näin tehdään, on mahdollisuus, että joskus puututaan suomalaistenkin asi-

oihin. Aho siis puolustaa suomalaisia siltä mahdollisuudelta, että tämän maan asioihin puututtaisiin EU:n taholta.

Seuraava esimerkki liittyy samaan keskustelun teemaan.

EA: -- meidän kantamme lähtee siitä, että meidän täytyy antaa ensinnäkin panoksemme tähän, h- haiderin tyyppisten liikkeiden torjuntaan, mutta myös pitää huoli siitä, että eu-roopan unioni ei puutu varsinkaan pienten maiden sisäisiin asioihin koska se voi olla sellainen tie, jossa me joskus olemme itse sen kohteena. 14

Tässä esimerkissä jälleen kytketään Itävallan asioihin puuttuminen siihen mahdolliseen uhkaan, että Suomenkin asioihin puututtaisiin joskus tulevaisuudessa. Tässä uhkan esittämisen yhteydessä puhutaan useaan otteeseen *meistä*, *me* voimme olla kohteena tulevaisuudessa. Tässä esimerkissä huomiota kiinnittää myös Ahon tämän keskusteluteeman yhteydessä usein aikaisemminkin käyttämä *tie*-metafora: *se voi olla sellainen tie, jossa me joskus olemme itse sen kohteena*. Aikaisemmin Aho puhuu unionin *lähtemisestä puuttumisen tielle*, joka metaforana voitaisiin tulkita tässä jollakin tavalla tulevaisuuteen suuntautuneeksi, *lähdetään* johonkin viittaa johonkin eteenpäin. Siten tässäkin esimerkissä voidaan tämän lausuman ajatella korostavan jossakin tulevaisuudessa olevaa uhkaa. Tuota varsinaista uhkaahan Aho ei tässä lausumassaan nimeä, hän puhuu ainoastaan *tiestä*, jolla ollessamme *me voimme olla sen kohteena*. *Tie*-metaforan voidaan tässä nähdä myös liittyvän valinnan ajatukseen, on valittu *puuttumisen tie*, joka nyt Ahon mukaan siis on väärä, vikasuunta. Aho puolestaan itse olisi edustanut (ja edustaa edelleen) oikeaa tietä.

Seuraavassa esimerkissä suomalaisia vaaniva uhka tuodaan esille rinnastuksen kautta, jokin mahdollinen tuleva uhka rinnastetaan suomalaisten historiassaan kokemaan uhkaan:

EA: -- aika aika herkkä kysymys suomelle meillähän on, omassa historiassamme kokeuksia tilanteista joissa on katsottu että tämmöst(ä) puuttumista on ollut -- 10

Tässäkin esimerkissä mukana ovat sekä *meistä* puhuminen, että *suomesta* puhuminen.

Seuraavissa esimerkeissä rakentuu kuva Ahosta kaikkien suomalaisten ja koko Suomen puolestapuhujana. Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä Ahon käyttämä sanaliitto ”*tämä maa*” tuo suorastaan runollista tuntua lausumiin. Ensimmäisessä esimerkissä korostuu vielä, että kyseessä on *jokaisen suomalaisen yhteinen etu*. Sanalla *yhteinen* vielä painotetaan suomalaisten yhteenkuuluvuutta, jota kolmannen ja neljännen esimerkin mukaan Aho tahtoi suomalaisille rakentaa. Kolmannessa esimerkissä Aho mainitsee, miten osa Suomesta ei *tällä menolla* tule pysymään elävänä. Ahon puheenvuoro päättyy lausumaan *tällä menolla eivät pysy*, mikä saattaa herättää kuulijassa jatko-

päätelmän siitä, että jos Ahosta tulisi presidentti, ne pysyisivät elävinä. Neljännessä esimerkissä Aho kehottaa kaikkia meitä suomalaisia (itsensä mukaan lukien) *löytämään toisemme suomalaisina*. Kahdessa viimeisessä esimerkissä kiinnostava piirre on sekin, miten Aho niissä identifioi itsensä helsinkiläiseksi: *meille helsinkiläisille, meidän - helsinkiläisinä*.

EA: -- jokaisen suomalaisen yhteinen etu on se että tämä maa kehittyy tasapainoisesti -- 3b

EA: -- minulla on paljon yhteistä, kokoomuslaisten kanssa. ö uskon että ajattelemme samalla tavalla siitä että, millä tämän maan hyvinvointi on rakennettu ja millä sitä pitää jatkossakin rakentaa -- 4

EA: -- annan, suuren arvon sille mitä presidentti ahtisaari teki, nostamalla tuolla urho kekkosen juhlassa tämän asian esille, ja, sanomalla selkeällä suomen kielellä myös meille helsinkiläisille, että meidänkin kannaltamme on järkevää, että se lieksa ja pohjoiskarjala pysyvät elävinä. tällä menolla eivät pysy. 28b

EA: -- meidän täytyy löytää (nyt) tavallaan toisemme suomalaisina, ja ymmärtää helsinkiläisinä että se että pohjoiskarjalassa pärjätään ni se on, myös, helsinkiläisten etu. 32b

Tässä toisessa esimerkissä on vielä huomionarvoista Ahon suora maininta siitä, miten hänellä on paljon yhteistä kokoomuksen kanssa. Tällaisia suoria vetoamuksia kokoomuslaisten suuntaan ei tässä aineistossa muuten juurikaan ole. Kolmas esimerkki on kiinnostava myös siltä kannalta, miten siinä presidentti Ahtisaari nostetaan samojen ajatusten kannattajaksi kuin Ahokin. Presidentinvaalikeskustelussa lienee merkityksellistä sekin, että Aho antaa ymmärtää olleensa samassa juhlassa, jossa Ahtisaarikin on ollut paikalla. Kun tämä juhla vielä liittyy Urho Kekkoseen, liittyy tämä Ahon lausuma hänet eräällä tavalla jonkinlaiseen presidenttien jatkumoon.

Tässä aineistossa suomalaisuus-identiteetti rakentuu vain toiselle puhujista, Esko Aholle. Suomalaisuus-identiteetin rakentuminen Aholle saattaa johtua siitä, että tässä keskustelussa yhtenä teemana ollut Itävallan hallitusratkaisuun puuttuminen jollakin tavalla ruokkii tällaista Suomen ja suomalaisten EU:lta puolustajana toimimista. Toisaalta Aho on tietysti taitava poliitikko ja kokenut puhuja, joten ei liene mahdotonta ajatella niinkään, että Aho osasi käyttää hyväkseen tämän tilaisuuden näyttäytyä suomalaisten puolustajana. Ahon suomalaisuusidentiteetti rakentui kuitenkin tasaisesti koko keskustelun ajan.

8. SUHTEET IDENTITEETIN RAKENTUMISESSA

8.1. Puhujien suhteet toisiinsa

8.1.1. Toisesta erottautuminen

Identiteetin rakentumiseen vaikuttavat myös puhujien suhteet muihin ihmisiin: suhteet sekä paikalla olevaan yleisöön että suhde toiseen puhujaan. Faircloughin mukaan tämä on yksi identiteettiä tekstissä rakentavista piirteistä, eli se, miten puhuja suhtautuu toisiin ihmisiin, rakentaa myös kuvaa hänestä itsestään. Tämän liittyy myös Hallidayn systeemifunktionaalissa kieliteoriassa olevaan kielen interpersonaaliseen metafunktoon, jolla Halliday tarkoittaa suhteiden rakentamista toisiin ihmisiin. (Fairclough 1997a: 166.)

Identiteetin rakentuminen voidaan ajatella myös samastumiseksi tai erottautumiseksi jostakin, esimerkiksi toisesta ihmisestä tai ihmisryhmästä, ideologiasta ym. Esimerkiksi Markku Ihonen on uskonnollisten yhteisöjen identiteetin yhteydessä puhunut siitä, kuinka yhteisöjen kiinteys saattaa riippua myös Ihosen kutsumista negatiivisista tekijöistä. Negatiivisia tekijöitä olisivat sellaiset piirteet, joissa jokin yhteisö on erilainen kuin oma yhteisö. Peräti avainkysymyksenä uskonnollisen yhteisön identiteetin muotoutumisessa olisi Ihosen mukaan se, kuinka selvästi liike eroaa toisista yhteisöistä. (Ihonen 1997: 98.) Kari Palonen puolestaan on määritellyt poliittisuuden niin, että se olisi ”meidän” ja ”muiden” välistä toimintaa, poliittisuuden kriteerinä olisi ystävä-vihollinen erottelun tekeminen. Palosella tämä käsitys tosin liittyy ajatukseen siitä, että poliittisuus näyttäytyy kielessä tehtyjen luokittelujen kautta. Luokituksen puolueellisuus rakentuu siitä, mitä luokkia sillä saadaan näkyviin ja mitkä luokat jäävät syrjään. (Palonen 1988: 31—32.)

Tässä aineistossa presidenttiehdokkaat Aho ja Halonen näyttäisivät selkeästi erottautuvan toisistaan. Käsitteeseen *erottautua* voidaan ajatella liittyvän ajatus siitä, että toisesta eroaminen olisi puhujan aktiivista toimintaa. Tässä kuitenkin erottautumisella tarkoitetaan puhtaasti sellaista erottautumista, joka voidaan tekstistä löytää, eikä tämän käsitteen käyttö ole mitenkään kannanotto puhujan tarkoitusperiin. Tässä ei siis tarkoiteta sitä, että puhuja tarkoituksella pyrki erottautumaan toisesta. Käsitettä *erottautua* käytetään lähinnä paremman puutteessa: eroaminen ei niin hyvin kuvaa sitä ajatusta, johon tässä pyritään. Ja toisaalta, kun on kyseessä vastinpari käsitteelle samastua, tuntuu erottautumisen käyttö sikälikin mielekkäältä.

Toisesta erottautuminen rakentuu tässä aineistossa aika lailla huomaamattomasti. Toisen sanomisia ei välttämättä suoraan kumota kieltoverbiä apuna käyttämällä, vaan toisen ajatuksia ja toisen persoonaa kyseenalaistetaan erilaisilla kielellisillä keinoilla.

8.1.1.1. Retoriset kysymykset

Retoriset kysymykset ovat yksi keino tällaisessa puheessa ottaa kantaa toisen sanomisiin. Retorisilla kysymyksillä tarkoitetaan kysymyksiä, joihin ei oikeasti odoteta vastausta. Niitä käytetään yleensä retorisena keinona vaikuttavaan pyrkivässä puheessa. Niiden avulla voidaan kuulijan huomio kiinnittää johonkin asiaan. Tällaisessa, voisi kai sanoa vaikuttavaan pyrkivässä, keskustelussa retoriset kysymykset ovat aika yleisiä ja erityisesti esiintymään tottunut puhuja saattaa niitä puheessaan käyttää paljonkin. (Kauppinen, Koskela, Mikkola, Valkonen 1993: 137.)

Hakulisen ja Karlssonin mukaan retorinen kysymys on puhefunktioltaan toissijainen toteamus. Väitelauseella ilmaistusta toteamuksesta retorinen kysymys eroaa siten, että retorinen kysymys ei esitä kirjaimellisesti väitettä, vaan implikoi sen. Lisäksi retorinen kysymys ilmentää puhujan asenteita: ihmetystä, paheksuntaa jne. (Hakulinen & Karlsson 1979: 286.)

Tässä aineistossa retoriset kysymykset ovat selkeästi enimmäkseen toisen puhujan käyttämiä. Paitsi, että puhuja voi niillä tavallaan ahdistella toista osapuolta, näyttäisi siltä, että niiden avulla tässä väittelyssä pyritään myös kyseenalaistamaan toisen sanomisia. Toisen kyseenalaistamisen puolesta puhuvat myös lausumien alussa olevat johtolauseet, joilla puhuja ilmaisee oman epäilyksensä. Tähän tarkoitukseen retoriset kysymykset tuntuvatkin tehokkailta, koska mielikuva toisen arveluttavuudesta syntyy aivan kuin huomaamatta.

EA: m(in)ä vaan sitä, ihmettelen ett miten se, miten se on vasemmistolaisuutta, sellanen jota, jota hallitus ajaa, yksimielisesti -- 5

EA: -- mutta en mä ymmärrä -- miten sellanen edustaa vasemmistolaisuutta josta kaikki ovat yhtä mieltä. 5b

Nämä esimerkit liittyvät keskusteluun, jossa yleisökysyjä on tiedustellut Tarja Haloselta, mitä vasemmistolaisuus merkitsee, mitä se hänen mielestään on. Halosen selitettyä oma käsityksensä tämän päivän vasemmistolaisuudesta Aho omalla vuorollaan kuittaa Halosen puheet retorisilla kysymyksillä. Ensimmäinen lausuma voi tässä kontekstissa implikoida merkityksen, että sellainen, jota hallitus yksimielisesti ajaa, ei ole vasemmistolai-

suutta (vaikka Halonen näin ehkä antaisikin ymmärtää). Toisessa lausumassa implikaationa voi olla, ettei sellainen ole vasemmistolaisuutta, josta kaikki ovat yhtä mieltä. Molemista lausumista voisi tässä ajatella rakentuvan kuva, että Halonen kuitenkin näin väittää. Kun toisen puheenvuoroon vastataan tällä tavalla, toisen sanomisen sisältö kyseenalaistuu tai alkaa vaikuttaa epäilyttävältä.

Retoriset kysymykset ovat tässä aineistossa enemmän Ahon käyttämiä. Tämä voisi selittyä sillä, että Aho on tottunut televisioesiintyjä ja puhuja ja voi olettaa, että erilaiset retoriset keinot yleensäkin ovat hänen puheelleen sitä kautta luontevia. Pääministeriaikanaan (1991-1995) Esko Aho oli Suomen julkisin poliitikko ja ahkerin tv-esiintyjä. Aho käytti jo tuolloin sähköisiä välineitä täysimääräisesti hyväkseen, koska tiesi olevansa vahvoilla niissä esiintyessään. (Uimonen & Ikävalko 1997: 127.)

8.1.1.2. Aidot kysymykset

Aito kysymys eroaa retorisesta siten, että aidon kysymyksen funktio on kysyä, aitoon kysymykseen odotetaan vastausta. Hakulisen ja Karlssonin mukaan kysymyksen perusfunktio on kuulijalle esitetty kehoitus täydentää puhujalta puuttuvaa tietoa. Vaihtoehtoisen tulkinnan mukaan kuitenkin kysymys olisi pikemminkin toteamuksen kanssa samantyyppinen, sillä se olisi vain epätietoisuuden tai epäilyksen tuomista julki. Tässä aineistossa muutamat esitetyt aidot kysymykset voi tulkita niin, että niillä ennemminkin tuodaan ilmi oma epäily kuin aidosti etsitään vastauksia kysymyksiin. (Hakulinen & Karlsson 1979: 281.)

Yksi keskustelun teema, jonka yhteydessä Aho esittää myös aitoja kysymyksiä, on itävaltalaisen boikotti, keskustelu siitä, miten tilanteessa oli toimittu ja miten tuossa tilanteessa olisi pitänyt toimia. Halonen joutuu ”puolustautumaan”, hän on ollut tekemässä päätöksiä ja hänen täytyy puolustaa näitä tehtyjä päätöksiä. Aho puolestaan näyttää ottavan kaiken irti tästä tilanteesta, jossa hänellä on mahdollisuus asettaa vastustaja epäilyttävään valoon. Tässä kysymykset ovat parempi keino osoittaa toisen tekemien päätösten vääräys kuin suoraan sanoa, että olette olleet väärässä ja olette toimineet väärin. Kysymyksiä käytettäessä luotetaan myös katsojan päättelykykyyn, myös katsoja voi miettiä Ahon esittämiä kysymyksiä ja ehkä huomata, ettei niihin löydy sopivia vastauksia.

EA: -- saanko kysyä -- mitä tapahtuu kun itävalta noudattaa näitä periaatteita. 8

EA: siis anteeksi mi- mikä sen (ka-) luottamuksen nyt vei sitten. 8

EA: mutta nyt nyt kysyn miksi ei voitu sitten toimia toisinpäin joka olisi ollut meidän kannaltamme erittäin tärkeää että olisi toimittu toisinpäin -- 9

Näissä esimerkeissä Aho kysymyksen alussa vihjaa, joko implisiittisesti tai eksplisiittisesti, siihen, että hän aikoo esittää kysymyksen. *Saanko kysyä* ja *nyt kysyn* ovat suoria vihjeitä tulevasta kysymyksestä, *siis anteeksi* puolestaan on sekin vihje kysymyksestä, mutta sävyltään erilainen. Ensimmäisessä esimerkissä Aho esittää kysymyksen Haloselle sen jälkeen, kun Halonen on selittänyt, mitä Itävallassa on saatu aikaan sillä, että on puututtu heidän hallituksenmuodostamiseensa. Halonen vastaa edelleen tähän Ahon kysymykseen, että sitten luottamus palaa vähitellen, johon Aho taas vastaa kysymyksellä *mikä sen luottamuksen nyt vei sitten?* Itävalta-keskustelun yhteydessä on huomattavissa eräänlainen kehä, vastaapa Halonen mitä tahansa, Aho vastaa hänelle uudella kysymyksellä. Toisen kyseenalaiseksi asettamisen puolesta tässä puhuu se, että Aho esimerkiksi kysyy *mikä luottamuksen vei*, vaikka se ilmiselvästi on hänelle selvää, sehän on koko keskustelun aihe, Itävallan hallituksenmuodostamiseen puututtiin EU:n taholta, koska pääministeriksi oli nousemassa vahvasti äärioikeistolainen Haider. Kolmatta esimerkkiä edeltää Halosen puheenvuoro, jossa hän sanoo, että Itävaltaa kohtaan osoitettu painostus on tuottanut toivottuja tuloksia. Ahon vastakysymys voidaan tässä väittelykontekstissa tulkita niin, että sillä ennemmin saadaan toinen epäilyttävään valoon kuin saadaan vastauksia todellisiin kysymyksiin.

Esimerkkikysymysten funktio Ahon puheessa on tässä mielenkiintoinen. Nämä kysymykset näyttäisivät johdattelun keskustelua Ahon toivomaan suuntaan ja viimein, kun Halonen on vastannut kahteen ensimmäiseen kysymykseen, pääsee Aho esittämään tässä viimeisenä esitellyn kysymyksensä ”*mutta nyt nyt kysyn miksi ei voitu toimia --*”. Tarkoituksena ei siis niinkään tässä olisi saada tietoa asioista, vaan osoittaa, että asiassa tehdyt toimet ovat olleet vääriä.

Kysymysten sävy on selkeästi hyökkäävä. *Saanko kysyä* ja *siis anteeksi* rakentavat kuvaa siitä, että puheenaihe olisi vastapuolelle epämieluisen, puhuja pyytää lupaa kysyä ja pahoittelee kysymystään. Näissä on myös ivallinen sävy, luvan pyytäminen ja pahoittelu eivät suinkaan ole aitoja, vaan ainoastaan ilmaisemassa sitä, että toisen sanomiseen haetaan tarkennusta, jota toinen ei kuitenkaan todennäköisesti pysty antamaan tai halua antaa. *Saanko kysyä* voitaisiin televisioväittelyssä tulkita myös moitteeksi toista puhujaa tai puheenvuorojen jakajia kohtaan siitä, että puhuja ei saa mielestään tarpeeksi puheenvuoroja.

Tässä yhteydessä nämä niin sanotut hyökkäävät kysymykset rakentavat Aholle identiteettiä muutenkin kuin pelkästään erottautumisen kautta. Tässä tilanteessa Ahon voidaan nähdä ottavan eräänlaisen haastattelijan roolin, jo silläkin perusteella, että hän suoraan sanoo esittävänsä kysymyksiä vastapuolelle. Kanerva on todennut poliitikojen haastattelutilanteista, joissa haastattelijat esittävät kysymyksiä poliitikoille, että vaikka haastattelutilanteessa keskusteltaisiin asiakysymyksistä, ei informaation välittäminen ole kuitenkaan keskeisin tehtävä. Haastattelijat etsivät haastateltavien vastauksista olennaisia tai vähemmän olennaisia ongelmia. Tämän seurauksena puolestaan syntyy haastattelijan ja haastateltavan välille erimielisyyttä, jonka käsittelystä muodostuu televisioyleisölle mielenkiintoista draamaa. Tässä yhteydessä voidaan nähdä tällaisen haastattelijan ja haastateltavan välisen tilanteen syntyvän Ahon ja Halosen välille. (Kanerva 1997: 10.) Tässä voidaan tulkita rakentuvan myös eräänlainen puheenjohtajan, haastattelijan rooli Aholle: hän esittää kiperiä kysymyksiä yksi toisensa jälkeen ja Haloselle jää puolustelijan ja selittäjän rooli (johon Halonen tosin ei täysin alistu). Kun keskustelun tema tai lähestymistapa on vastaajan kannalta haastattelutilanteessa ongelmallinen, jää vastaajan tehtäväksi näkemyksiensä puolustaminen ja asioiden selittäminen parhain päin (Leiwo 1988: 117). Tällainen rooli ei kuitenkaan välttämättä tällaisessa keskustelussa ole kovin myönteinen, katsojien sympatiat nimittäin helposti assosioituvat haastattelussa sen puolelle, jonka katsotaan kokevan vääryyttä (Ruonala 1998:41).

8.1.1.3. Presuppositiot ja implikaatiot

Toisen kyseenalaistaminen ja sitä kautta toisesta erottautuminen rakentuu tässä aineistossa retoristen kysymysten lisäksi myös presuppositioilla ja implikaatioilla kautta. Presuppositiot ovat eräänlaisia implisiittisiä sanomia, ennako-oletuksia jonkin asiantilan olemassaolosta. Faircloughin mukaan tekstin tarkastelussa on yhtä lailla tärkeää se, mitä tekstistä puuttuu kuin se, mitä siinä on. Tekstin tarkastelussa on mukana myös seikkoja, jotka olisivat voineet olla tekstissä, mutta jotka eivät siinä näy. Fairclough kuvaa näkyvyyden tekstissä jatkumoksi, jossa poissaolon ja ensisijaisuuden välille sijoittuvat alkuoletus ja toissijainen:

poissaoleva – alkuoletus – toissijainen – ensisijainen.

Faircloughin termi alkuoletus vastaa tässä tutkimuksessa käytettyä presupposition käsitettä. Alkuoletus on merkitys, joka on tekstissä tietyllä tapaa läsnä, mutta osana tekstin implisiittistä, epäsuoraa merkitystä. Kaikki tekstit rakentuvat sekä eksplisiittisistä että

implisiittisistä merkityksistä. Eksplisiittinen merkitys on sitä, mikä tuli ”sanotuksi”. Implisiittiset merkitykset puolestaan ovat osaltaan juuri näitä alkuoletuksia eli sitä, mikä annetaan ymmärtää sanomatta suoraan. Implisiittisiä merkityksiä rakentuu tosin muutenkin kuin pelkästään presuppositioiden kautta. Alkuoletukset eli tässä presuppositiot kiinnittävät Faircloughin mukaan uuden vanhaan, tuntemattoman tunnettuun, kiistanalaisen tervejärkiseen. Presuppositiot liittyvät Faircloughille tärkeään intertekstuaalisuuden käsitteeseen, sillä tekstin tekijän oletamat olemassa olevat propositiot voivat olla myös tavallaan jälkiä toisista teksteistä. Presuppositiolla Fairclough tarkoittaa käytännössä oletusta siitä, että on muita tekstejä tai muuta tietoa, jotka ovat tekstille ja sen vastaanottajille yhteisellä tavalla tuttuja. Tämän muun yhteisen tiedon avulla lukija voi tehdä päätelmiä käsillä olevasta tekstistä ja tulkita myös sen sisältämiä presuppositioita ja implikaatioita. (Fairclough 1992: 120, 1997a: 139–140.)

Tässä aineistossa presuppositioita on jonkin verran, mutta ei kuitenkaan niin paljon kuin muita, tavallaan heikompia implikaatioita. Erityisesti niiden käyttö näyttäisi rakentavan puhujan identiteettiä siten, että niillä puheessa erottaudutaan toisesta puhujasta, toisen mielipiteistä ja ajatuksista. Samoin kuin retoriset kysymykset, tämä tapa toisesta erottautumiseen vaikuttaa onnistuneelta, koska se on epäsuora tapa antaa ymmärtää, että toinen on jollakin tapaa epäilyttävä.

Seuraavissa esimerkeissä keskustelun teemana on meneillään äänestystilanne ja siihen liittyvä kysely siitä, mitä on vasemmistolaisuus ja miten ehdokas Halonen sen käsittää.

EA: -- minusta, (m) on hieno asia ett meillä on erilaisia vaihtoehtoja on, sosialistisia keskustalaisia, oikeistolaisia vaihtoehtoja. ja: ja tuoda ne reilusti esille -- 5b

EA: -- minusta o(n) ollu reilua että, siinä, ö vasemmiston ja keskustan ja oikeiston näkemy- näkemuserot ovat tulleet näkyviin. 6

Näissä esimerkeissä ehdokas Aho puhessa adjektiivin *reilu* ja implikaatioiden kautta voi rakentua kuulijalle selkeä kuva siitä, että toisen ehdokkaan puheet ovat olleet jollakin tavalla ”epäreiluja”. *ja tuoda ne reilusti esille* liittyneenä Halosen edelliseen puheenvuoroon, jossa hän ei tuo esille näitä eroja, sisältää tässä implikaation siitä, että *toinen ei näitä vaihtoehtoja tuo reilusti esille*. Ensimmäisessä esimerkissä Aho puhuu siitä, kuinka hienoa hänen mielestään on, että on muitakin vaihtoehtoja kuin keskusta ja liittyy tähän hienoa olemiseen myös sen, että vaihtoehdot tuodaan reilusti esille. Hetken kuluttua samassa keskustelussa Aho toistaa tämän ajatuksen (toinen esimerkki). Lausuman sisältämän implikaation kautta syntyy mielikuva siitä, että *ehdokas Halonen ei ole edeltävissä puheenvuoroissaan tuonut näitä eroja reilusti esille*, vaan on jollakin epäilyttävällä ta-

valla koettanut piilotella eroja. Tällaisesta ”salailusta” ei ole pitkä matka sellaisen kuvan rakentumiseen, että toisella puhujalla on kenties muitakin salaisuuksia. Herää kysymys miksi toinen puhuja koettaa salailla vasemmistolaisuuttaan? Tällaisella implikaatiolla siis helposti kyseenalaistetaan toinen ja rakennetaan ehkä kuulijan mieleen pelottavia uhkakuvia. Toisesta erottautuminen käy näin myös aika voimakkaasti. Puheenvuoro nostaa puhujan omaa profilia sen kautta, että puhuja siinä sanoo, kuinka hänestä on reilua olla avoin. Puhujasta rakentuu kuva reiluna ja rehellisenä ehdokkaana.

Toinen teema, jonka yhteydessä implikaatiot rakentavat toisesta erottautumista on EU:n Itävallan boikotointiin liittyvä keskustelu. Tässä keskustelussa Ahon erottautuminen Halosesta rakentui myös retorisisilla kysymyksillä, kuten jo aikaisemmin (edellisessä kappaleessa) osoitettiin. Kuten vasemmistolaisuuskysymyksen yhteydessä, myös tässä on Aholla mainio tilaisuus osoittaa Halonen jollakin tavalla epäilyttäväksi ehdokkaaksi. Edellisen kysymyksen yhteydessä Ahon puheesta rakentui kuva Halosesta epäilyttävänä, jotakin salailevana. Tämän teeman yhteydessä edellinen kuva vahvistuu ja lisäksi voidaan nähdä rakentuvan myös epäily Halosen pätevydestä ulkopoliittisissa asioissa.

EA: minusta tä- tässä asiassa, tehtiin ensimmäinen virhe siinä kun lähdettiin, tälle tuomitsemisen tielle 6b

EA: -- minun mielestäni parasta olisi toimia niin kuin euroopan parlamentti edellytti -- 7

EA: -- edes en oikein tiedä miten se kannanotto syntyi -- 7

Ensimmäinen esimerkki liittyy Ahon puheenvuoroon, joka alkaa heti sellaisen Halosen vuoron jälkeen, jossa Halonen on esittänyt oman kantansa siitä, oliko pääministerin yksipuolinen päätös oikea tapa tehdä päätös Suomen osallistumisesta Itävallan boikotointiin. Ahon lausuma sisältää presupposition *asiassa on tehty useita virheitä (ja tämä oli ensimmäinen)*. Passiivimuoto *tehtiin* voisi tietenkin periaatteessa sisältää myös puhujan, mutta tässä yhteydessä puhuja jää tekemisen ulkopuolelle, koska hän nimenomaan kritikoii tehtyjä toimenpiteitä. Toisessa esimerkissä voidaan Ahon lausumassa nähdä implikaatio siitä, että Halonen on toiminut tai ollut mukana toimimassa Euroopan parlamentin antamien ohjeiden vastaisesti. Puhuja itse sanoutuu irti päätöksiä tehneestä joukosta korostamalla lausumansa alussa sitä, mitä *hänen mielestään* olisi pitänyt tehdä. Kolmannen Ahon lausuman voisi ajatella tässä niin, että Aho myöntää tietämättömyytensä. Näin ei ehkä kuitenkaan tässä kontekstissa ole, vaan kyseessä on tässäkin toisen puhujan esityksen kyseenalaistaminen. *Edes en oikein tiedä* implikoi, että puhuja tietää paljon asioita ja

hänen kuuluisi tietää tämäkin asia, mutta hän ei kuitenkaan tiedä. Ja se, että hän ei tiedä, viittaa tässä siihen, että asiassa on jotakin salamyhkäistä ja epäilyttävää. Herää implikaatio siitä, että toinen puhuja, Halonen, on ollut tekemässä päätöstä, josta kukaan ei oikein tiedä, miten se on tapahtunut. Päätöksentekoa on tämän mukaan tahallaan salailtu ja pidetty pimennossa kaikilta muilta. Näin puhuja itse esittäytyy hyvänä ja viisaana erottautumalla toisesta, joka tässäkin on jollakin tapaa toiminut kyseenalaisesti.

Aho puhuu toistuvasti siitä, kuinka päätös boikotista tehtiin jotenkin epäilyttävästi, lisäksi Aho ei muutenkaan hyväksy tällaista EU:n puuttumista jäsenvaltion asioihin. Aho esittää uhkakuvia, joiden mukaan Suomi vielä joskus itse on tällaisen määrällyn kohteena. Tällaiseen tilanteeseen olisi osasyllinen Halonen, joka nyt on ollut mukana päätöksenteossa puuttumassa Itävallan asioihin. Suomi ei olisi saanut Ahon mukaan tukea tällaista päätöstä. Jatkuvasti syytösten kohteena ovat he, jotka ovat olleet mukana tekemässä tällaista huonoa, Suomellekin epäedullista päätöstä. Näihin päättäjiin Aho laskee mukaan myös Halosen ja antaa ymmärtää, että Halonen todella on syntipukki tässä asiassa.

[EA ((sanoo aikaisemmin)): (minu)sta tällais(a) tilannetta ei saisi syntyä ja senpä takia juuri suomenkaan ei ois pitänyt mennä tähän mukaan -- 9b]

TH: -- olemme itse, me olemme itse hakeneet euroopan unioniin hyväksyen – vaatimukset ja ne mitä on hyväksytty, niin kun silloinen pääministeri aho hyvin tietää ni niitä pitäs noudattaa. 10

TH: -- must ei oo mitään aihetta niinku antaa mulle sellasta roolia. että mä joutusin selittämään sitä että nyt mennään näin lujaa -- 13

Ensimmäisessä esimerkissä Halonen pääsee jo hieman puolustuslinjastaan ja lausuman sisältämä implikaatio siirtää osavastuun tapahtumista myös vastapuolen hartioille. Nyt Halonen ei ole enää ainoa ”epärehellinen”. Aho näkyy tämän implikaation kautta epäilyttävässä valossa: *Aho on itse ollut hakemassa Euroopan unioniin, hänen pitäisi tietää vaatimukset ja osata nyt elää sen mukaan, mitä itse on sopinut.* Lisäksi Ahon on turha tämän mukaan syyttää Halosta siitä, että tämä joutuu toimimaan sellaisten sopimusten mukaan, jotka Aho itse on aikoinaan hyväksynyt. Sanoilla *niin kuin silloinen pääministeri aho hyvin tietää* rakentuu tässä yhteydessä kuva siitä, että Aho kyllä tietää, mutta ei haluaisi tuoda tätä asiaa ilmi. Toisessa esimerkissä Halosen lausuma kontekstissaan implikoi, että Aho tarkoituksella koettaa leimata hänet tietynlaiseksi, antaa Haloselle tietynlainen *rooli*. Vaikka Halonen ei tässä lausumassaan suoraan viittaa Ahoon, että Aho olisi se, joka hänelle tätä roolia antaa, käy se kuitenkin selkeästi ilmi tästä kontekstista. Nuolijärven ja Tiittulankin mukaan tälle lausumalle on olemassa vain yksi tulkinta: *älä anna minulle sellaista roolia* (Nuolijärvi & Tiittula 2001: 596). Halosen lausumasta käy

ilmi sekin, että Halonen kokee joutuneensa tässä asiassa puolustelijaksi, kun hän sanoo, ettei hänen pitäisi joutua selittämään. Halosen asema puolustautujana ei tosin välttämättä johda häntä huonoon tilanteeseen väittelyssä, aikaisemman tutkimuksen yhteydessään esitettiin ajatus siitä, että tällaisen väittelyn voittajaksi saattaakin päätyä se, joka puolustautuu väittelyssä parhaiten (ks. s. 5).

Implikaatioiden kautta toisesta erottaudutaan myös puhuttaessa turvallisuuspolitiikasta ja puolustusmäärärahoista. Turvallisuuspolitiikka aiheena on puhujille todennäköisesti tärkeä ja tässä yhteydessä heille voi ajatella olevan tärkeää myös pystyä erottumaan toisesta. Turvallisuushan on katsojalle tärkeä asia ja esimerkiksi vaalikampanjoinnin aikaisissa mielipidekirjoituksissa presidentin nimenomaan toivottiin olevan kansan puolustaja ja siten myös kansalaisten turvallisuuden takaaja. Vaikka presidentin asemaa oli juuri perustuslailla muutettu, odotti yleisö vielä kuitenkin vahvaa presidenttiä. Esimerkiksi Anu Kuivasmäki on pro gradu -työssään todennut, että katsojien luottamus ehdokkaaseen vuoden 1994 vaaleissa nousi aina, kun ehdokas puhui turvallisuudesta (Kuivasmäki 2000). (Aarnio & Isotalus 2000: 14.)

Seuraavaa esimerkkiä ennen Halonen on puhunut omasta käsityksestään siitä, voidaanko jalkaväkimiinoista luopua ja mitä niistä luopuminen tai niiden uudistaminen tulee maksamaan ja mitä tehdään mahdollisten puolustusvoimain kopterihankintojen suhteen.

EA: mut kyllä tässä tietysti on nyt aika epärea(lis)tista kuvitella että kaikki nämä asiat, todella voitaisiin sovittaa siihen, budjettiin sen takia musta on kyllä, reilua tunnustaa se tosiasia ett -- 20

Tässä Ahon lausumassa implikaatio toisen kyseenalaisuudesta syntyy oikeastaan sanan *reilua* kautta. Heti lausumansa alussa Aho implikoi, että vastapuoli on epärealistinen. Vaikka Aho ei tässäkään suoraan viittaa Haloseen, voidaan keskusteluyhteydestä kuitenkin päätellä, että epäsuora viittaus *on nyt aika epärealistista* viittaa Haloseen. Epärealistisuus sinänsä on jo negatiivinen arvio toisesta, ja varsinkin presidenttiehdokkaasta. Varsinainen implikaatio liittyy siis *reilua*-sanaan, lausumaan *musta on kyllä reilua tunnustaa se tosiasia*. Tämä lausuman voisi tässä tulkita rakentavan kuvaa siitä, että on olemassa jokin tosiasia, jonka molemmat puhujat tietävät, mutta toinen ei suostu sitä tunnustamaan, vaan yrittää jollakin tavalla piilotella tätä tosiasiaa. Vaikka Aho puhuu tällä tavalla geneerisesti *on reilua tunnustaa*, sillä tässä kuitenkin selvästi viitataan vastapuoleen. Kuulija kyllä ymmärtää, että toisen puhujan, Halosen tulisi tämä tosiasia tunnustaa. Pirkko Nuolijärvi ja Liisa Tiittula ovat tarkastelleet puhuttelua juuri tässäkin samaisessa aineistossa ja heidän mukaansa implisiittistä epäsuoraa puhuttelua voi näennäisestä vältte-

lyn vaikutelmasta huolimatta pitää hyvin alleviivaavana ja painavana puhuttelun muotona. Puhuteltua persoonaa ei kieliopillisena subjektina tarvitse panna ilmi silloin, kun viitataan tietyn henkilön sanomisiin, kuten tässä: *on reilua tunnustaa* vrt. *sinun on reilua tunnustaa*. (Nuolijärvi & Tiittula 2001: 592.)

Implisiittisyys myös toiseen viitattaessa rakentaa toisesta erottautumista tekstissä tehokkaasti. Vaikka tässä kyseessä on periaatteessa väittäminen, jossa eriävät mielihälyt ja toisen epäilyttäväksi tekeminen voisivat tulla ilmi eksplisiittisestikin, on implisiittisyys kuitenkin ehkä suomalaisessa kulttuurissa onnistuneempi keino. Katsojat voisivat reagoida torjuvasti sellaiseen puhujaan, joka avoimesti hyökkäisi toista puhujaa vastaan. Nuolijärvi Tiittulakin mainitsevat siitä, kuinka vastakkaisuutta osoitettaessa on geneerinen muoto usein parempi keino kuin suora kieltäminen: toisen vastustaminen saadaan siten kyllä näkyviin, mutta hienovaraisemmin (Nuolijärvi & Tiittula 2001: 596). Siihen ei tavallaan voi kukaan puuttua. Toisen puhujan on myös vaikeampi puolustautua, koska syytökset ja hyökkäykset eivät ole suorita. Puhujan oman identiteetin rakentumisessa implisiittinen toisen syyttäminen on myös sikäli hyvä, että näin puhuja ei vaikuta itse niin syyttelevältä, vaan ainoastaan rehelliseltä totuuden etsijältä.

Erilaisilla implikaatioilla rakentuu toisesta erottautuminen myös muiden teemojen yhteydessä kuin mitä on aikaisemmin esitelty. Hyvinvointiyhteiskunnasta keskusteltaessa ajatukset tuntuvat eroavan ja toista kyseenalaistavia implikaatioita on jonkin verran.

TH: -- minun mielestä me tarvitaan tän huippuosaamisen, ö lisäksi ni paljon, nimenomaan pienen, piente ja keskisuurta, yritysmaailmaa ja olen, lämpimästi tukemassa tätä [välissä toimittajan kommentti puheenvuorojen pituudesta]

EA: mutta mutta mitä tulee tähä lämpimiin sanoihin näistä yrittämisistä ni kyllä se joka tuntee yrittämisen arkipäivän ni tietää että se, lämmin sana ei kauheesti auta 24b

Yrittämisestä puhuttaessa Ahon puheenvuorossa kyseenalaistuu tehokkaasti Halosen yritys puhua yritysten puolesta. Ahon puheesta saa sellaisen kuvan, että Halonen ei tunne yrittämisen arkipäivää ja että hänen tukensa ei riitä. Implikaatio tässä on, ettei Halonen tunne yrittämisen arkipäivää (*se joka tuntee yrittämisen arkipäivän ni tietää että se, lämmin sana ei kauheesti auta*). Samalla tässä tehdään naurettavaksi koko Halosen kommentti. Halosen puhe lämpimästä tukemisesta käännetään kielikuvan tasolta konkreettiseksi toiminnaksi kuulijan korviin ja saatetaan näin naurunalaiseksi. Ja toisesta erottautuminen tapahtuu voimakkaasti. Aho itse puolestaan esittäytyy tässä yhteydessä yrittämisen arkipäivän tuntijana.

Hyvinvointiyhteiskuntateeman yhteydessä Aho ja Halonen keskustelevat myös siitä, miten huonossa taloudellisessa tilanteessa olevia kuntia voitaisiin auttaa, mitä pitäisi tehdä, että nämä kunnat (esimerkkinä Aho mainitsee Lieksan) pääsisivät ”jaloilleen”. Tässä keskustelussa mielipiteet eroavat ja tekstistä voidaan nähdä piirteitä, joilla toisesta erottaudutaan.

[EA: -- minusta ei tarvita mitään jukka pekkarisen työryhmää selvittämään]

TH: --pekkarinen selvittää tällä hetkellä valtion ja kuntien välisten, maksuvaikkeuksien syitä ja mä oon käsittänyt se(n) että se on (ollu) meidän kaikkien tahto että näin tehdään --
27

Tässä esimerkissä Halosen lausuma sisältää implikaation siitä, että myös Aho on omalta osaltaan hyväksynyt Pekkarisen työryhmän aikanaan, kun siitä on päätetty. Halosen lausuman *meidän kaikkien* pitää sisällään myös toisen paikalla olevan puhujan, siis Ahon, vaikka Aho edellisessä lausumassaan onkin pitänyt puheena olevaa työryhmää aivan turhana. Poliittisessa elämässä niin sanotuksi takinkääntäjäksi leimautuminen lienee kaikkea muuta kuin positiivista. Tähän samaan aiheeseen liittyen on keskustelussa myös muutama muu kiinnostava implikaatio.

TH: -- me oltiin molemmat siellä seminaarissa missä kunta-alan ihmiset, toivotti tervetulleeksi tämän jukka pekkarisen, toimikunnan että ei nyt petetä heitä eikä, lopeteta tätä selvi(tystä). 27b

Tämän aiheen yhteydessä Halonen näyttää selvemmin erottautuvan Ahosta. Tässä esimerkissä Halosen puheesta voisi ajatella rakentuvan kuva Ahosta pettävästä ihmisestä: *olttiin molemmat siellä seminaarissa* ilmoittaa sen, että Ahokin on ollut mukana päätöksiä tekemässä ja nyt Halonen vetoaa Ahoon, että tämä ei pettäisi näitä kunta-alan ihmisiä, joille molemmat ovat eräällä tavalla lupauksia antaneet. Kun Aho vielä yrittää puolustella kantaansa sanomalla, että toimenpiteiden ei tarvitse odottaa selvitystä ”*jonka kaikki jo kuitenkin tietävät*”, kuittaa Halonen tämän seuraavasti:

TH: -- tämä on sitä pitkäjänteistä politiikkaa, jota nyt a- kaikeks onneks tämä hallitus tekee. 28

Pitkäjänteinen politiikka on sanapari, jolla voi ajatella olevan myönteinen arvolataus katsojan mielessä. Pienellä painotuksella sanan *tämä* ensimmäisellä tavulla Halonen implikoi ajatuksen siitä, että edellinen hallitus ei tällaista politiikkaa – ikävä kyllä – ole tehnyt. Edellinen hallitus on tässä yhteydessä merkityksellinen siksi, että sen pääministerinä on ollut vastaehdokas Esko Aho.

8.2. Puhujien suhteet yleisöön

Tässä tutkimuksessa otetaan huomioon ei pelkästään puhujien suhde toisiinsa vaan myös puhujien suhde yleisöön. Yleisö voidaan tässä käsittää sellaiseksi katsojajoukoksi, joka seuraa televisiokeskustelua kotonaan televisioiden ääressä tai niiksi katsojiksi, jotka ovat päässeet seuraamaan ja kommentoimaan keskustelua paikan päälle studioon. Tässä yleisöllä tarkoitetaan pääasiassa studiossa paikalla olevaa yleisöä, koska siihen näyttää rakentuvan erityinen suhde sen vuoksi, että yleisö muodostuu molempien ehdokkaiden tukijoukoista ja että yleisö pääsee myös tekemään kysymyksiä ehdokkaille. Vuorovaikutus paikalla olevan yleisön kanssa on suurempaa kuin ”kotiyleisön” kanssa.

Se, että vastaehdokkaan tukijoukosta joku esittää kysymyksen asettaa tässä aineistossa nämä ehdokkaat mielenkiintoiseen tilanteeseen. Vastapuolen esittämistä hankalistakin kysymyksistä selviytymisen tapa näyttäisi erottavan näitä puhujia selvästi toisistaan. Puhujilla on pääasiassa hyvin erilainen tapa suhtautua vastapuolen kysymyksiin.

Kysymys siitä, miten puhujat suhtautuvat yleisöön näyttäisi liittyvän myös heille rakentuviin viestintätyyleihin. Faircloughin mukaan puhujan viestintätyyli on yksi puhujan identiteettiä rakentava piirre. Viestintätyylillä Fairclough tarkoittaa sitä, onko puhujan puhe esimerkiksi hyvin virallisen tyylistä vai jutusteleeko hän (esimerkiksi poliitikko). (Fairclough 1997a: 140.) Tässä aineistossa puhujille näyttää rakentuvan hyvin erilaiset viestintätyylit ja nämä tyylit ovat selvästi näkyvissä muun muassa juuri siinä, miten puhujat suhtautuvat yleisön heille esittämiin kysymyksiin eli siis heidän vastaustyyliinsään.

Puhujien suhde yleisöön nousi tässä tutkimuksessa esille ensimmäisenä siten, että toisen puhujan, Esko Ahon, vastaukset yleisökysyjille pistivät silmään ikävän sävynsä vuoksi. Ahon vastauksista yksi toisensa jälkeen tuntui alkavan jonkinlaisella ivalla kysyjää tai kysymystä kohtaan. Vaikutti siltä, kuin Aho olisi kokenut myös nämä vastapuolen kysyjät vastustajikseen, joita pitää kohdella jotenkin hyökkäävästi. Kiinnostavaa tässä on ollut se, että Aho ei oikeastaan missään vaiheessa ole kohdellut varsinaista kilpakumppaniaan yhtä ikävästi. Tai ainakin Ahon ikävät kommentit Haloselle ovat olleet paljon epäsuorempia kuin hänen kommenttinsa yleisökysyjille. Kokiko Aho niin tärkeäksi erottautua kaikin mahdollisin tavoin Halosesta, että hän pyrki erottautumiseen selkeästi myös hänen kannattajistaan ja näin sitten monessa tapauksessa suorastaan nolasi Halosen kannattajia heidän esittäessään kysymyksiä Aholle? Ahon pyrkimyksiä emme voi tietää,

aineiston perusteella kuitenkin näyttäisi rakentuvan kuva kiihkeästi kysyjistä erottautuvasta puhujasta.

Tässä voitaisiin ajatella, että erottautuminen kiteytyy puhujien erilaisiin vastausstrategioihin. Suojanen on puhunut poliitikkojen puheen erilaisista väistelyviestinnän strategioista, mutta tässä ei ainakaan joka kohdassa ole kyse väistelystä. Vaikka kaikki näiden puhujien vastausstrategiat eivät osukaan Suojasen tekemiin luokitteluihin, voidaan Suojasen ajatuksista löytää kuitenkin jotakin tähänkin aineistoon sopivaa. Suojasen mukaan poliittinen sanoma ei aina näy ilmiviestistä, vaan se usein kätkeytyy piiloviesteihin. Väistelyn strategiat voivat sisältää erilaisia piiloviestejä. Näitä väistelystrategioita Suojanen esittelee useita, esimerkiksi hautausstrategia, sekoitusstrategia, mustaamisstrategia ja niin edelleen. Mustaamisstrategia liittyy tässä jo aikaisemmin puheena olleeseen toisesta erottautumiseen. Siinä saatetaan esimerkiksi päätöksenteko kyseenalaiseksi, tehtävänä on kirkastaa omaa otsaa ja suoraselkäistä ajattelua. Suojasen mukaan strategia kuuluu kiinteästi poliittisen viestinnän emotiiviseen tasoon. Ilman vastakohta-asettelua (me=h hyvä, muut=paha) poliittinen viestintä ei tulisi toimeen. (Vrt. kappale 3.3.1.3. *Identiteetti, samastuminen ja politiikka.*) (Suojanen 1989: 94—95.) Tässä aineistossa molempien puhujien vastauksista osan voi tulkita menevän Suojasen esittämään myötäelävän strategiaan. Myötäelävän strategialla Suojasen mukaan luodaan myönteinen mielikuva vastaanottajassa. Siinä puhuja aloittaa vastauksensa empaattisella lauseella, mutta irtisanoutuu kuitenkin myöhemmin lauseessa asiasta, esimerkiksi: *hyvä ajatus, mutta en ole kiinnostunut tästä asiasta.* (Suojanen 1989: 94—95.)

Ahosta on aikaisemmin puhuttu esiintyjänä, josta helposti saattaa rakentua kuva ylimielisenä puhujana. Ylimielisyys on tässäkin sopiva sana kuvaamaan Ahon käytöstä. Vaikka Aho onkin harjaantunut puhuja, hän ehkä tässä yhteydessä erehtyi vääränlaiseen viestintätyyliin. Ahon hyökkäävä tyyli erottuu selvästi jo siitäkin syystä, että toisen puhujan, Halosen, tyyli on täysin erilainen.

Tässä yhteydessä kuvaa puhujista rakentavat heidän erilaiset vastaustyyliensä yleisön kysymyksiin. Haastattelijoiden kysymyksiin vastauksissa ei ollut havaittavissa yhtä selkeitä tyylieroja. Seuraavassa joitakin esimerkkejä Ahon vastauksista yleisölle.

EA: no mä ehdin jo äsken vastata kertaalleen mutta otetaan vielä uudelleen -- 10b

EA: jos ei se tämän, vaalikampanjan aikana ole tullut ilmi nin, olen kyllä huonosti silmaissut itseäni tai sitten, sitten edustaja krohn on vähän huonosti kuunnellut -- 13b

EA: no mä luulen että tämä, tähän kysymykseen tarkka kuulija on kyllä saanut jo kauan sitten vastauksen-- 15b

Jos näitä vastauksia tulkittaisiin Suojasen määrittelemien vastausstrategioiden valossa, voisi näitä Ahon vastauksien alkuja pitää mustamaalaamisstrategian mukaisina vastauksien aloituksina. Aho aloittaa vastauksensa näissä kaikissa tapauksissa huomauttamalla, että kysyjän olisi pitänyt jo saada vastaus. Ahon tyyli rakentuu kovin hyökkääväksi siihen nähden, että yleisön tapa esittää hänelle näitä kysymyksiä ei ole ollut mitenkään uhkaava.

Y: -- miksi hallitus suosi pankkeja, ja yrittäjät, joista itseki puhutte ni, a- ajautuivat konkurssiin itsemurhiin, täydelliseen tuhoon.

TOIM: aho vastaa.

EA: saanko ensin kysyä, m- mitäs pankkia suosittiin.

Y: pankkituessahan annettiin

[EA: siis mikä]

[Y: pankeille tukea]

EA: mutta ois mukava kuulla mikä oli se pankki jota suosittiin suomen työvänsäästöpankki vai, vai es es pee vai vai mikä pankki.

Y: onne- onneks minun ei tar- tarvitse olla --

[EA: mielellään jos kysyy mä oletan aina jos kysyjä kysyy ni hän vähän tietää vastauksestaki jotaki. ((yleisö taputtaa))

Tässä esimerkissä Aho kiertää kysymyksen alkamalla tentata kysyjää tässä yhteydessä ikävään sävyyn. Negatiivista sävyä Ahon lausumiin tuovat muun muassa *-s*-liitepartikkeli *mitä*-sanon yhteydessä: *mitäs pankkia*, lausuma *ois mukava kuulla* sekä viimeisen kommentin vihje siitä, että kysyjän pitäisi tietää jotakin siitä, mistä puhuu. *-s*-liitepartikkeli *mitä*-sanon yhteydessä luo kuvaa vähättelevästä, epäuskovasta asennoitumisesta kysymykseen. Penttilän mukaan *-s* antaa sanottavalle lievemmän, usein tuttavallisen sävyn (Penttilä 1963: 121). Muikku-Werner huomauttaa edelleen, että tuttavallisuutensa vuoksi *-s*-partikkeli soveltuu lähinnä statukseltaan ylempään ystävällisyyden osoitukseksi (Muikku-Werner 1993: 192). Tässä *-s*-partikkelin voidaan nähdä rakentavan kuvaa puhujasta juuri statukseltaan ylempänä, mutta ystävällisyyttä tai kohteliaisuutta se ei tässä osoita, sen voi tulkita ympäröivästä kontekstista. Yleisön edustaja joutuu loppupuolella tätä katkelmaa jo hieman hämilleen tilanteesta, johon hän on yllättäen joutunut. Yleisön taputuksesta päätellen ainakaan Ahon puolen kannattajat yleisössä eivät ole kokeneet tätä tilannetta ikävänä. Yleisön taputukset kuunneltuaan Aho jatkaa vastaustaan, muttei kuitenkaan vastaa esitettyyn kysymykseen.

Tässä aineistossa yksi puhujan identiteettiä rakentavista piirteistä näyttäisi siis olevan puhujan suhde yleisöön, miten puhuja suhtautuu yleisössä oleviin vastaehdokkaan kannattajiin. Identiteettiä se rakentaa tässä Ahon tapauksessa samalla tavalla kuin muukin erottautuminen. Tässä keinona erottautua on siis suhtautua osittain kielteisesti vastaehdokkaan kannattajiin.

Toiselle ehdokkaalle, Haloselle sen sijaan rakentuu hieman erilainen viestintätyyli suhtautumisessa yleisökysyjäin. Halosen vastaukset toisin kuin Ahon olivat

enimmäkseen melko neutraaleja kysyjän ja kysymyksen suhteen eli hän ei juurikaan arvioinut kysyjää sen enempää kuin kysymyksiäkään vastauksissaan. Useimmat Halosen vastaukset yleisön kysymyksiin alkoivat suoralla vastauksella, kuten seuraavassa esimerkissä:

Y: -- jos teistä tarja halonen tulee presidentti, ni mikä on konkreettinen teko, yrittäjien eteen ja yrittäjyyden eteen.

TH: no konkreettinen teko on se että, olen, niinkun oon ollu tähänkin asti niin. ö halukas yhteistyöhön kuulemaan yrittäjien kantoja -- 32b

Aineistosta löytyy kuitenkin pari tapausta, jossa vastaukset muistuttavat Suojasen esittelemää myötäelävän strategiaa (ks. edellä):

TH: no, mä(ä) voin lohduttaa tässä suhteessa kysyjää että -- 11

TH: kyl siinä, tää on iha hyvä näkökulma sen takia et niinku -- 16

Näissä esimerkeissä Halonen aloittaa vastauksensa empaattisella lauseella, joka tässä kiinnittää huomiota siksikin, että se eroaa niin selkeästi vastaehdokkaan vastaustyylistä.

Puhujien yleisöön rakentuvat suhteet ovat siis tässä puhujien välillä kovin erilaiset. Kuten jo alussa mainittiin, Aholle näyttäisi olevan tärkeämpää erottautua myös vastapuolen kysyjistä. Ahon vastaukset rakentuvat erityisesti keskustelun alkupuolella melko ylimielisiksi, toisin kuin Halosen vastaukset, joissa enimmäkseen säilyy jonkinlainen neutraalius kysyjää ja kysymyksiä kohtaan. Ahon vastauksissa ylimielisyyttä rakentaa muun muassa juuri kysyjien ja esitettyjen kysymysten arviointi.

9. SOSIOKULTTUURINEN KONTEKSTI TULKINNAN TUKENA

Diskursiiviset ja sosiokulttuuriset käytännöt liittyivät Norman Faircloughin tekstin tulkinnan kehikkoon. Tässä niin sanotussa upotuskehikossa edellä mainitut käytännöt ympäröivät tekstiä siten, että niiden kautta voidaan etsiä tulkintaa ja selityksiä tekstin piirteille.

Kun kyseessä on mediateksti, kuten tässä, liittyy siihen useita erilaisia diskursiivisia käytäntöjä. Jo se, että kyseessä on televisiossa käyty keskustelu, muodostaa tekstille omat tulkinnalliset piirteensä. Keskustelu on myös toimittajien ohjailema, institutionaalinen keskustelu, mikä myös vaikuttaa tulkintaan. Lisäksi tässä yhteydessä voidaan ottaa huomioon se, että paikalla on yleisöä, joka myös voi osallistua keskusteluun. Jos ajatellaan, että diskursiiviset käytännöt sisältävät sekä tekstin tuotannon tavat että tekstin kuluttamisen tavat, otetaan tässä huomioon myös se, mihin tarkoitukseen tämä teksti on, mihin katsoja (kuulija) sitä käyttää.

Aineistona olevan vaalikeskustelun nimenä oli *Viimeinen kaksintaistelu*, joka jo luo kuulijalle mielikuvaa siitä, että tulossa on jonkinlainen vastakkainasettelu puhujien välillä, väittelytilanne. Kun katsojalla on oletus keskustelun väittelynomaisuudesta, saattaa jo tämä tieto johtaa tietynlaisiin tulkintoihin tekstistä, esimerkiksi puhujien viattomat kommentit saatetaan tulkita vihamielisiksi. Puhujat on asetettu istumaan ”näyttämölle” vierekkäin, ei vastakkain, mitä saattaisi väittelytilanteessa odottaa. Vierekkäin istuminen saattaa tässä johtaa siihen, että toiseen ei oteta niin selvää kontaktia, esimerkiksi katsekontakti puhujien välillä jää vähäiseksi. Kilpailutilanteen lisäksi myös tällainen asento toiseen nähden saattaa edesauttaa tässä aineistossa esiintyvää selkeää erottautumista toisesta. Puhujien vierekkäin asettelu johtunee siitä, että siten he ovat molemmat katsojien kunnolla nähtävissä. Paikalla oleva yleisö istuu ehdokkaiden takana niin, että se muodostaa eräänlaisen taustan tälle keskustelutilanteelle ja -paikalle.

Tällaisessa institutionaalisessa keskustelussa jotkin keskustelun piirteet on jo ennalta määrätty. Tässä keskustelussa toimittajat ovat ohjaamassa keskustelua ja keskustelun aiheet on ennalta määrätty, toimittajat katkaisevat keskustelun niin halutessaan ja siirtyvät seuraavaan aiheeseen. Puhujille rakentuvat identiteetit tässä eivät kuitenkaan ehkä niin paljon, kuin voisi olettaa, ole liittyneinä puheenaiheisiin. Tosin Itävaltakysymyksen yhteydessä tulee esille esimerkiksi Halosen päätöksenteossa mukanaoleminen erityisen selvästi.

Tämän keskustelun katsoja katsoo tätä väittelyä todennäköisesti joko päästäkseen selvyteen siitä, kumpaa ehdokasta hän tulevana sunnuntaina äänestäisi tai seuratakseen kannattamansa ehdokkaan menestystä väittelyssä. Se, että jokainen katsoja ei ole vielä ehdokastaan valinnut heijastuu tähän keskusteluun selvimminkin ehkä siten, että tekstissä korostuu toisen kyseenalaistaminen ja toisesta erottautuminen. Yksittäisiin katsojaryhmiin on tuossa vaiheessa enää, kaksi tuntia kestävästä keskustelusta aikana vaikea vedota.

Tekstin piirteiden selittämisen apuna ovat tässä myös taustalla olevat sosiokulttuuriset käytännöt. Tekstin sosiokulttuurisen taustan tarkastelu antaa joitakin kiinnostavia näkökulmia tekstin piirteiden selitykseen. Vaalikampanjoinnin aikaisissa mielipidekirjoituksissa presidentiltä perättiin rehellisyyttä, inhimillisyyttä sekä realistisuutta katsojien keskuudessa. (Aarnio & Isotalus 2000: 14.) Sen, millaista presidenttiä odotettiin, millainen käsitys presidenttiydestä suomalaisilla on ollut ja millaista ihmistä ehkä nytkin siten tähän tehtävään haluttiin, voidaan tulkita näkyvän tästä tekstistä. Puhujille rakentuneet identiteetit noudattelevat aika pitkälle näitä katsojien odotuksia. Rehellisyys ja rea-

listisuus katsantokannoissa tuli esille toisesta erottautumisen yhteydessä lähinnä siten, että erilaisilla vihjemerkityksillä rakentui mielikuvia siitä, että toinen ei ole realistinen, toinen ei ole rehellinen, mikä edelleen rakensi puhujasta itsestään kuvaa rehellisenä ja realistisena ehdokkaana.

Vaalikampanjan aikaisissa mielipidekirjoituksissa oli presidentin toivottu olevan myös valtion ylin edustaja ja kansan puolustaja sekä kansaa yhdistävä presidentti (Aarnio & Isotalus 2000: 14). Suomalaisuuden identiteetti korostui toisella ehdokkaista, Esko Aholla, ja hänen puheessaan nimenomaan tuli esille halu olla koko Suomen presidentti: ”meidän täytyy löytää toisemme suomalaisina”, ”jokaisen suomalaisen yhteinen etu on se että tämä maa kehittyy tasapainoisesti”. Tällaisten retoristen, runollistenkin lausumien voisi tässä nähdä rakentavan kuvaa valtionpäämiesmäisyydestä, puhuja hallitsee valtion päämiehelle ominaisen kaunopuheisen puhetyylin. Toive saada kansaa yhdistävä presidentti näkyi erityisesti Esko Ahon puheenvuoroissa: hän korostaa tuntemustaan sekä maaseudun että kaupungin asioista (ks. kappale 5.1. ”Pitkä kokemus”). Aho kuitenkin aikaisemmin on selkeämmin profiloitunut maaseudun edustajaksi, onhan hän keskustalainen ja lähtöisin Pohjanmaalta. Äänestystilanne keskustelun aikaan kannusti sekin samaan suuntaan: Ahon kannattajat olivat pääosin kehäkolmosen pohjoispuolelta ja Halosen kannattajat sieltä eteläpuolelta. Niinpä Aho korostaa puheissaan pariinkin otteeseen olevansa helsinkiläinen (ks. kappale 7. *Suomalaisuus identiteettinä*).

Kun presidentinvaalien toisella kierroksella ovat vastakkain mies ja nainen, olisi voinut olla mielenkiintoista tarkastella aineistoa myös sukupuolten välisten erojen näkökulmasta. Jaana Kuusipalo on tehnyt kiinnostavan havainnon ehdokkaiden vaalikampanjoinnista. Hänen mukaansa vaalikampanjoinnissa nojattiin sellaisiin kulttuurisiin uskomuksiin, että miehet ovat päteviä jo pelkästään sukupuolensa ansiosta, naisten täytyy jollakin muulla tavalla todistaa pätevyytensä. Miesehdokkaista ei kampanjoinnin aikana markkinoitu ”pätevinä miehinä”, siihen riitti naissukupuolen rinnalla pelkkä miessukupuoli. Esimerkiksi juuri Halosta sen sijaan mainostettiin nimenomaan ”pätevänä naisena”: naiseus ja siihen kulttuurissamme implisiittisesti liittyvä ”epäpätevyys” piti kompensoida erityisellä maininnalla. (Kuusipalo 2000: 2.) Tässä aineistossa voidaan nähdä joitakin piirteitä, jotka Halosella enemmän kuin Aholla rakensivat asiantuntijuutta. Esimerkiksi Halosen puheessa useaan otteeseen tulivat esille päätöksenteossa mukana oleminen sekä asiantuntijuus myös sen kautta, että hän korjasi toisten sanomisia sekä puhui siitä, miten asiat tulevat menemään eli arvioi tulevaisuutta. Ehkä tästä sukupuolikysymyksestä siis

voitaisiin löytää selitystä sille, miksi Haloselle tässä aineistossa rakentui voimakkaammin asiantuntijuuden identiteetti kuin Aholle.

Vuoden 2000 presidentinvaalien toisen kierroksen yhteydessä tärkeä kysymys oli myös vasemmisto—porvarillisuus-vastakkainasettelu. Tämä tuli esille heti tämänkin aineiston alussa. Erityisesti toisesta erottautumisen yhteydessä vasemmistolaisuus oli toisen ehdokkaan, Ahon, puheessa esille tuleva piirre. Vasemmistolaisuuteen yhdistyi Ahon puheessa salailua ja taustan häivyttämistä. Vaalien aikaisissa pääkirjoituksissa oli käytetty hyväksi samoja aseita: Halosen kannattaminen liitettiin vanhentuneisiin katsantokantoihin, Halosen *tiivis vasemmistolainen rintama* muodostui *kommunistien perillisistä* (Aarnio 2000: 122).

Tämän vaalikeskustelun esittämisen aikaan kaksi päivää ennen vaaleja oli katsomossa vielä joukko äänestäjiä, jotka eivät olleet tehneet päätöstään siitä, kumpaa ehdokasta äänestäisivät. Nämä katsojat olivat ehdokkaille siinä mielessä tärkeitä, että he saattoivat hyvinkin olla ratkaisemassa äänestyksen tiukaksi tulossa olevaa tulosta. Puhujille rakentuneet identiteetit olivat tässä kuitenkin kovin yleisiä, esimerkiksi asiantuntijuus ja suomalaisuus. Ehkä ehdokkaat eivät uskaltaneet enää vedota kovin pieniin, rajattuihin joukkoihin. Katsojalle tämä keskustelu puolestaan saattoi olla merkittäväkin vaikuttaja äänestyspäätöstä tehtäessä. Omaa paremmuutta toiseen nähden saatettiin tässä korostaa juuri tästä syystä: erottauduttiin toisesta ja toiseen liittyvistä negatiivisista asioista ja rakennettiin siten positiivista kuvaa itsestä.

Ehdokkaat arvoivat oman menestyksensä syitä Helsingin Sanomissa tammikuussa 2000 (ks. *Johdanto*). Tuolloin Halonen arvioi kannatuksensa kasvun johtuneen siitä, että hän oli itse ehtinyt tapaamaan ihmisiä, kun taas Aho arveli, että hänen sanomansa uusista turvallisuusuuskista on herättänyt toivottua vastakaikua. Ehdokkaiden omissa arvioissa heijastuu sama perusero ehdokkaiden välillä, joka tulee esille läpi tämän aineiston. Halosesta rakentuu kuva inhimillisenä, ihmisiä lähellä olevana, empaattisena ehdokkaana, kun taas Ahosta rakentuvassa kuvassa korostuu perinteisempi poliittisuus, suomalaisia uhkilta suojeleva valtionpäämies. Heidi Liehun mukaan Halonen saattoi voittaa vaalit osittain sen tähden, että hänen hahmonsa haluttiin nähdä symboloivan kaikkea sitä, mitä uuden vuosituhannen alkaessa naiselta odotetaan: empatian ja myötätunnon arvoja, suvaitsevaisuutta (Liehu 2000: 21). Halosen empaattisuus toiseen ehdokkaaseen verrattuna tuli tässä tutkimuksessa esille muun muassa opettajuuden identiteetin yhteydessä (Halosen kehottavat kommentit) sekä yleisöön suhtautumisen yhteydessä. Yleisöön suhtautumisessa Halosen viestintätyyli oli neutraalimpi, läheisempi kuin Aholla, jonka

puheesta tuossa yhteydessä rakentui melko hyökkäävä kuva. Ahon poliitikkomaisuus rakentui myös muun muassa suomalaisuus-identiteetin yhteydessä.

Puhujien ja yleisön välille rakentuneet suhteet olivat tässä kiinnostavia jo senkin vuoksi, miten selkeästi puhujat tässä erosivat toisistaan. Kiinnostavaa tässä on myös se, mitä puhujien suhde yleisöön kertoo puhujista. Faircloughin mukaan puhujien ja yleisön väliset suhteet heijastelevat yleisempiä valtasuhteita (Fairclough 1997a: 167). Se, että Ahosta rakentui yleisösuhteen yhteydessä ylimielinen ja hyökkäävä kuva, voitaisiin tässä yhteydessä tulkita siten, että se jatkaa Ahosta rakentuneen poliitikon identiteetin rakentumista. Ahosta voidaan väittelyssä nähdä rakentuvan kuva yleisöä ylempiarvoisena puhujana. Aho on tässä keskustelussa *presidenttiehdokas*, johon nähden yleisö on alempiarvoinen, eikä voi asioita niin hyvin tietää, kuin vastaajana ollut ehdokas Aho. Halonen puolestaan säilytti neutraalimman, jopa myötäelävän, empaattisen suhteen yleisöön. Niinpä Halosen voidaan nähdä olleen tasavertaisempi yleisön kanssa kuin Ahon. Halosen onnistumista televisioesiintymisissä Ahoa paremmin on jopa osaltaan selitetty tähän liittyen: Halonen onnistui nonverbaalisen viestintänsä avulla viestimään Ahoa enemmän ystävällisyyttä ja tasavertaista suhtautumista katsojiin. Halosen voi tässä väittelyssä nähdä onnistuneen hankalassa tehtävässä: hänen puheistaan rakentui samanaikaisesti vaikutelma sekä pätevyydestä että miellyttävyydestä, jotka helposti ovat vastakkaiset tavoitteet. (Isotalus 2000: 170.)

10. PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu identiteettien rakentumista presidenttiehdokkaille television vaalikeskustelussa sekä sitä, millaisten kielenkäytön piirteiden kautta identiteetit rakentuvat. Yhtä identiteettiä rakentavat kielen piirteet muodostavat tässä niin sanotun diskurssin, puhettavan, josta puhujalle rakentuva identiteetti voidaan muodostaa. Tässä aineistossa ehkä voimakkaimmin kautta koko tekstin esille nousee asiantuntijuuden ja toisesta erottautumisen diskurssit. Asiantuntijuuden identiteetti rakentui molemmille puhujille, hieman erilaisilla kielen keinoilla kuitenkin. Molempien puheessa asiantuntijuutta rakensi kokemuksen osoittaminen, *-han*-liitepartikkelin käyttö sekä asiantuntijoihin vetoaminen. Ahon puheessa asiantuntijuuden rakentumisessa korostui kokemus sekä erilaisten tilastojen ja lukujen esittäminen. Halosen puheelle ominaista oli päätöksentekijänä toimiminen, toisten sanomisten korjaaminen, futuuri sekä asioiden tarkistamisesta

puhuminen. Opettajuuden identiteetti rakentui myös molemmille puhujille. Suomalaisuuden identiteetti sen sijaan rakentui selkeästi vain toiselle puhujista, Esko Aholle. Molemmat puhujista erottautuivat toisistaan, mutta vain Aho erottautui kysymyksiä esittäneestä yleisöstä. Kokonaiskuvana puhujista voidaan sanoa, että Haloselle tekstin perusteella rakentunut identiteetti piti sisällään joitakin hänestä rakentuvaa kuvaa pehmentäviä piirteitä, kun taas Aholle rakentunut identiteetti oli enemmän lujan, perinteisen politiikan kuva. Aineistossa puhujille rakentuneet identiteetit vaihtelivat keskustelun kuluessa ja olivat limittäisiä, kummallekin puhujalle rakentui useampia erilaisia identiteettejä.

Erlaisista rakentuvista identiteeteistä voidaan nähdä myös se, mitä diskursseja puhuja puheessaan kaiuttaa eli kenen äänellä puhuja puhuu. Näin siksi, että jos identiteetin rakentuminen ajatellaan samastumiseksi johonkin, niin voidaan ajatella myös, että puhuja kaiuttaa niiden ääniä, joihin hän samastuu. Se, kenen äänellä puhuja puhuu, kenen intressejä hän ajaa, siihen hän myös samastuu, sellainen myös hänen identiteetistään rakentuu.

Vaikka tässä tutkimuksessa ei ennalta asetettukaan mitään kovin tarkkoja hypoteeseja, mainittiin kuitenkin jossain vaiheessa (ks. kappale 4.3. *Tutkimushypoteesi*), että on oletettavaa, että puhujat vaikuttavat puheissaan asiantuntijoilta. Aikaisemmin on esitetty joitakin tulkintoja sille, miksi juuri tällainen identiteetti oli tässä aineistossa niin voimakkaana. Kiinnostavaa oli se, millaisten kielenkäytön tapojen kautta asiantuntijuus rakentui. Puhujan asiantuntemus rakentui vähemmän suoraan asiantuntemuksesta puhumalla kautta kuin implisiittisillä merkityksillä. Asiantuntemus saattoi rakentua sen kautta, miten puhuja esitti asiat tosina, itsestäänselvinä, miten kokenut puhuja puheidensa perusteella oli tai miten hän vihjasi tuntevansa muita asiantuntijoita, tavallaan kuuluvansa asiantuntijoiden joukkoon.

Jos asiantuntijuuden rakentuminen oli odotettavissa, saattoi myös sosiaalipsykologian identiteettiteorian perusteella päätellä, että puhujat tulevat tekstissä erottautumaan toisistaan. Se, millä tavalla tämä erottautuminen tapahtui, ei tässä kuitenkaan ollut ennalta arvattavissa. Erityisesti keskustelukumppanin voimakas kyseenalaistaminen oli yllättävää. Tällaisessa suomalaisen kulttuurin vaalikeskustelussa ei olisi odottanut olevan niin paljon toista kohtaan tavallaan hyökkääväkin aineistoa. Ensikuulemalta ja -näkemältä keskustelu oli kuitenkin vaikuttanut kovin kohteliaalta. Vasta tekstin yksityiskohtaisempi tarkastelu alkoi paljastaa erilaisia asioita ”näennäisen” kohteliaisuuden takaa. Voimakkaalle toisesta erottautumiselle voidaan hakea selitystä myös poliittisesta retorikasta. Erkki Karvosen mukaan ehdokkaan olisi pystyttävä puhuttelemaan ihmisiä mah-

dollisimman laajasti ja luomaan mahdollisimman kattavia identifikaatioita. Tässä tällaisia identifikaatioita ovat juuri asiantuntijuus hyvänä presidentin (ja kenen tahansa ihmisen) ominaisuutena sekä suomalaisuus, joka tietysti puhuttelee jokaista suomalaista. Karvosen mukaan kuitenkin yleisten identifikaatioiden luominen uhkaa tehdä puhuttelun abstraktiksi ja tyhjäksi. Sen vuoksi voisikin ajatella, että näille ehdokkaille oli tärkeää erottautua toisesta ja kyseenalaistaa toinen, jotta olisivat saaneet mahdollisimman monen äänestäjän samastumaan itseensä. (Karvonen 2000: 141.) Toisaalta erottautumisen voisi ajatella olevan tällaisessa keskustelussa merkityksellistä siksi, että kun kyseenalaistetaan toinen ja toisen sanomiset, voidaan näyttää itse paremmalta. Eli kun osoitetaan toinen jonkinlaiseksi ja sitten erotaudutaan tästä, osoitetaan samalla oma itse tietynlaiseksi. Tässä aineistossa esimerkiksi niin, että vihjataan ”sinä yrität piilotella asioita” ja ”minä olen avoin ja rehellinen”.

Odottamatonta aineistossa oli puhujien merkityksellisiksi ja erilaisiksi muodostuneet suhteet yleisöön. Aho erottautui selkeästi yleisöstä, Halosen puolen kysyjistä, kun taas Halosen suhde Ahon kannattajien kysymyksiin rakentui neutraalimmaksi. Odottamatonta oli myös opettajuusidentiteetti. Vaikka sen olisi sisältöjensä perusteella voinut liittää myös asiantuntijuuteen, se tässä erotettiin omaksi identiteetikseen. Tätä ratkaisua puolustivat jotkin opettajuuteen liittyvät funktiot, jotka eivät samalla tavalla tulleet esille asiantuntijuuden yhteydessä (esimerkiksi kehottaminen ja neuvominen).

Ennalta arvattavissa oli myös se, että suomalaisuus-diskurssi tulisi jollakin tavalla olemaan aineistossa esillä. Haettiinhan tämän aineiston esittämisen yhteydessä presidenttiä Suomelle, suomalaisille. Suomalaisuuden rakentumisen tapa oli yllättävää. Suomalaisuutta ei suoraan nostettu esille, vaan suomalaisuus rakentuikin siten, että tuotiin esille erilaisia uhkia ja edelleen esiinnyttiin suomalaisten puolustajina. Tällaisessa aineistossa suomalaisuuden enempikin esille nostaminen olisi ollut ihan odotettavaa. Tässä toimittajien antamat keskustelunaiheet eivät kuitenkaan ehkä olleet sellaiset, että niiden yhteydessä olisi enemmän voinut suomalaisuutta esille tuoda ilman, että olisi alkanut vaikuttaa teennäiseltä

Tavoitteena tässä tutkimuksessa oli selvittää sitä, millaisia identiteettejä ehdokkaille rakentui ja millaisten kielen piirteiden kautta nämä identiteetit rakentuivat. Tavoitteena oli myös yhdistää kielellisten piirteiden tarkastelu niiden diskursiivisten ja sosiokulttuuristen käytäntöjen tarkasteluun, jotka tarkastelun kohteena olevaa tekstiä ympäröivät. Pyrkimyksenä ei ole ollut vertailla ehdokkaita tai yrittää tehdä päätelmiä siitä, miksi toinen valittiin, mikä hänestä teki ”paremman” ehdokkaan. Tavoitteet ovat

jääneet tekstin tasolle, koska tutkimuskohteena on vain teksti ja vain siitä voidaan tehdä päätelmiä. Vaikka tulkinnassa sosiokulttuuriset käytännöt ovatkin mukana, niiden suhteen ei ole kuitenkaan asetettu mitään tutkimuksellisia tavoitteita.

Tällaisesta aineistosta olisi voinut tarkastella vaikkapa retorisia keinoja ja argumentaatiota, mutta tässä identiteetin tutkiminen vaikutti kiinnostavammalta (ehkä myös paljastavammalta) sitä taustaa vasten, että jotkin tutkijat (ks. Sallinen-Kuparinen 1987) ovat todenneet ihmisten tulleen nykyajan politiikassa tärkeämmiksi kuin asiat. Erityisesti televisiokeskustelun ollessa kyseessä, voidaan rakentuvaa identiteettiä pitää jopa käsiteltyjä asioita tärkeämpänä. Tällaisessa identiteettitutkimuksessa olisi voitu tarkastella myöskin puhujille rakentuvia erilaisia subjektipositiioita sen mukaan, millaisina toimijoina puhujat tekstissä esittäytyvät. Tässä tutkimuksessa niiden tarkastelusta on luovuttu siitä yksinkertaisesta syystä, että nytkin mukanaolevista piirteistä löytyi tarpeeksi tutkittavaa. Aineisto osoittautui identiteetin tarkastelua varten todella runsaaksi. Aineistossa olisi ollut vielä paljon kiinnostavia yksittäisiä lausumia, joiden käsittely on tässä kuitenkin jouduttu tutkimuksen rajallisuuden vuoksi jättämään väliin. Aineistosta on lopulta jouduttu rajaamaan mukaan vain sellaiset piirteet, jotka ovat rakentaneet näitä ”pääidentiteettejä”, jotka tässä ovat muodostuneet.

Tavoitteiden asettelu näyttää sikäli onnistuneelta, että aineistosta tehdyt päätelmät sopivat niiden kanssa yhteen. Vaikka tässä ei ollut muita hypoteeseja kuin ehkä oman kulttuurisen tietämykseni kautta syntyneet hahmotelmat, aineiston pohjalta onnistui rakentaa muutama sellainen piirre, identiteetti, jotka suhteellisen voimakkaina olivat esillä koko aineistona olevan keskustelun ajan. Pelkän tekstin, kielen piirteiden, perusteella todella saattoi tehdä joitakin päätelmiä puhujille rakentuvista identiteeteistä.

Aikaisemman tutkimuksen rooli tässä tutkimuksessa jäi hieman sivuun, koska taustalla ei oikeastaan ole juuri tällaisesta aineistosta tehtyä identiteettitutkimusta. Identiteettitutkimusta on tehty muunlaisista aineistoista ja vastaavasti samankaltaisista aineistoista on tarkasteltu toisenlaisia asioita. Tämän tutkimuksen kirjoittamisen aikaan kuitenkin ilmestyi Pirkko Nuolijärven ja Liisa Tiittulan keskusteluanalyttinen tutkimus tästä samasta aineistosta ja siinä on kiinnitetty huomiota joihinkin samoihin piirteisiin kuin tässäkin tutkimuksessa, joten siitä on saatu tukea joihinkin kohtiin tutkimusta. Pekka Isotalus on myös tarkastellut samaa aineistoa, mutta nonverbaalisen viestinnän kannalta ja hänen väitteensä, että näiden puhujien sanallinen ilmaisu olisi kovin samanlaista on sekä tässä tutkimuksessa että Nuolijärven ja Tiittulan tutkimuksessa osoitettu hieman ontuvaksi.

Tällaisessa aineistossa riittäisi todennäköisesti tutkittavaa vaikka toiseenkin tutkimukseen. Aikaisemmin mainittujen subjektipositioiden rakentumisen tarkasteleminen voisi olla tällaisesta aineistosta kiinnostavaa. Aineistoon voisi myös paneutua syvemmin ja tarkastella vaikkapa pelkästään sanavalintoja ja niiden kautta rakentuvia diskursseja ja mitä ne kertoisivat puhujista. Kriittiselle diskurssianalyysille tärkeä valta ja valtasuhteiden rakentuminen voisi myös olla hedelmällinen tapa tarkastella vaalikeskustelua, toisaalta siitä näkökulmasta, miten puhujien väliset valtasuhteet rakentuvat, toisaalta laajemmasta yhteiskunnallisesta näkökulmasta, miten yhteiskunnassa vallalla olevat arvot ja ideologiat näkyvät tekstissä. Jos tällaista identiteettitutkimusta jatkaisi edelleen, voisi aineistoa laajentaa muihinkin vaalikeskusteluihin ja tarkastella myös vaalien ensimmäisen kierroksen keskusteluja, joissa olivat mukana kaikki ehdokkaat. Voisiko tällaisesta identiteettitutkimuksesta löytyä vihjeitä siihen, miksi juuri nämä kaksi ehdokasta päätyivät toiselle kierrokselle?

Sikäli tässä tutkimuksessa päästiin asetettuihin tavoitteisiin, että tekstistä nousseiden kielen piirteiden avulla todella voitiin osoittaa joitakin puhujille rakentuneita identiteettejä. Kriittinen diskurssianalyysi oli joiltain osin käyttökelpoinen teoria- ja metoditausta, vaikkakin esimerkiksi nimenomaan kriittiselle diskurssianalyysille tärkeä vallan käsite jäi tässä tutkimuksessa hieman sivuun. Tämä tutkimus jäi ehkä jossain mielessä suppeahkoksi: pro gradu -työn rajallisuuden puitteissa ei kaikkea tekstistä nousutta ole voitu tarkastella identiteettien kannalta. Mutta kuten jo aikaisemmin mainittiin, tässä on jouduttu tekemään tiettyjä rajauksia. Kuitenkin tällaiseenkin lopputulokseen voi olla ihan tyytyväinen.

Ensimmäisen sivun lainaus *puhutaankohan nyt sitä niinkun presidenttikandidaattina vai oppositiojohtajana* (ks. myös s. 51) liittyy ensimmäisiin tutkimuksen hahmottamisvaiheessa heränneisiin kysymyksiin: mitä nämä puhujat koettavat olla? Ovatko he perillä siitä, mitä toinen koettaa olla ja reagoivatko he siihen jollakin tavalla? Siihen, mitä puhujat koettavat olla, ei tässä ole voitu saada vastausta. On nähty ainoastaan, miten heistä rakentuvaa kuvaa voisi heidän puheidensa perusteella tulkita. Tässä ei myöskään ole voitu nähdä sitä, ovatko he perillä toistensa pyrkimyksistä, mutta siihen, miten he toisiinsa reagoivat, on saatu jonkunlaista valaistusta. Otsikko liittyykin tässä selvimmin puhujien välisiin suhteisiin, miten toiseen suhtaudutaan ja miten toiseen suhtautuminen rakentaa puhujan omaa identiteettiä.

LÄHTEET

Primaarilähde

Televisiokeskustelu ”Viimeinen kaksintaistelu” 4.2.2000 klo 20.00-22.00, MTV3-kanava

Kirjallisuus

- Aarnio, Eeva 2000: Pääkirjoitukset vuoden 2000 presidentinvaaleissa. Tiedon politiikan näkökulma. Eeva Aarnio—Pekka Isotalus (toim.), *Presidentti 2000 - Mistä vaalit on tehty?* SoPhi, Jyväskylä.
- Aarnio, Eeva & Isotalus, Pekka (toim.) 2000: *Presidentti 2000 - Mistä vaalit on tehty?* SoPhi, Jyväskylä.
- Akkanen, Juha 2000: Ehdokkaat gallupeista: ”Toista kierrosta käydään jo”. *Helsingin Sanomat* 14.1.2000.
- Bauman, Zygmunt 1997: *Sosiologinen ajattelu*. Vastapaino, Tampere.
- Eskola, Juha & Suoranta, Juha 1999: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.
- Fairclough, Norman 1992: *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge.
- 1995: *Critical Discourse Analysis*. Longman, Lontoo.
- 1997a: *Miten media puhuu*. Vastapaino, Tampere. Alkuteos Media Discourse 1995.
- 1997b: Tehtävänasettelu diskurssianalyysille. Julkisuus jutustele ja viihdyttää entistä enemmän. *Tiedotustutkimus* 1, 44—56.
- Fiske, John 1992: *Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen*. Vastapaino, Jyväskylä.
- Fowler, Roger 1996: On critical linguistics. Caldas-Coulthard, C.R. & Coulthard M. (toim.), *Texts and practices: Readings in critical discourse analysis*. Routledge, London.
- Gergen, Kenneth J. & Shotter, John 1989: *Texts of Identity. Inquiries in Social Construction*. Sage Publications, London.
- Goffman, Erving 1986: *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Northeastern University Press, Boston.
- Hakulinen, Auli 1997: Vuorottelujäsennys. Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet*, Vastapaino, Tampere.
- Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Gummerus, Jyväskylä.
- Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere.
- Halliday, M.A.K. 1978: *Language as social semiotic*. Baltimore, USA: Edward Arnold.
- Helkama, Klaus; Myllyniemi, Rauni; Liebkind, Karmela 1999: *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Oy Edita Ab, Helsinki.
- Helsingin Sanomat* 14.1.2000
- Hellsten, Iina & Pöntinen, Päivi 1997: Kriittisen diskurssianalyysin uudet haasteet. Norman Fairclough mediadiskurssien kimpussa. *Tiedotustutkimus* 1, 58—61.
- Ihonen, Markku 1997: Uskonnolliset kielipelit. Vallankäyttöä ja identiteetin vahvistamista. Matti Mälkiä—Jari Stenvall (toim.), *Kielen vallassa*. Tampere University Press, Tampere.
- Ikola, Osmo (toim.) 1991: *Nykysuomen käsikirja*. Weilin&Göös, Jyväskylä.
- Isotalus, Pekka 1996: Vaalikeskustelu ylittää uutiskynnyksen - Mitä sanomalehdet kirjoittavat television vaaliohjelmista? *Politiikka* 38, s. 229-239.
- Isotalus, Pekka 2000: Tunteita ja reaktioita televisiossa. Ahon ja Halosen nonverbaalinen viestintä. Eeva Aarnio—Pekka Isotalus (toim.), *Presidentti 2000 - Mistä vaalit on tehty?* SoPhi, Jyväskylä.
- Jyränki 1978: *Presidentti. Tutkimus valtionpäämiehen asemasta Suomessa v. 1919—1976*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 123, Helsinki.
- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi; Suoninen, Eero 1993: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere.
- 1999: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere.
- Kanerva, Jukka 1997: *Character, Intimacy, and Issues in a Presidential Campaign. A Rhetorical Analysis of the President Interview Series*, Finland. Jyväskylä Studies in Communication 9. University of Jyväskylä.
- Karvonen, Erkki 2000: ”Eheyttäjä-Esko” ja ”Tasa-arvo-Tarja”. Retorisia näkökulmia presidentinvaaleihin. Eeva Aarnio—Pekka Isotalus (toim.), *Presidentti 2000 - Mistä vaalit on tehty?* SoPhi, Jyväskylä.
- Kauppinen, Anneli, Koskela, Lasse, Mikkola, Anne-Maria & Valkonen, Kaija 1993: *Äidinkieli. Käsikirja*. Wsoy, Juva.
- Kemiläinen, Marjut 1998: TV-tutusta euroedustajaksi. Pekka Isotalus (toim.), *Kaveri vai peluri. Poliitikko mediassa*. Atena Kustannus Oy, Viro.

- Keravuori, Kyllikki 1988: *Ymmärrätkö tarkoitukses*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 477. Gummerus, Jyväskylä.
- Kieli ja sen kieliopit*. Opetuksen suuntaviivoja. 1994. Opetusministeriön julkaisuja, Helsinki.
- Kuivasmäki, Anu 2000: *Martti Ahtisaaren ja Elisabeth Rehnin viestintätyyli television vaaliohjelmassa vuoden 1994 presidentinvaaleissa*. Pro gradu -työ, Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos.
- Kuronen, Marja-Liisa; Tienari, Janne & Vaara, Eero 2000: Päätyykö Meritan viidakkoretki? Kielitieteilijän ja organisaatiotutkijan tulkintaa muutoksen sosiaalisesta rakentumisesta tiedotusvälineissä. *Virittäjä* 4/2000, s. 518-536.
- Kuusipalo, Jaana 2000: Valitaanko nainen vai pätevä? *Politiikka* 1/2000. Valtiotieteellinen yhdistys, Helsinki.
- Lehtonen, Mikko 1996: *Merkitysten maailma*. Vastapaino, Tampere.
- Leiwo, Matti; Kuusinen, Jorma; Nykänen, Päivi; Pöyhönen, Minna-Riitta 1987: *Kielellinen vuorovaikutus oppimisessa ja opetuksessa 1. Luokkakeskustelu ja sen kuvaus*. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos, Jyväskylä, Jyväskylän yliopiston monistuskeskus.
- Leiwo, Matti; Luukka, Minna-Riitta; Nikula Tarja 1992: *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 8.
- Leiwo, Matti 1988: Kuinka Koivisto vakuutti äänestäjät presidentin valitsijamiesvaalien vaalitentissä 1982? *Politiikka* 2/1988, s. 116—124. Valtiotieteellinen yhdistys, Helsinki.
- Leiwo, Matti & Pietikäinen, Sari 1996: Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä. Kari Palonen—Hilkka Summa (toim.), *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Vastapaino, Tampere.
- Liebkind, Karmela 1988: *Me ja muukalaiset – Ryhmäraajat ihmisten suhteissa*. Oy Gaudeamus Ab, Helsinki.
- Liehu, Heidi 2000: *Vasen oikea Vasen oikea. Uuden maailmankauden kynnyksellä*. Sphinx, Helsinki.
- Luostarinen, Heikki & Väliaverron, Esa 1991: *Tekstinsyöjät*. Vastapaino, Tampere.
- Luukka, Minna-Riitta 2000a: Muistiinpanot Jyväskylän yliopiston syksyn 2000 kurssilta Kriittinen diskurssianalyysi tutkimusmetodina.
- 2000b: Näkökulma luo kohteen: Diskurssintutkimuksen taustaoletukset. Kari Sajavaara—Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö*. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- Mikkola, Anne-Maria; Julin, Anita; Kauppinen, Anneli; Koskela, Lasse; Valkonen, Kaija 1999: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Käsikirja*. Wsoy, Porvoo.
- Muikku - Werner, Pirkko 1993: *Impositiivisuus ja kielellinen variaatio. Julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja N:o 14, Joensuun yliopiston monistuskeskus.
- Nousiainen, Jaakko 1998: *Suomen poliittinen järjestelmä*. Wsoy, Juva.
- 2000: Presidentin valtaoikeuksien ja aseman muutos. Eeva Aarnio—Pekka Isotalus (toim.), *Presidentti 2000 - Mistä vaalit on tehty?* SoPhi, Jyväskylä.
- Nuolijärvi, Pirkko & Tiittula, Liisa 2000a: *Televiioikeskustelun näyttämöllä. Televiioinstitutionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 768, Vaasa.
- 2000b: Presidenttiehdokkaiden puhetyylit persoonan ilmentäjinä. *Politiikka* 42:3, s. 164—179. Valtiotieteellinen yhdistys, Helsinki.
- 2001: ”Rakas Tarja” ja ”Hyvä Ystävä”. Puhuttelu minän ja sosiaalisten suhteiden esittämisen keinoina televiioikeskustelussa. *Virittäjä* 4. (s. 580 - 601).
- Nykysuomen sanakirja* 1985. Wsoy, Helsinki.
- Oksanen, Matti 1982: *Koiviston tasavallan tekijät. Pika-analyysi presidentinvaaleista 1982*. Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia, Sarja A. Helsinki.
- Oksanen, Matti 1983: Televisio ja radio valitsijamiesvaaleissa: ”Ei mikään sokea silmä”. Risto Sänkiaho (toim.), *Kun kansa valitsi Koiviston*. s. 215—229. Gummerus, Jyväskylä.
- Palonen, Kari 1988: *Tekstistä politiikkaan. Johdatus tulkintataitoon*. Vastapaino, Tampere.
- Palonen, Kari 1997: *Kootut retoriikat*. SoPhi, Jyväskylä.
- Pekonen, Kyösti 1986: Imagon merkitys modernissa parlamentaarisessa politiikassa. Matti Wiberg—Jaakko Nousiainen (toim.), *Kansalaiset ja politiikka 1980-luvun Suomessa*. Turun yliopiston julkaisuja sarja c osa 57, Turku.
- Pekonen, Kyösti 1991: *Symbolinen modernissa politiikassa*. Nykykulttuurin tutkimusyksikkö, Jyväskylän yliopiston Viestintätieteiden laitos.

- Pekonen, Kyösti 1995: Finnish voters and the personification of politics. S. Borg—Risto Sänkiaho (toim.), *The Finnish voter*. The Finnish Political Science Association, Tampere.
- Penttilä, Aarni 1963: *Suomen kielioppi*. Wsoy, Porvoo.
- Peräkylä, Anssi 1990: *Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Vastapaino, Tampere.
- Peräkylä, Anssi 1997: Institutionaalinen keskustelu. Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunalyysin perusteet*. Vastapaino, Tampere.
- Pesonen, Pertti 2000: Presidentinvaalit 2000. *Ulkopoliittikka* 37(1), s. 23—31. Ulkopoliittinen instituutti, Helsinki.
- Pietilä, Veikko 1995: *Tv-uutisista, hyvää iltaa. Merkityksen ulottuvuudet televisiouutisjutuissa*. Yleisradion julkaisusarja: Tutkimus 4/1995. Vastapaino, Tampere.
- Pietikäinen, Sari 2000: Kriittinen diskurssintutkimus. Kari Sajavaara—Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö*. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Ruonala, Katri-Mari 1998: Presidenttiehdokkaat televisiohaastattelussa. Pekka Isotalus (toim.), *Kaveri vai peluri. Poliittikko mediassa*. s. 38—69. Atena, Jyväskylä.
- Sallinen-Kuparinen, Aino 1987: Televisioesiintyminen, mediaretoriikka ja poliittinen vaikuttaminen. *Politiikka* 2/1987, s. 120.
- Seppänen, Eeva-Leena 1997: Vuorovaikutus paperilla. Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunalyysin perusteet*, Vastapaino, Tampere.
- Suojanen, Päivikki 1989: Poliittinen viestijä on virtuoosi. Anneli Kauppinen—Kyllikki Keravuori (toim.), *Kielen käyttö ja käyttäjä*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 36, s. 93—109. Äidinkielen opettajain liitto, Helsinki.
- Suomen kielen perussanakirja* 1990, osat 1 (A-K), 2 (L-R). Toim. Haarala, Risto; Lehtinen, Marja; Grönros, Eija-Riitta; Kolehmainen, Taru; Nissinen, Irma. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55, Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Syrjälä, L., Ahonen, S. Syrjäläinen, E. & Saari, S. 1994: *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. Kirjapaino West-Point Oy, Rauma.
- Uimonen, Risto & Ikävalko, Elisa 1997: *Mielikuvien maailma. Miten mediajulkisuutta muokataan ja imagoja rakennetaan?* Gummerus, Jyväskylä.
- Virkkunen, Janne 2000: Vaalikampanja muutti täysin lähtöasetelmat. *Helsingin Sanomat* 15.1.2000.
- Valtonen, Sanna 1998: Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Anu Kantola—Inka Moring—Esa Väliverronen (toim.), *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. S. 93—122. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

LIITE 1

Litterointimerkit

Y	yleisökysyjä
TOIM	toimittaja
EA	Esko Aho
TH	Tarja Halonen
,	lyhyt tauko (alle sekunti)
.	tauko (sekunti tai pitempi aika)
?	intonaatio nousee
<u>älä</u>	äänteen, tavun tai sanan painotus
jo-	kesken jäänyt sana
jo:	venytetty äänne
hehe	naurua
jo(h)o	sana tuotettu nauraen
[]	päällekkäispuhunnan alku ja loppu
(joo)	epävarmasti kuultu jakso
(--)	jakso, josta ei ole saatu selvää
(())	litteroijan kommentteja